

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія
«Країнознавство
і міжнародний туризм»

ВИПУСК 13

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2025

УДК 327(092)
ББК 66.4(0)
С 88

*Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
і національної безпеки
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 12 від 26 травня 2025 року)*

Редакційна колегія: Андрій Каранда, Марія Лутченко, Вікторія Давидів.

Рецензенти:

Кулаковський П. М., доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія»;

Шишкін І. Г., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія».

С 88 Студентські наукові записки. Серія «Країнознавство і міжнародний туризм». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2025. Вип. 13. 122 с.

DOI 10.25264/26.05.2025

Збірник студентських наукових праць містить результати досліджень з країнознавства та міжнародного туризму, що розкривають проблеми європейської інтеграції, безпеки Європейського Союзу, відносин його членів з Україною, глобалізаційних процесів сучасного світу.

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2025

ЗМІСТ

Дар'я Лиховоз

СТАНОВЛЕННЯ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ-НАТО ТА ЇХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА	5
--	---

Олексій Боровиков

СТРУКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ	16
--	----

Валерія Маміконян

ЕВОЛЮЦІЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ З БОКУ КРАЇН НАТО: 2022 – 2025	25
---	----

Андрій Каранда

ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРЕВОРОТ У М'ЯНМІ: НАСЛІДКИ ДЛЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА МІЖНАРОДНОЇ ДИПЛОМАТІЇ	36
---	----

Діана Грохольська

ЗМІНИ В ПОЛІТИЦІ ТУРЕЧЧИНИ ПЕРІОДУ II РЕСПУБЛІКИ	45
---	----

Марія Лутченко

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКО- ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН	51
---	----

Вікторія Давидів

НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	63
--	----

Дар'я Борисенко

ПОЛІТИЧНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОГНІТИВНИХ УПЕРЕДЖЕНЬ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ	74
---	----

Ангеліна Макогнюк

ГЕОПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ	80
---	----

Максим Ситник

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО ВЕЛИКОБРИТАНІЇ І США У СФЕРІ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	84
--	----

Катерина Коричак

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ФРІДРІХА РАТЦЕЛЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ	92
---	----

Анастасія Тернавська

ЗАРОДЖЕННЯ ПЕРШОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ПЕРЕДІСТОРІЯ ТА СВІДЧЕННЯ ПИСЕМНИХ ДЖЕРЕЛ	97
--	----

Анна Фаринюк

ЧИННИКИ ПОТУЖНОСТІ ЯНИЧАРСЬКОГО ВІЙСЬКА	103
---	-----

Денис Приймак

БОРОТЬБА ЗА ПРИХИЛЬНІСТЬ ЕЛЕКТОРАТУ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	108
--	-----

Ростислав Ручко

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ В ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТАХ	113
---	-----

Денис Нижник

ВІДЕОІГРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ КУЛЬТУРНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ	117
--	-----

Дар'я Лиховоз

Національний університет «Острозька академія»

СТАНОВЛЕННЯ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ-НАТО ТА ЇХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА

У статті проаналізовано процес становлення двосторонніх відносин України та НАТО з моменту проголошення незалежності України. Розглянуто нормативно-правову базу співробітництва, головні етапи політичного діалогу та реакцію НАТО на російську агресію після 2014 р. та після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Досліджено еволюцію стратегічного партнерства, роль програм допомоги та перспективи членства України в НАТО.

Ключові слова: Україна, НАТО, двосторонні відносини, зовнішня політика, євроатлантична інтеграція, російська агресія.

Daria Lykhovoz

THE ESTABLISHMENT OF NATO-UKRAINE BILATERAL RELATIONS AND THEIR LEGAL BASIS

The article analyzes establishing bilateral relations between Ukraine and NATO since the declaration of Ukraine's independence. The legal framework of cooperation, the main stages of political dialogue, and NATO's response to russian aggression after 2014 and after the full-scale invasion on February 24, 2022, are analyzed. The evolution of the strategic partnership, the role of assistance programs, and the prospects for Ukraine's membership in NATO are also studied.

Keywords: Ukraine, NATO, bilateral relations, foreign policy, Euro-Atlantic integration, russian aggression.

З першими роками існування незалежної України було розпочато активну розбудову зовнішніх відносин у євроатлантичному напрямі. Зовнішньополітичним пріоритетом було сформувати та забезпечити подальший розвиток, співпраці та двосторонніх відносин з Організацією Північноатлантичного договору, який і на

сьогоднішній день вважається передовою системою колективної безпеки у світі.

Актуальність теми дослідження зумовлена історично-важливим значенням розвитку двосторонніх відносин з НАТО. Адже Україна, як суверенна держава постійно здійснює свою зовнішню та внутрішню політики у напрямку колективної безпеки.

Метою статті є дослідження процесу становлення двосторонніх відносин України та НАТО з моменту проголошення незалежності України та проаналізувати нормативно-правову базу їх співпраці.

Завдання дослідження полягають у дослідженні формування двосторонніх відносин Україна–НАТО, визначенні ключових етапів їх співпраці і політичного діалогу, окресленні нормативно-правової бази та оцінці реакції Альянсу на російську збройну агресію проти України.

Аналіз проведених досліджень на даній темі вказує на її актуальність та поширеність серед українських та зарубіжних науковців. Варто відмітити роботи Ігоря Тодорова, який спеціалізується на дослідженні питань безпеки, співпраці України–НАТО. Александер Вінніков досліджує виклики євроатлантичної інтеграції України. Леся Алексієвець, Микола Алексієвець та Ігор Дацків займаються вивченням питань української історії у контексті європейської інтеграції України та її єдності з європейською спільнотою.

Першим етапом утворення і розвитку двостороннього діалогу та подальшої розбудови співробітництва між Україною–НАТО вважається початок 1990-х років, коли Україна здобула свою незалежність та була визнана важливим стратегічним партнером Альянсу. Саме у Декларації про державний суверенітет, яка була ухвалена Верховною Радою УРСР у 1990 р. був закріплений курс на започаткування та взяття участі України у загальноєвропейському просторі та структурах [16].

Трьома роками пізніше, євроатлантичний вектор зовнішньої політики України також посилювався вже у роки незалежності в постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р., де містилися наміри України до інтеграції у систему колективної безпеки [21].

Офіційний початок встановлення політичного діалогу між сторонами припав на 1991 р., коли з розпадом Радянського Союзу постала суверенна держава у Східній Європі – Україна, а 22-23 лютого 1992 р. відбувся перший офіційний візит до незалежної України генерального секретаря НАТО – М. Вернера, який ознаменував

початок активного політичного діалогу між Україною та Альянсом. Також Україну було запрошено до Ради північноатлантичного співробітництва, що була створена 20 грудня 1991 р. після розпаду СРСР. Головна мета цієї організації полягала у створенні діалогу між НАТО та новими державами, які постали на міжнародній арені після розпаду СРСР. У 1997 р. Раду північноатлантичного співробітництва було замінено на Раду євроатлантичного партнерства, де Україна була однією із засновниць [28].

Наступним важливим кроком у подальшій активізації співпраці між Україною та НАТО став липень 1992 р., коли мав місце офіційний візит президента України Л. Кравчука до штаб-квартири Альянсу. 3 травня 1992 р. Україна стала асоційованим членом Парламентської асамблеї НАТО в особі Постійної делегації Верховної Ради [28]. У лютому 1994 р. відбулося підписання Україною Рамкового програмного документу – «Партнерство заради миру», а 25 травня 1994 р. Україна подала до Брюсселю презентаційний документ, який мав на меті засвідчення готовності України до всебічної співпраці у військових і цивільних питаннях; визначенні пріоритетних напрямів співпраці; зміцнення політичних і військових зв'язків та сприянні досягненню безпеки і стабільності в євроатлантичному просторі [4].

У 1994 р. були започатковані прямі консультації у контексті діалогу Україна–НАТО за формулою «16+1» (16 країн-членів НАТО та Україна). Головна мета консультацій полягала у розвитку та покращенні відносин Києва і Брюсселя, що були попередньо затверджені під час офіційного візиту президента України Л. Кравчука до Брюсселю, де було офіційно визнано без'ядерний статус України, політична і територіальна цілісність України та недоторканність її кордонів. Цього ж року Україна приєдналася до «Процесу планування та оцінки сил», який є критично важливим пунктом реалізації у рамках Програми «Партнерство заради миру». Основна мета програми – допомога країнам-партнерам у реорганізації своїх збройних сил задля спільного проведення операцій з членами Альянсу і обмін інформацією з питань оборонного планування і бюджету [25].

У липні 1997 р. було підписано «Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору» на Мадридському саміті НАТО. Хартія і досі слугує основним документом, який окреслює основні пріоритети співпраці між Україною та НАТО [31].

Виходячи з політичних зобов'язань на найвищому рівні, Україна і НАТО визнають фундаментальні зміни в європейському безпечовому просторі, які поєднали безпеку кожної держави з колективною в регіоні. Співпраця охоплює сфери цивільного планування, цивільно-військових відносини, військового планування та реформування, військової взаємосумісності, економічних та екологічних аспектів безпеки та науково-технічного співробітництва [31].

Від підписання «Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору» та до 2000 р. відносини між Україною та НАТО продовжували покращуватися та активізувати політичний діалог між сторонами. Нормативно-правова база цього періоду була збільшена прийняттям законодавчих актів, а саме Державної програми співробітництва з НАТО (1998–2001 рр.) і парламентської постанови про відносини з НАТО (квітень 1999 р.) [32].

У 2000 р. парламент ратифікував Угоду про статус збройних сил Партнерства заради миру і Договір про відкрите небо, тим самим підвищивши прозорість і співпрацю у контролі над озброєннями. У 2001 р. Президент України Л. Кучма затвердив нову Державну програму співпраці з НАТО (2001–2004), яка наголошує на повній інтеграції України до євроатлантичних структур та участі у системі загальноєвропейської безпеки [23]. Стратегічно важливим у співпраці сторін стало ухвалення Плану дій Україна–НАТО у 2002 р., мета якого повна інтеграція України до євроатлантичних структур безпеки і створення стратегічних меж для співробітництва відповідно до Хартії Україна–НАТО [20]. Однак на Стамбульському саміті 2004 р. через внутрішньополітичні проблеми та тиск росії, НАТО не надала Україні План дій щодо членства (далі – ПДЧ). Президент України Л. Кучма також відмовився від національного прагнення України до членства в НАТО [5].

Після президентських виборів 2004 р. передбачалася можлива зміна зовнішньої політики України. Пріоритетом для В. Ющенка як президента України був у першу чергу національний інтерес і підтвердження відданості євроатлантичній інтеграції України, що значно підвищило імідж України на Заході та призвело до покращення відносин як з ЄС, так і зі США. У період президентства В. Ющенка відносини Україна–НАТО покращились. Часті зустрічі на високому рівні свідчать про більш конструктивну фазу діалогу, спрямовану на зміцнення миру, довіри та демократичних стандартів у Європі [6].

У контексті співпраці України з НАТО варто згадати підписання таких указів, як Указ № 215/2006 («Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північно-атлантичного договору») та № 295/2006 («Про затвердження Цільового плану Україна–НАТО в рамках Плану дій Україна–НАТО»), у яких було визначено пріоритети подальшої співпраці і прискорення політичного діалогу та практичної співпраці у сферах безпеки та оборони, а також у сфері економіки, науки та охорони навколишнього середовища в рамках Ради євроатлантичного партнерства [32].

У квітні 2008 р. відбувся Бухарестський саміт, на якому лідери країн-членів НАТО підтвердили, що Україна з часом стане членом Альянсу та відмітили успіхи України у сфері оборони і реформування структур безпеки. А 2009 р. відбувся Саміт НАТО у Страсбурзі (Франція) та Кельні (Німеччина) з нагоди ювілею утворення НАТО, де було підтверджено зобов'язання про вступ України до Альянсу та заохочення на подальше проведення реформ задля її майбутнього вступу [19].

Двадцять першого серпня 2009 р. було підписано змінену Декларацію до Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, яка підкреслює досягнутий рівень співпраці, покращення відносин і довіри між сторонами та важливість роботи Комісії Україна–НАТО у просуванні рішень, прийнятих на Бухарестському саміті 2008 р. [17]. Важливою віхою стало затвердження першої Річної національної програми України у 2009 р., яка підтвердила підтримку НАТО у прагненнях України до членства та яка містить пріоритети реформ, цілі і завдання України на її шляху до членства [24].

У 2010 р. Президент України В. Янукович зупинив інтеграцію України в НАТО та оголосив Україну позаблоковою державою, тим самим послабивши зв'язки з Альянсом і нівелювавши досягнення України у контексті членства. Та вже 2014 р. з обранням президентом України П. Порошенка відбулося скасування позаблокового статусу України та відновлення співпраці з НАТО [22].

Таким чином, з 2014 р. спостерігалось значне покращення відносин Україна–НАТО. Практична взаємодія була зосереджена на проведенні реформування оборони України, оперативної сумісності і участі України в миротворчих місіях під проводом НАТО [16]. Ключовим етапом співпраці стало засідання Комісії Україна–НАТО 2017 р. за участі Генерального секретаря НАТО та Президента України на якому обговорювалися питання координації зусиль із

налагодження засад європейської безпеки, яка була порушена російською агресією проти України та реалізації спільних проєктів у співпраці з Україною в рамках трастових фондів. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 р., який був затверджений у 2017 р. наголошував на військовій реформі відповідно до стандартів НАТО та стимулюванні торгівлі та інвестицій [8].

Двадцятого вересня 2018 р. Верховна Рада України ухвалила постанову про внесення змін до Конституції, які закріплюють стратегічну мету України щодо вступу до ЄС і НАТО. У листопаді 2018 р. Конституційний Суд підтвердив її законність [29]. Декларація Брюссельського саміту НАТО в липні 2018 р., а саме її 10 пункт підтвердив підтримку України. Альянс засудив російську агресію та окреслив кроки для подальшої співпраці, хоча й не назвав Україну «країною-аспірантом», як Грузію [9].

У 2019 р. в № 9 «Відомостей Верховної Ради України» було опубліковано Закон про внесення змін до Конституції України щодо закріплення стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в Організації Північноатлантичного договору [29]. Зміни доповнюють преамбулу Конституції України посиланням на європейську ідентичність українського народу та незворотність євроатлантичного курсу:

- стаття 85 – визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, в тому числі стратегічний курс держави на набуття членства в ЄС і НАТО;
- стаття 102 – Президент України є гарантом стратегічного курсу держави на набуття членства в ЄС і НАТО;
- стаття 116 – Кабінет Міністрів України є відповідальним за реалізацію євроатлантичної стратегії держави [29].

Серед ключових подій важливо виокремити 28-е засідання Робочої групи Україна–НАТО з питань оборонно-технічного співробітництва, яке відбулося 12 грудня 2019 р. в штаб-квартирі НАТО, за підсумками якого було підписано нову Дорожню карту оборонно-технічного співробітництва [10].

Ключовою датою у розвитку двосторонніх відносин між Україною та НАТО можна вважати 20 червня 2020 р., коли НАТО визнало Україну партнером із розширеними можливостями. Цей статус, який є частиною Ініціативи партнерської сумісності НАТО, надає Україні розширений доступ до програм оперативної сумісності, навчань і можливостей обміну інформацією [3]. Протягом 2020 р. тривала реалізація Програми Україна–НАТО з

перепідготовки військовослужбовців. Мета даної реалізації полягала у соціальній адаптації колишніх військовослужбовців. Міноборони України приділяло значну увагу реформуванню Збройних Сил України, приведенню їх у відповідність до стандартів НАТО та досягненню оперативної сумісності [11].

У 2021 р. НАТО і процес євроатлантичної інтеграції України стали ключовими у стратегічних документах, зокрема в Конституції України (зі змінами 2019 р.) та Стратегії національної безпеки (2020 р.). Обидва документи підкреслюють важливість покращення та зміцнення відносин із ключовими міжнародними партнерами, зокрема ЄС і НАТО. Прийняття Стратегії зовнішньої політики України у 2021 р. стало важливою віхою, адже визначило членство в НАТО як головну зовнішньополітичну мету України [30].

Загалом, головним досягненням 2021 р. стала підтримка з боку НАТО щодо територіальної цілісності України, політики відкритих дверей та підтримки України під час ескалації на російсько-українському кордоні у 2021 р. Ключовою подією стало підписання Технічної угоди про приєднання України до Центру передового досвіду з енергетичної безпеки НАТО 18 березня 2021 р. А вже у квітня 2021 р. Парламентською асамблеєю НАТО було створено неформальну групу підтримки Кримської платформи, перший саміт якої відбувся у серпні 2021 р., яка мала на меті привернення та фокусування уваги міжнародної спільноти до незаконної окупації Автономної Республіки Крим Росією [30].

Війна з Росією з 2014 р., повномасштабне вторгнення у 2022 р. привернули увагу політичного керівництва України до дипломатичної роботи з іноземними та міжнародними партнерами. У січні 2022 р. розпочалась активізація зусиль щодо розширення сфер, де партнери можуть проявити свою солідарність з Україною. Проте 24 лютого 2022 р. стало новою точкою відліку у розбудові комплексної дипломатії військового часу. Дипломатичні зусилля активізувалися в цілодобовому врегулюванні кризових ситуацій, зосереджуючись на військовій допомозі, санкціях проти Росії та розширенні міжнародної підтримки. Українські високопосадовці надали пріоритет євроатлантичній інтеграції, членству в НАТО, військовій оперативній сумісності та навчанню за стандартами Альянсу.

У червні 2022 р. відбувся Мадридський саміт, на якому було схвалено Комплексний пакет допомоги (далі – CAP) Україні, однак Декларація Мадридського саміту та нова Стратегічна концепція НАТО не посилили позиції чи рішення щодо членства України

чи її статусу партнера з розширеними можливостями. Також на Мадридському саміті росію було визнано як пряму загрозу безпеці НАТО [27].

Другого жовтня 2022 р. дев'ять президентів Центральної та Східної Європи підписали спільну декларацію, де було підтримано прагнення України до членства в НАТО та було висловлено підтримку щодо захисту Україною її суверенітету та її міжнародно визнаних кордонів. Варто розглядати цю декларацію як чіткий сигнал всього східного флангу НАТО у підтримці України [1]. А 31 жовтня 2022 р. Україна підписала декларацію про інтеграцію в НАТО з Чехією. Дана декларація проголошує підтримку України, її територіальної цілісності та незалежності. Ця декларація являється першим документом, який підписала Україна з метою пришвидшення євроатлантичної інтеграції [14]. Ще 12 липня 2022 р. Президент України В. Зеленський оголосив, що Україна стала асоційованим членом Програми багатосторонньої сумісності НАТО. Це, в свою чергу, дає змогу спільно розвивати та впроваджувати стандарти НАТО [12].

У 2023 р. зовнішня політика України залишалася зосередженою на забезпеченні своїх критичних потреб, які виникли внаслідок повномасштабної збройної агресії Росії. Президент України В. Зеленський окреслив п'ять дипломатичних пріоритетів на 2023 р., а саме, просування української формули миру, військова допомога, санкції, євроатлантична інтеграція України, відродження економіки та захист цивільного українського населення [13].

Ключовим досягненням у співпраці Україна–НАТО вважається започаткування на Вільнюському саміті Ради Україна–НАТО 12 липня 2023 р., яка замінила попередню Комісію. На саміті було затверджено пакет допомоги, який наближав Україну до членства в Альянсі та містив багаторічну програму допомоги на перебудову безпеки та оборони України та забезпечення сумісності з НАТО. Також було скасовано вимогу щодо ПДЧ, тим самим спрощуючи шлях України до членства [26].

У 2024 р. зовнішня політика України характеризувалася фокусуванням на євроатлантичній інтеграції. Співробітництво з НАТО залишалось одним з основних пріоритетів під час повномасштабної збройної російської агресії. Забезпечення гарантій міжнародної безпеки, подальша співпраця в контексті вступу України до Альянсу і постійна військова допомога були одними з головних цілей української зовнішньої політики.

Станом на початок 2025 р. країни НАТО і її партнери виділили близько 990 млн. доларів США до Цільового фонду Комплексного Пакету Допомоги на реалізацію ініціатив забезпечення невідкладної, довгострокової допомоги Україні [18]. Якщо говорити про суспільний вимір підтримки євроатлантичних намірів України у суспільстві, то варто зазначити історичний максимум. 86% українців під час опитування висловилися за приєднання України до Альянсу. Ці дані свідчать про зростання довіри до НАТО як до гаранта безпеки України та ключового партнера у протидії російській агресії [7].

На сьогодні НАТО продовжує підтримувати Україну у її захисті від незаконної російської агресії, терору та геноциду. Зовнішня політика України залишається зосередженою на протидії російській агресії та зміцненні відносин з акторами на міжнародній арені, зокрема з НАТО. У квітні 2025 р. генеральний секретар НАТО Марк Рютте відвідав Одесу, тим самим підтвердивши непохитну підтримку Альянсом України та засудивши нещодавні російські ракетні атаки на мирні міста [2].

Отже, можна простежити зміни у зовнішній політиці України щодо НАТО з моменту проголошення незалежності України у 1991 р. і до сьогодення. Україна запустила активізацію побудови двосторонніх відносин з НАТО відразу після розпаду СРСР, підписавши програму «Партнерство заради миру» в 1994 р. та «Хартію про особливе партнерство» в 1997 р. Період з 2005 по 2010 р. характеризувався пріоритетністю євроатлантичної інтеграції України до НАТО та інтенсифікацією переговорів про майбутнє членство. Після 2010 р., з приходом на посаду президента проросійського В. Януковича процес євроатлантичної інтеграції був призупинений та після зміни Президента України співпраця з НАТО знову активізувалася. У 2019 р. були внесені зміни до Конституції, які закріпили стратегічний курс України на членство в ЄС і НАТО. Крім того, у 2020 р. Україна отримала статус партнера розширених можливостей, який дозволяє поглибити співпрацю з Альянсом. Після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р. інтеграція до НАТО стала однією з головних зовнішньополітичних цілей України. А зовнішня політика України і надалі працює над розвитком діалогу з НАТО та її партнерами задля збереження своєї суверенності та захисту євроатлантичної безпеки.

Джерела та література:

1. 9 Central, East Europe NATO countries condemn russia annexations. URL: <https://www.politico.eu/article/nine-nato-countries-condemn-russia-annexations-in-ukraine/>

2. NATO chief reaffirms support for Ukraine during a visit to the port city of Odesa. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-war-nato-trump-zelenskyy-69d152975a55b9f24a0b05d93b995545>
3. NATO recognises Ukraine as Enhanced Opportunities Partner. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176327.htm
4. Partnership for Peace: Framework Document. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24469.htm
5. Relations with Ukraine. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm
6. The Evolution of Ukraine's Foreign Policy and Relations with NATO. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep10340.5.pdf>
7. Ukraine's foreign policy: achievements, challenges, priorities. Experts' opinions and assessments November 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/12/10/2024-SOCIO-ZP-ENGL-1.pdf>
8. Ukrainian Prism: foreign policy 2017. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2018/04/A5-prizma2017_eng_web.pdf
9. Ukrainian Prism: foreign policy 2018. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2019/04/A5-prizma2018_eng_web-2.pdf
10. Ukrainian Prism: Foreign Policy 2019. Analytical study // Foreign Policy Council "Ukrainian Prism", Friedrich Ebert Foundation, Office in Ukraine-Kyiv, 2020. 382 p. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/UkrainianPrism.ForeignPolicy19_eng.pdf
11. Ukrainian Prism: Foreign Policy 2020. Analytical study // Foreign Policy Council "Ukrainian Prism", Friedrich Ebert Foundation, Office in Ukraine-Kyiv, 2021. 332 p. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2021/04/UPFP-31_03_ENG-FIN1.pdf
12. Ukrainian Prism: Foreign Policy 2022. Analytical study // Foreign Policy Council «Ukrainian Prism», Representation of the Friedrich-Ebert-Stiftung in Ukraine-Kyiv, 2023. 284 p. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2023/06/UkrainianPrism2022_eng.pdf
13. Ukrainian Prism: Foreign Policy 2023. Analytical study // Foreign Policy Council «Ukrainian Prism». Representation of the Friedrich-Ebert-Stiftung in Ukraine – "Vistka" LLC, Kyiv, 2024. 320 p. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/21178.pdf>
14. Volodymyr Zelenskyy and Petr Fiala signed the Joint Declaration on Ukraine's Euro-Atlantic Perspective. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/volodimir-zelenskij-i-petr-fiala-pidpisali-spilnu-deklaraciju-78817>
15. Алексієвєць, Л., Алексієвєць, М., Дацків, І. Україна-Європа-Світ: цивілізаційно-історичний дискурс. *Український історичний журнал*, 2020. № 5. С. 204–220.
16. Вінніков А. Нові виклики й можливості. *Тиждень: Український випуск*. 2020. С.138.
17. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною,

підписаної 9 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021#Text

18. Комплексний пакет допомоги (КПД) Україні. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_231639.htm?selectedLocale=uk

19. НАТО після Бухареста. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20111017_nato_after_bucharest_ukr.pdf

20. План дій Україна–НАТО. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_19547.htm?selectedLocale=uk

21. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>

22. Президент підписав Закон про скасування позаблокового статусу України. URL: <https://germany.mfa.gov.ua/news/30988-parlament-hebt-blockfreien-status-der-ukraine-auf>

23. Про Державну програму співробітництва України з Організацією Північноатлантичного Договору (НАТО) на 2001–2004 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58/2001#Text>

24. Про затвердження Річної національної програми на 2009 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600/2009#top>

25. Процес планування та оцінки сил (ППОС). URL: <https://mvs.gov.ua/ministry/projekti-mvs/jevroatlantica-integraciya-ukrayini/proces-planuvannya-ta-ocinki-sil-ppos>

26. Рада Україна–НАТО. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_217652.htm

27. Саміт НАТО – 2022. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_196144.htm

28. Тодоров І. Історичні, геополітичні та політико-правові засади співробітництва України і НАТО. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2014. № 77. С. 84–108.

29. У «Відомостях Верховної Ради України» опублікований Закон про внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/168096.html>

30. Українська призма: зовнішня політика 2021. URL: <https://prismua.org/wp-content/uploads/2022/06/UPFP-21-vers8PRESS.pdf>

31. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text

32. Хронологія відносин Україна–НАТО. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/hronologiya-vidnosin-ukrayina-nato>

Олексій Боровиков

Національний університет «Острозька академія»

СТРУКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

У статті здійснено комплексний аналіз інституційної бази Європейського Союзу, яка відповідає за формування оборонної політики, а також проаналізовано ключові аспекти трансформації військово-промислового комплексу ЄС у відповідь на виклики сучасної безпекової ситуації, зокрема після початку повномасштабної війни в Україні у 2022 р. Розглянуто основні програми, ініціативи та проєкти, які реалізуються на рівні ЄС з метою підвищення оборонної автономії, а також висвітлено роль України як фактора, що пришвидшує переосмислення стратегії безпеки на континенті.

Ключові слова: *Європейський Союз, ВПК, Європейське оборонне агентство, оборонна політика ЄС, Україна, стратегічна автономія.*

Oleksii Borovykov

STRUCTURES OF THE EUROPEAN UNION AND THE TRANSFORMATION OF THE DEFENCE INDUSTRY

This article presents a comprehensive analysis of the institutional framework of the European Union responsible for shaping defence policy. It explores key aspects of the transformation of the EU's defence industrial base in response to contemporary security challenges, particularly following the outbreak of full-scale war in Ukraine in 2022. The article examines major programs, initiatives, and projects implemented at the EU level to increase defence autonomy and highlights Ukraine's role as a catalyst in rethinking the continent's security strategy.

Keywords: *European Union, defence industry, European Defence Agency, EU defence policy, Ukraine, strategic autonomy.*

Сьогоднішня безпекова ситуація в Європі, зумовлена не лише повномасштабною війною в Україні, але й ширшими геополітичними

змінami, змушує ЄС переглядати свої підходи до формування та реалізації оборонної політики. У центрі цього процесу – питання стратегічної автономії, тобто здатності ЄС самостійно діяти у сфері безпеки та оборони [1; 7] без критичної залежності від зовнішніх союзників, насамперед США і НАТО. Як зазначив високий представник ЄС із закордонних справ Жозеп Боррель: «Європа повинна навчитися використовувати мову сили, коли необхідно» [1; 13].

Європейський Союз (далі – ЄС) прагне посилити свою спроможність відповідати на зовнішні загрози [2; 8], посилюючи роль інституцій, які координують безпекову політику та модернізуючи свій військово-промисловий потенціал. У цій статті розглядаються ключові компоненти трансформації ВПК ЄС: інституційна база, ринкові механізми, інноваційні програми, кооперація з Україною, а також прогнози щодо майбутнього.

Важливим кроком у стратегічному плануванні стало ухвалення у 2022 р. документа «Strategic Compass for Security and Defence» [9], який деталізує кроки до формування оборонного союзу. У 2024 р. Європейська комісія оприлюднила перший звіт про реалізацію положень компаса, зокрема про створення Сили швидкого реагування ЄС чисельністю 5 000 осіб та розширення участі.

Європейський Союз поступово розбудовував свою спроможність у сфері безпеки з кінця 1990-х рр. Після кризи в Косово 1999 р. питання створення окремих оборонних механізмів поставало особливо гостро [3; 13]. Саме тоді було започатковано Спільної зовнішньої та безпекової політики (далі – CFSP) і створено базис для Спільної політики безпеки й оборони (далі – CSDP). Протягом наступних десятиліть ЄС поступово вибудував інституційну рамку для ухвалення рішень у сфері оборони, яка дозволяє реалізовувати як оперативні місії, так і стратегічні програми розвитку. Зокрема, важливою є діяльність Політичного і безпекового комітету (PSC), Військового штабу ЄС та Комітету з питань оборонної політики. Політика безпеки й оборони ЄС реалізується в межах CFSP, а також CSDP [13; 14]. Ці дві складові, попри певну концептуальну різницю, функціонують у тісному взаємозв'язку. У рамках цього процесу ключову координаційну роль відіграють Європейська рада, Рада ЄС, Європейська служба зовнішніх справ (EEAS), а також Європейське оборонне агентство (далі – EDA). Особливого значення набуває й посилення повноважень Європейської комісії, яка дедалі частіше ініціює оборонно-промислові проекти, фокусуючись на інтеграції ринку та інноваційній спроможності європейського ВПК.

Практичне втілення CSDP відбувається через участь ЄС у миротворчих та стабілізаційних операціях. Наприклад, місія European Union Force Althea в Боснії і Герцеговині спрямована на забезпечення стабільності та безпеки в регіоні. Водночас операція European Union Naval Force Somalia, Atalanta відіграє ключову роль у боротьбі з піратством у західній частині Індійського океану [13]. Ці місії демонструють реальні зусилля ЄС у забезпеченні глобальної безпеки та розширенні своїх військових можливостей.

Формування єдиного оборонного ринку ЄС. На початку 2010-х рр. Європейський оборонний ринок залишався вкрай роздробленим [8; 15]. Майже 80% закупівель відбувалися на національному рівні без узгодження з партнерами. Лише 11% мали кооперативний характер. У відповідь на це Єврокомісія, починаючи з 2016 р., активізувала роботу над законодавчим та інституційним оформленням єдиного ринку оборонної продукції. Серед конкретних прикладів – запуск програми Coordinated Annual Review on Defence (CARD) [12; 15], що дозволяє здійснювати моніторинг і узгодження національних програм закупівель. Оборонно-промисловий ландшафт ЄС тривалий час характеризувався значною фрагментацією. Національні підходи до закупівель, різні технічні стандарти та конкуренція між підприємствами суттєво ускладнювали створення консолідованої виробничої бази. У відповідь на ці виклики Єврокомісія ініціювала низку заходів з інтеграції внутрішнього оборонного ринку, серед яких варто виокремити Директиву 2009/81/EC, що врегульовує питання закупівель у сфері оборони та безпеки, забезпечуючи прозорість і конкуренцію [8].

Крім того, важливою ініціативою стало створення програми EDIP (далі – European Defence Industry Programme) [15; 20], мета якої – уніфікувати доступ до інформації про європейську продукцію оборонного призначення. У межах цього підходу у 2024 р. було започатковано цифрову платформу каталогізації виробників, яку вже тестують у кількох країнах – зокрема, в Італії, Чехії та Польщі. Пілотний проєкт консорціуму DEFEND-IT [17], що об'єднав оборонні компанії з Франції, Іспанії та Польщі, став яскравим прикладом переходу до більш відкритої, скоординованої моделі розвитку ВПК на континенті.

Європейський інвестиційний банк (далі – ЄІБ) також змінив свою політику і почав фінансувати оборонно-промислові проєкти з подвійним призначенням. У 2024 р. ЄІБ погодив понад 2,1 млрд. євро інвестицій у кібербезпеку, та інфраструктуру критичної

логістики [9; 14]. Це стало можливим після оновлення мандату банку з урахуванням положень Стратегічного компаса ЄС.

Важливим кроком стала поява Європейської програми інновацій у сфері оборони (EUDIS), яка функціонує як надбудова до Європейського оборонного фонду (далі – EDF) [11; 15] і має сприяти розвитку технологій подвійного призначення. Крім того, у 2024 р. анонсовано запуск Механізму швидкого реагування для фінансування виробництва критично важливих компонентів [10; 18]. Це дозволить реагувати на дефіцит, який виник унаслідок підтримки України, та створить стратегічні резерви. За підрахунками Єврокомісії, реалізація всіх ініціатив має забезпечити зростання внутрішніх виробничих спроможностей щонайменше на 35% до 2030 р. Останні роки позначилися запуском масштабних оборонних ініціатив, які мають на меті посилення стратегічної спроможності ЄС. Одним із ключових інструментів у цій сфері став EDF, який був започаткований у 2021 р. з метою фінансування спільних досліджень і розробок новітніх оборонних технологій. До 2027 р. бюджет програми становить понад 8 млрд. євро [11; 17]. На сьогодні вже підтримано понад 140 проєктів, пов'язаних із розробкою дронів, радіоелектронної боротьби, нових типів озброєння.

Додатково було запущено програму Act in Support of Ammunition Production [20], спрямовану на усунення вузьких місць у виробничих ланцюгах боєприпасів. Водночас ініціатива European Defence Industry Reinforcement through common Procurement Act стимулює країни-члени до спільних закупівель, зменшуючи витрати й уникнення дублювання [15; 19]. Програма Permanent Structured Cooperation, що охоплює понад 60 проєктів, демонструє поступовий перехід від декларацій до спільних дій, зокрема у таких сферах, як тактична авіація, артилерійські системи.

Водночас, за даними Deutsche Welle (2024), з початку війни в Україні понад 300 нових підприємств було зареєстровано у сфері оборонного виробництва по всій Європі [6]. Зокрема, у Польщі, Словаччині та Литві спостерігається динамічне зростання локальних підрядників [5], що постачають компоненти для бронетехніки, дронів та засобів ППО. Це свідчить про новий рівень індустріальної мобілізації.

Особливої ваги набуло відновлення старих виробничих потужностей. Наприклад, у Чехії й Болгарії модернізуються заводи, які ще в радянський період випускали озброєння, адаптоване для членів НАТО. Водночас нові країни-члени, як-от Литва та Румунія,

інвестують у створення спільних підприємств з німецькими та французькими концернами. Це формує нову географію ВПК, де провідні країни поступово децентралізують виробництво. У цьому контексті велике значення мають і податкові пільги, які впроваджують національні уряди для залучення іноземних оборонних інвесторів. На тлі зовнішніх загроз держави-члени ЄС продемонстрували безпрецедентне зростання оборонних бюджетів. Якщо у 2020 р. витрати сягали приблизно 200 млрд. євро, то вже у 2024 – понад 326 млрд. [22; 25]. Це свідчить не лише про нарощування кількісних показників, але й про якісне переосмислення безпекової доктрини.

Провідні європейські виробники – Rheinmetall, Leonardo, Thales, BAE Systems, Airbus Defence & Space – активно розширюють виробничі потужності [4; 18]. Наприклад, Rheinmetall у 2024 р. оголосила про будівництво нових підприємств у Німеччині та Литві, а Leonardo посилила інвестиції в сектор безпілотних технологій. Водночас на ринку спостерігається інтенсивна консолідація – компанії об'єднують зусилля в межах транснаціональних альянсів задля підвищення конкурентоспроможності на глобальному рівні.

Війна в Україні змінила не лише регіональну безпекову архітектуру, а й спричинила суттєві зрушення в логіці функціонування європейської оборонної політики. Зокрема, зростання попиту на озброєння з боку України стало стимулом для переорієнтації європейських виробників на масове виробництво, скорочення бюрократичних процедур і налагодження оперативної логістики. Європейські уряди також змінили свої підходи до експорту: якщо раніше зброя постачалася переважно за ліцензіями, то зараз вона передається в межах коаліційних механізмів, зокрема через платформу Ukraine Defence Contact Group.

У 2023–2024 рр. понад 15 великих оборонних компаній оголосили про створення R&D-представництв в Україні. Це, зокрема, Saab (Швеція), Diehl Defence (Німеччина), Nexter (Франція) та Leonardo. Мета таких кроків – не лише забезпечення поточних потреб ЗСУ, а й тестування та вдосконалення продукції в реальних умовах бойових дій. Українські компанії, своєю чергою, пропонують ЄС практичний досвід ведення сучасної війни, що дозволяє адаптувати продукцію до вимог конфліктів високої інтенсивності. Без сумніву, російсько-українська війна стала головним імпульсом для прискорення реформ у європейській оборонній політиці. Україна не лише стала найбільшим імпортером озброєнь у 2024 р., але й трансформувалася у важливого партнера для провідних компаній

ЄС. Rheinmetall, BAE Systems, MBDA, Thales та інші виробники уклали низку угод про технологічну кооперацію та локалізацію виробництва на українській території. Створення спільного підприємства Rheinmetall–Укроборонпром для виробництва 155-мм снарядів – лише один із прикладів цієї нової парадигми.

Крім того, Україна стала своєрідним полігоном для випробувань новітніх систем озброєння. Саме тут у бойових умовах протестовано дрони-камікадзе, мобільні ППО, системи супутникової навігації, а також інноваційні системи керування вогнем. Цей досвід є безцінним як для українського війська, так і для оборонної промисловості ЄС [22; 25].

Фрагментація, попри політичні декларації, залишається хронічною проблемою. Наприклад, у сфері артилерії країни ЄС використовують щонайменше п'ять різних платформ калібру 155 мм. Це ускладнює стандартизацію снарядів та обслуговування. Подібна ситуація – у військово-морському компоненті: відсутність уніфікованої концепції фрегатів і корветів знижує ефективність операцій у Середземному морі та Балтійському регіоні.

Окрім технічної несумісності, гостро стоїть питання людського ресурсу: в умовах збільшення обсягів виробництва компанії стикаються з браком кваліфікованих інженерів, операторів. Це викликає дискусії про потребу у створенні спільної Європейської освітньої ініціативи в галузі оборонної промисловості, яка могла б підготувати нове покоління фахівців. Також зберігається конкуренція між державами за розміщення виробництва, що гальмує реалізацію транснаціональних проєктів. Попри суттєвий прогрес, що спостерігається у трансформації ВПК ЄС, залишається низка викликів, які стримують ефективність оборонної інтеграції. Однією з головних проблем є фрагментація – як технічна, так і інституційна. Європа сьогодні оперує понад 17 типами основних бойових танків, зокрема Leopard 2, Leclerc, Challenger, що ускладнює логістику, ремонт і навчання персоналу. Аналогічна ситуація спостерігається і в сфері ППО, де наявність більше десятка несумісних систем серйозно обмежує оперативну взаємодію.

Ще один бар'єр – це повільна реалізація проєктів через бюрократичні процедури. Значна частина ресурсів, зокрема з EDF, використовується із затримками, що демотивує окремі країни-члени брати участь у довготривалих ініціативах. Не менш актуальною є проблема стратегічного консенсусу. Країни Східної Європи надають перевагу поглибленню взаємодії з НАТО та США, тоді як

Франція і частково Італія просувають ідею автономної європейської армії.

Згідно з аналітиками Jacques Delors Centre, у найближче десятиліття саме інституціоналізація постійної платформи спільного контракування – Defence Joint Procurement Hub – стане критично важливою для забезпечення економії масштабу [20; 16]. Її запуск заплановано до 2026 р. Це дозволить замінити розрізнені закупівлі на рівні національних міністерств більш ефективною системою.

Дискусії щодо майбутнього європейської оборонної інтеграції тривають у кількох сценаріях. Оптимістичний передбачає створення до 2040 р. спільного Оборонного агентства з функціями розподілу ресурсів, централізованого контракування та контролю якості. У такому разі ЄС зможе знизити залежність від імпорту, особливо з США, на понад 30%. Інший сценарій – поміркований – допускає лише часткову уніфікацію та збереження паралельних національних стратегій, що підтримуватимуться інструментами фінансування, як-от EDIRPA та EDF.

У всіх варіантах розглядається глибша інтеграція з Україною. Це не лише виробниче партнерство, а й політична участь у спільних рішеннях. Ідея включення українських R&D-центрів до європейських кластерів, створення спільних освітніх програм, залучення українських офіцерів до програм командно-штабної підготовки – усе це вже не теоретичні міркування, а частина поточних стратегій деяких європейських держав. Якщо нинішні темпи інтеграції збережуться, до 2030–2040 рр. ЄС може значно наблизитися до моделі функціонального оборонного союзу. Існує потенціал для створення єдиного органу з оборонних закупівель, гармонізованого стандарту виробництва, а також централізованої R&D-інфраструктури. Також можливе формування єдиного оборонного інтелектуального простору, де провідні університети та компанії працюватимуть над спільними технологічними проривами.

Україна, у свою чергу, має шанс не лише інтегруватися у виробничі ланцюги, а й стати інноваційним хабом для випробувань і розвитку передових технологій, таких як автономні бойові системи, цифрові платформи управління боєм. За належних політичних рішень та підтримки ЄС, українська промисловість може трансформуватися із залежного реципієнта допомоги на рівноправного партнера [4].

Оцінка трансформації європейського ВПК у контексті російсько-української війни засвідчує, що ЄС увійшов у фазу якісного

переосмислення ролі оборонної політики. Зрушення відбуваються не лише на рівні фінансування чи риторики, а в самій логіці функціонування оборонної сфери. Стратегічна автономія більше не сприймається як далека мета, а як необхідна відповідь на глобальну нестабільність.

Сучасна війна показала, що інвестиції в оборону – це не лише захист, а й каталізатор технологічного розвитку, індустріального зростання та міжнародної співпраці. Саме тому синергія між ЄС і Україною, посилена інституційними гарантіями й фінансовими інструментами, може стати наріжним каменем нової оборонної архітектури Європи. Цей процес уже розпочато, і його подальша успішність залежатиме від здатності країн ЄС мислити в категоріях спільної відповідальності, а не національного протекціонізму. ЄС переживає безпрецедентний період перегляду власної оборонної політики. Зростаюча загроза ззовні, посилення геополітичної нестабільності, а також війна в Україні стимулюють рішучі кроки у напрямі створення стратегічно автономної оборонної структури. Попри наявні бар'єри, позитивна динаміка у сфері програм EDF, EDIP, PESCO, а також інституційна консолідація свідчать про готовність ЄС вийти за межі декларативних гасел.

Роль України у цьому процесі не є маргінальною. Навпаки, саме її досвід, технологічна гнучкість і бойова практика надають Європі унікальний шанс модернізувати свої сили, об'єднавши досвід і ресурси. Відтак, стратегічна автономія більше не є абстрактною ідеєю – вона поступово стає інституційно і політично оформленою метою, яка вже набуває конкретних форм і змісту.

Джерела та література:

1. Atlantic Council. EU Security Policy Briefs. 2024. URL: <https://atlanticcouncil.org>
2. Brattberg, E., Valášek, T. The Future of European Defense. Carnegie Europe. 2023. URL: <https://carnegieeurope.eu>
3. Brzozowski, A. EU defence: From concepts to capabilities. EURACTIV. 2024. URL: <https://euractiv.com/section/defence>
4. DefenseNews. Ukraine and EU cooperation: New phase. 2025. URL: <https://defensenews.com>
5. Defense One. EU arms industry and Ukraine: A turning point? 2024. URL: <https://defenseone.com>
6. DW. Ukraine war puts Europe's arms industry in overdrive. 2024. URL: <https://dw.com>

7. ECFR. Europe's defence dilemma: Strategic autonomy vs NATO dependency. 2023. URL: <https://ecfr.eu>
8. European Commission. Joint communication on defence industry. 2023. URL: <https://ec.europa.eu/defence>
9. European Commission. Strategic Compass Implementation Report. 2024. URL: <https://commission.europa.eu>
10. European Council on Foreign Relations. Towards a European Defence Union. 2024. URL: <https://ecfr.eu/publications/>
11. European Court of Auditors. Special report on the European Defence Fund (EDF). 2023. URL: <https://eca.europa.eu>
12. European Defence Agency. Annual report. 2024. URL: <https://eda.europa.eu>
13. European External Action Service. CSDP Factsheets. 2024. URL: <https://eeas.europa.eu>
14. European Investment Bank. Financing Defence Innovation. 2024. URL: <https://eib.org>
15. European Parliament. Reports on EU Defence and PESCO. 2024. URL: <https://europarl.europa.eu>
16. European Union Institute for Security Studies. From Strategic Compass to Military Mobility. 2024. URL: <https://iss.europa.eu>
17. EURACTIV. EDF updates and EU military policy. 2024. URL: <https://euractiv.com>
18. Financial Times. EU boosts funding for joint defence projects. 2024. URL: <https://ft.com>
19. IISS. The Military Balance 2024. London: Routledge, 2024.
20. Kreiling, V. EU Defence Industrial Strategy: A Balancing Act. Jacques Delors Centre. 2023. URL: <https://delorscentre.eu>
21. LSE IDEAS. Strategic Autonomy and Transatlantic Defence. 2024. URL: <https://lse.ac.uk/ideas>
22. NATO. Defence expenditure of NATO countries. 2024. URL: <https://nato.int>
23. RAND Corporation. European defence capabilities review. 2024. URL: <https://rand.org>
24. SIPRI. Arms Transfers Database. 2024. URL: <https://sipri.org>
25. SIPRI. Yearbook: Armaments, disarmament and international security. 2024. URL: <https://sipriyearbook.org>

Валерія Маміконян

Національний університет «Острозька академія»

ЕВОЛЮЦІЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ З БОКУ КРАЇН НАТО: 2022–2025

У статті досліджено еволюцію військово-політичної підтримки України з боку країн НАТО у період 2022–2025 рр. Проаналізовано ключові етапи допомоги: від початкового екстреного реагування на повномасштабне вторгнення Російської Федерації до формування стратегічного партнерства. Розглянуто інституційні зміни у форматах співпраці, зокрема створення Ради Україна – НАТО, впровадження Місії НАТО з безпекової допомоги, а також укладення двосторонніх безпекових угод. Автор робить висновок про поступову інтеграцію України в євроатлантичний безпековий простір попри формальну відсутність членства. Робота базується на аналізі офіційних документів НАТО, публікацій аналітичних центрів та урядових звітів.

Ключові слова: НАТО, Україна, військова допомога, безпека, стратегічне партнерство, російсько-українська війна, членство в НАТО.

Valeria Mamikonian

EVOLUTION OF NATO'S MILITARY AND POLITICAL SUPPORT FOR UKRAINE: 2022-2025

The article examines the evolution of military and political support for Ukraine by NATO member states in the period from 2022 to 2025. It analyzes key stages of assistance: from the initial emergency response to Russia's full-scale invasion to the formation of strategic partnership mechanisms. The paper discusses institutional developments such as the establishment of the NATO-Ukraine Council, the deployment of the NATO Security Assistance and Training Mission (NSATU), and the signing of bilateral security agreements. The author concludes that Ukraine is gradually integrating into the Euro-Atlantic security space despite the absence of formal membership. The research is based on an analysis of NATO official documents, analytical center publications, and government reports.

Keywords: *NATO, Ukraine, military assistance, security, strategic partnership, Russo-Ukrainian war, NATO membership.*

24 лютого 2022 р. повномасштабне вторгнення Російської федерації в Україну – без перебільшення стало переломним моментом у європейській архітектурі безпеки. Ця подія викликала безпрецедентну реакцію світу, і головним актором, чиєї реакції чекали усі став Північноатлантичний альянс. НАТО – міждержавна організація, що об'єднує 32 держави-члени, які взяли на себе зобов'язання щодо взаємної оборони та спільної протидії зовнішнім загрозам [20].

Повномасштабне вторгнення внесло свої корективи у формат співпраці НАТО з Україною: якщо раніше вона здійснювалась переважно в межах програми «Партнерство заради миру», то від 2022 р. допомога набула системного характеру та стратегічного виміру. Країнами-членами Альянсу розпочалися поставки засобів проти-повітряної оборони, летальної зброї, боєприпасів, а також бронетехніки. Крім того, були запроваджені спільні військові навчання, підтримка оборонної реформи в Україні, а також відбувалися обміни розвідданими [19; 38].

Поступово така взаємодія перейшла від ситуативної допомоги до повноцінної інституціоналізованої підтримки. На Саміті НАТО у Вільнюсі, у липні 2023 р. було створено Раду Україна–НАТО. Це дало змогу Києву напряму впливати на політику Альянсу [29]. В той же час країни G7 погодили Рамкову декларацію про довгострокові безпекові зобов'язання, її підтримали майже всі члени НАТО [16]. Важливо відмітити також ініціативу Альянсу в 2024 р. щодо створення Місії НАТО з безпекової допомоги та навчання для України, ця ініціатива координує постачання зброї та військову підготовку ЗСУ [23].

Актуальність даного дослідження зумовлена потребою в аналізі динаміки цієї підтримки, її військової, інституційної та політичної складової. Також важливо звернути увагу на проблеми, які пов'язані з політичними суперечностями всередині НАТО, зміною думок громадськості у країнах-членах та загрозою прямої ескалації конфлікту між НАТО та РФ [1].

Мета цієї статті – комплексний аналіз еволюції військово-політичної підтримки України з боку країн НАТО у період з 2022 по 2025 рр. Увага зосереджена на етапах розвитку цієї підтримки, інституційних механізмах співпраці та обсягах військової допомоги,

а також основних викликах на шляху до євроатлантичної інтеграції України.

Тож розпочати потрібно із початкової фази підтримки. Із початком повномасштабної війни Росії проти України у 2022 р., у країнах НАТО розпочалася масштабна трансформація політики безпеки щодо країн Східної Європи. Першочергова реакція Альянсу на повномасштабне вторгнення носила екстренний та координаційний характер. Країни-члени доволі оперативно згуртували зусилля для підтримки українського спротиву через двосторонні механізми, міжнародні коаліції та спільні платформи, навіть попри те, що формально не мали зобов'язань щодо колективної оборони України.

Масові постачання зброї до України розпочалися вже у перші тижні війни. На цьому етапі найактивніше себе проявили США, Велика Британія, Польща, Литва та Чехія. США ухвалили декілька пакетів допомоги, які включали системи Javelin, Stinger, артилерію та засоби ППО [41]. Велика Британія першою поставила Україні сучасні протитанкові ракети NLAW ще до початку повномасштабного вторгнення [37]. Польща надала понад 200 танків Т-72 та значні обсяги боєприпасів [32].

У квітні 2022 р. за ініціативи США було засновано Групу оборонного контакту з питань України, яку варто виділити як один з ключових інструментів допомоги Україні. Перше засідання Групи відбулося на авіабазі Рамштайн у Німеччині, участь приймали 40 держав, серед них були усі члени НАТО та партнери [45]. Такий формат став постійним майданчиком для обговорень та узгоджень поставок озброєння, навчання українських військових, а також планування довгострокової підтримки. На кінець 2022 р., в рамках Рамштаїнської платформи відбулося понад 8 зустрічей, у яких взяли участь міністри оборони, представники генеральних штабів та високопосадовці Альянсу [42]. Саме в межах цього формату було погоджено передачу Україні HIMARS, систем ППО NASAMS та IRIS-T, а також танків Leopard та Challenger.

Вже у червні 2022 р., на Саміті НАТО у Мадриді, було ухвалене рішення щодо суттєвого оновлення Комплексного пакету допомоги Україні. Такий механізм існував ще із 2016 р., але з початком повномасштабної війни набув нового значення. Оновлений пакет допомоги передбачав: постачання нелетального обладнання, засоби зв'язку, системи кіберзахисту, медичні комплекти, пальне та бронешилети [18].

НАТО також розширило обсяги допомоги у сфері логістики, розмінування, реформування оборонного сектору, а також взаємодії з військово-промисловим комплексом України. Важливим є те, що допомога в рамках Комплексного пакету допомоги здійснювалась не через двосторонні угоди, а напряму з бюджету НАТО, а це вже засвідчувало колективний характер підтримки [25].

Наступним кроком був розвиток тристоронніх ініціатив. У лютому 2022 року було започатковано британсько-польсько-український тристоронній безпековий формат, це передбачало зміцнення співробітництва у сфері кіберзахисту, енергетичної безпеки, військової допомоги та боротьби з дезінформацією [44]. Попри те, що цей Альянс не мав формального інституційного статусу, на ранніх етапах конфлікту саме він відігравав важливу роль у формуванні регіональної підтримки України.

Розширення співпраці з кранами Балтії також було важливим моментом, оскільки вони ініціювали спільні програми підтримки України у військово-медичній і логістичній галузях. Першими хто надав Україні системи ППО та дрони у рамках таких багатосторонніх платформ стали Литва та Естонія [3].

Із початком 2023 р. військово-політична підтримка з боку країн НАТО перейшла у наступну фазу – від реагування на кризу до стратегічних довгострокових відносин. Беручи до уваги затяжну війну та невизначеності на фронті, члени Альянсу активізували інституційні механізми координації роботи, окреслили перспективи євроатлантичної інтеграції України та формалізували політичні рамки співпраці.

Раніше зазначений Саміт у Вільнюсі, який відбувся 11-12 липня 2023 р. став ключовою подією року. Хоч попри всі очікування українського суспільства Саміт не привів до формального запрошення до членства Альянсі, його не можна виключати з числа важливих подій. З точки зору інституціонального оформлення відносин, Саміт став дещо переломним моментом, а саме через утворення нового політичного органу що замінив попередню Комісію Україна–НАТО – Ради Україна–НАТО [21].

Ця Рада почала діяти за принципом «рівний з рівним», це дозволило Україні самостійно ініціювати засідання та брати участь у їх порядку денного. Цей момент став важливим кроком у напрямку політичного зближення та символічного визнання ролі України у євроатлантичній системі безпеки [7].

Держави великої сімки в рамках вільнюського Саміту підписали Рамкову декларацію про безпекові зобов'язання для України. Вона передбачала створення системи підтримки обороноздатності країни, тобто регулярне постачання зброї, розбудову українського ВПК, обмін розвідданими, боротьбу з інформаційними загрозами та кібератаками та військові навчання [14]. До цієї Декларації приєдналося понад 30 країн, зокрема усі члени НАТО, усі вони зобов'язались укласти двосторонні безпекові угоди з Україною [35]. Протягом 2023 року спостерігався перехід від дещо хаотичної двосторонньої допомоги до більш структурованої системи гарантій. Такий перебіг подій нагадує модель безпеки Південної Кореї або ж Ізраїлю.

Обсяги військової допомоги у тому ж році суттєво зросли. Від США Україна отримала пакет допомоги на суму понад \$45 млрд, що включав БМП Bradley, танки Abrams, ППО Patriot, а також ремонт та обслуговування озброєння та підтримку логістики [43]. Від Великої Британії Україна отримала далекобійні ракети Storm Shadow, від Німеччини – системи ППО IRIS-T, танки Leopard 2 та інженерну техніку [13]. Після погодження навчальних програм для українських пілотів, Данія та Нідерланди оголосили про передачу винищувачів F-16 [5]. Це був перший зафіксований випадок передачі західної авіації. Ці вирішальні події визначили новий рівень довіри до України як до майбутнього члену Альянсу.

НАТО оголосило про створення нової інституціоналізованої структури – Місії НАТО з безпекової допомоги та навчань для України вже наприкінці 2023 р. Ця структура розпочала роботу у 2024 р. і була покликана для координації постачання зброї, забезпечення навчань та стандартизації ЗСУ відповідно до натівських стандартів та сприяти розвитку інфраструктури оборонного сектору [26].

Навчання українських військових протягом 2023 р. проходили на території Польщі, Німеччини, Франції, Великої Британії, Нідерландів та балтійських країн. У рамках ініціативи EU Military Assistance Mission було підготовлено 60 тис. українських військових. У рамках цієї ініціативи долучилися майже всі країни-члени НАТО [9].

Спостерігаючи за розвитком подій у 2024–2025 рр., можна побачити як військово-політична підтримка України з боку країн НАТО продовжила трансформуватися у напрямку стратегічного партнерства, зміцнення гарантій безпекових угод та підготовки до майбутнього членства України в НАТО. Спостерігалася також

інституціоналізація двосторонніх безпекових угод, збільшення допомоги в рамках оборонної реформи. Все дедалі глибша інтеграція України у структури колективної безпеки Заходу була помітною у цей період.

Загалом 2024 р. відзначений тим, що низка провідних держав НАТО розпочала втілювати Рамкову декларацію Великої сімки у форматі двосторонніх безпекових угод з Україною. Першою, у січні 2024 р., це зробила Велика Британія, у лютому до неї приєдналася Німеччина, наступними були Франція та Італія у квітні, а також США вже червні того ж року [36]. У цих реформах передбачені регулярні консультації у випадку нової агресії, постійне постачання зброї, розбудову оборонно-промислового комплексу України, постійний обмін розвідданими та кібербезпеку, і також фінансування реформи сектору безпеки [34]. Ці угоди мають характер довгострокових гарантій безпеки, вони зберігатимуть чинність до моменту вступу України до НАТО, і розглядаються як проміжна форма євроатлантичної інтеграції [12].

Місія НАТО з безпекової допомоги Україні, яка була ухвалена у 2023 р., розпочала свою офіційну дію у 2024 р.. Ця місія забезпечує координацію між партнерами з постачання техніки, технічну підтримку у впровадженні реформ у Міністерстві оборони та навчання Збройних сил України за стандартами НАТО [27].

Офіс Місії знаходиться у Німеччині та Польщі. Його планують розширити у 2025 р., зокрема планується безпосередня присутність консультативних груп на території України – у Києві, Дніпрі та Львові [30].

Водночас із цим, через обмеження, пов'язані з війною, НАТО не бере участі у прямих військових діях або бойових поставках. Це залишається сферою відповідальності держав-членів у рамках двосторонніх угод. Проте, діяльність Місії дає інституційну основу для постійної присутності Альянсу.

Попри те, що наразі чіткого графіку вступу України до НАТО немає, період 2024–2025 рр. відзначається збільшенням політичної підтримки цього процесу. Під час Саміту НАТО у Вашингтоні в липні 2024 р., більшість партнерів визнали, що Україна «безповоротно рухається до членства» [24]. Відбулося підтвердження, що План дій щодо членства скасований, а головним критерієм стає реалізація реформ у сфері оборони, демократії та верховенства права.

Щорічна оцінка сумісності ЗСУ з арміями НАТО у 2025 р. засвідчила високий рівень інтеграції у питаннях командування,

логістики, зв'язку та бойової сумісності. У цей період було підписано новий етап програми «Партнерство заради миру», він включає п'ятирічний план трансформації сектору безпеки [10].

Попри помітну суттєву підтримку, останніми роками залишаються певні розбіжності серед членів НАТО щодо перспективи членства України. Деякі країни, зокрема Угорщина та Словаччина зберігають доволі скептичну позицію, посиляючись на необхідності завершення війни для розгляду повноправного вступу до Альянсу [4].

Разом з тим, інші союзники такі, як Польща, Велика Британія, Чехія та країни Балтії, активно просувають ідею прискореного вступу України, наголошуючи на її внеску у колективну безпеку [4]. Якщо ж говорити про США, тут зберігається внутрішньополітична боротьба щодо ідеї вступу, проте базовий рівень допомоги зберігається незалежно від адміністрації чи складу Конгресу [33].

Підсумовуючи всю вищеперераховану аналітичну інформацію, можна дійти висновку, що від початку повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 і до середини 2025 р. військово-політична підтримка України з боку країн НАТО пройшла декілька етапів: екстрене реагування у 2022 р., зокрема у вигляді поставок зброї, гуманітарної допомоги та створення механізмів координації [17]; оформлення політичних рамок партнерства через Саміт у Вільнюсі у 2023 р., започаткування Ради Україна–НАТО, Декларація Великої сімки та масштабні навчання для ЗСУ [22]; період 2024–2025 рр. характерний інституціоналізацією підтримки через Місію НАТО, укладання двосторонніх безпекових угод, підготовка до членства, поступова інтеграція в євроатлантичний безпековий простір [15]. Усі ці трансформації демонструють, як зміщувався фокус від тактичної допомоги до стратегічної взаємодії.

Очевидними також є системні зміни в оборонній структурі України, принципах функціонування та стандартах українських Збройних Сил які відбулись за три роки підтримки з боку НАТО. Була впроваджена система оперативного командування за стандартами НАТО, це дозволило забезпечити ефективну взаємодію з союзниками [40]. Крім того, Україна адаптувала свої медичні, логістичні, інженерні та зв'язкові служби відповідно до натівських принципів [28]. Також відбулася широка сертифікація та навчання особового складу з урахуванням реального бойового досвіду. При цьому, частка натівської зброї у структурі ЗСУ значно збільшилася, станом на 2025 р. основні бойові системи, тобто ППО, БМП, артилерія, танки

та авіація представлені здебільшого зразками західного виробництва [6].

Протягом трьох років країни НАТО не лише надавали військову допомогу, але й також зміцнювали політичну суб'єктність України на політичній арені. Перш за все, завдяки підтримці НАТО та G7 Україна здобула звання одного з центрів регіональної безпеки Східної Європи у співпраці з Молдовою, Грузією та країнами Балтії [2]. Основою для оновлення стратегій Альянсу у сферах протиповітряної оборони, кіберзахисту та дронівих технологій став український досвід, що є не менш значущим [31]. Включення України в архітектуру стримування РФ як ключового східного форпосту Альянсу також стало все активніше обговорюватися. Таким чином, підтримуючи Україну, НАТО не лише захищає свого партнера а й інвестує у власну безпеку, трансформуючи баланс сил у Європі.

Зупиняючись на перспективах членства в НАТО та новій архітектурі безпеки, можна виділити декілька думок. Перш за все, ці перспективи залишаються реалістичними за умов завершення активної фази війни або укладення стабільного режиму припинення вогню та продовження реформ у сфері оборони, антикорупційної політики, судової системи. Це також буде можливим лише за політичного консенсусу всередині НАТО, зокрема це стосується подолання вето з боку окремих країн, таких як Угорщина [11].

Найімовірніше, інтеграція України до НАТО відбуватиметься за сценарієм «інституційного включення до моменту формального членства», це означає повну сумісність у політичному та військовому плані ще до офіційного приєднання до Альянсу [8]. Вже сьогодні Україна бере участь у діяльності НАТО у форматах, які доступні лише союзникам, це відбувається через NSATU, Раду Україна–НАТО, сумісні навчання та стратегії.

Отже, проаналізувавши усі етапи військово-політичної підтримки України з боку країн НАТО протягом 2022–2025 рр., можна дійти висновку про незворотну трансформацію форм взаємодії між сторонами. Це помітно від екстреної допомоги у відповідь на повномасштабне вторгнення Росії до формування елементів стратегічного партнерства та підготовки до майбутнього членства України в Альянсі.

У 2022 р. ключовим пріоритетом стало оперативне реагування країн НАТО на загрозу суверенітету України: це було реалізовано через широкомасштабні постачання зброї, гуманітарну підтримку

та створення багатостороннього механізму координації допомоги. На цьому етапі взаємодія мала переважно кризовий і ситуативний характер.

У 2023 р. взаємини України та НАТО вийшли на новий рівень – було закладено політичні та інституційні основи стратегічного партнерства, зокрема через створення Ради Україна–НАТО, відмову від ПДЧ та ухвалення спільної декларації G7. Водночас держави-члени Альянсу продовжували активно допомагати Україні військово та технологічно, водночас заохочуючи структурні реформи у секторі безпеки.

У 2024–2025 рр. співпраця між Україною та НАТО дедалі більше набуває ознак інтеграції. Укладення двосторонніх безпекових угод, розгортання Місії НАТО з безпекової допомоги (NSATU), активна участь України в євроатлантичних механізмах оборонного планування та реформування – усе це свідчить про глибоке зближення, яке на практиці нівелює різницю між статусом повноправного члена Альянсу та партнера.

У підсумку, на кінець 2025 р. Україна, хоч формально ще не є членом НАТО, уже виконує значну частину зобов'язань і функцій, притаманних державам-членам. Це стосується як сумісності збройних сил, так і політичної орієнтації, стійкості безпекового сектору, а також здатності інтегруватися в колективну систему оборони. Таким чином, підтримка НАТО відіграла вирішальну роль у зміцненні обороноздатності України, стабілізації її політичної системи в умовах війни та визначенні її євроатлантичного курсу як незворотного. Попереду залишаються виклики – зокрема, політичні розбіжності всередині Альянсу, ризики ескалації з боку РФ та необхідність завершення війни – однак фундамент майбутнього повноправного членства України вже фактично закладено.

Джерела та література:

1. AP News. (2024). Polish support for Ukraine is slipping. URL: <https://apnews.com/article/4982cc03f7b5a88c8e21cc340087e7e8>
2. Atlantic Council. (2025). Ukraine as Regional Security Leader: NATO's Eastern Shield.
3. Baltic Times. (2022). Baltic states step up military aid to Ukraine.
4. Baltic Times. (2025). Baltic States Advocate Ukraine's Fast-Track Accession to NATO.
5. BBC. (2023). F-16 fighter jets for Ukraine: Denmark and Netherlands pledge deliveries.

6. BBC. (2025). Ukraine's Military Inventory Shifts toward NATO Arms.
7. European Council on Foreign Relations. (2023). The NATO–Ukraine Council: What it really means.
8. European Council on Foreign Relations. (2025). Beyond Enlargement: NATO's Future with Ukraine.
9. European External Action Service (EEAS). (2023). EUMAM Ukraine – Military Training Update.
10. Euractiv. (2024). Hungary Pushes Back Against NATO Ukraine Membership Talks.
11. Euronews. (2025). Hungary and Slovakia on Ukraine's NATO Path.
12. German Federal Foreign Office. (2024). Bilateral Security Agreement with Ukraine.
13. German Federal Ministry of Defence. (2023). Military Support to Ukraine – Factsheet.
14. G7. (2023). Joint Declaration of Support for Ukraine. URL: <https://www.g7hiroshima.go.jp>.
15. G7. (2024). G7 Security Assurances Implementation Tracker.
16. G7 Declaration of Support for Ukraine. (2023). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Foreign_relations_of_Ukraine.
17. Institute for the Study of War. (2022). Daily Military Assessments on Russian Invasion of Ukraine.
18. NATO. (2022). Comprehensive Assistance Package for Ukraine. URL: <https://www.nato.int>.
19. NATO. (2022). NATO's response to Russia's invasion of Ukraine. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192166.htm.
20. NATO. (2022). Who we are. URL: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/organisation.htm>.
21. NATO. (2023). NATO Summit in Vilnius – Official Outcomes. URL: <https://www.nato.int>.
22. NATO. (2023). Vilnius Summit Communiqué. URL: <https://www.nato.int>.
23. NATO. (2024). New NATO Security Assistance and Training for Ukraine (NSATU). URL: <https://www.nato.int>.
24. NATO. (2024). Washington Summit Communiqué. URL: <https://www.nato.int>.
25. NATO Newsroom. (2022). NATO Allies boost support for Ukraine at Madrid Summit.
26. NATO Newsroom. (2023). NATO to launch NSATU mission for Ukraine in 2024.
27. NATO Newsroom. (2024). NSATU Mission Operational – NATO Boosts Long-Term Support to Ukraine.
28. NATO NSATU. (2025). Annual Report on Training and Support to Ukraine.

29. NATO–Ukraine Council. (2023). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/NATO%E2%80%93Ukraine_Council.

30. Politico. (2025). NATO Considers Permanent Ukraine Presence via NSATU.

31. RAND Corporation. (2024). Lessons from Ukraine War for NATO Defense Strategy.

32. Reuters. (2022). Poland sends tanks and weapons to Ukraine. URL: <https://www.reuters.com>.

33. Reuters. (2025). US Congress Approves Ukraine Aid Bill Amid Political Debate.

34. The White House. (2024). Joint Statement by the United States and Ukraine on Security Cooperation. URL: <https://www.whitehouse.gov>.

35. UK Government. (2023). Ukraine security assurances: countries joining G7 framework.

36. UK Government. (2024). UK–Ukraine Security Agreement Signed in Kyiv. URL: <https://www.gov.uk>.

37. UK Ministry of Defence. (2022). UK support to Ukraine: military assistance summary. URL: <https://www.gov.uk/government/news>.

38. Ukraine Defense Contact Group (Ramstein Group). (2022). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ukraine_Defense_Contact_Group.

39. Ukrainian Ministry of Defence. (2025). NATO Compatibility Assessment Report Released.

40. Ukrainian MoD. (2024). Operational Command Reform and NATO Integration Report.

41. U.S. Department of Defense. (2022). Fact Sheet on U.S. Security Assistance to Ukraine. URL: <https://www.defense.gov>.

42. U.S. Department of Defense. (2022). Readouts of Ukraine Defense Contact Group Meetings.

43. U.S. Department of Defense. (2023). Security Assistance to Ukraine – Overview.

44. Wikipedia. (2022). British–Polish–Ukrainian trilateral pact. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/British%E2%80%93Polish%E2%80%93Ukrainian_trilateral_pact.

45. Wikipedia. (2022). Ukraine Defense Contact Group. [online] URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ukraine_Defense_Contact_Group.

Андрій Каранда

Національний університет «Острозька академія»

ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРЕВОРОТ У М'ЯНМІ: НАСЛІДКИ ДЛЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА МІЖНАРОДНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

У статті проаналізовано наслідки повалення демократично обраного уряду Аун Сан Су Чжі, що наблизило М'янму до статусу недеесподатної держави та економічної кризи, скасувавши демократичні та економічні здобутки, які були досягнені після передачі влади цивільному уряду в 2010 р., і демонстрували важливі кроки для міжнародної спільноти у напрямку демократії до періоду 2021 р. Після повалення влади, військове правління зіткнулося зі збройними повстаннями етнічних меншин і про демократичних груп, що призвело до широкого конфлікту та насильства по всій країні. В умовах нестабільності, іноземні країни та міжнародні організації відіграють важливу роль в стабілізації ситуації в регіоні.

Ключові слова: *М'янма, АСЕАН, безпека, військова хунта, санкції.*

Andrii Karanda

THE MILITARY COUP IN MYANMAR: CONSEQUENCES FOR REGIONAL STABILITY AND INTERNATIONAL DIPLOMACY

The article analyses the consequences of the overthrow of the democratically elected government of Aung San Suu Kyi, which brought Myanmar closer to the status of a failed state and economic crisis, reversing the democratic and economic gains achieved after the transfer of power to a civilian government in 2010, and demonstrated important steps for the international community towards democracy by 2021. Since the overthrow of the government, the military rule has faced armed uprisings by ethnic minorities and pro-democracy groups, leading to widespread conflict and violence across the country. In the face of instability, foreign countries and international organisations have played an important role in stabilising the region.

Keywords: *Myanmar, ASEAN, security, military junta, sanctions.*

Після того як армія повалила Національну лігу за демократію, з'явилася колективна реакція країн. США, Велика Британія, Канада й міжнародні організації, ЄС, ООН та АСЕАН запровадили певні дії для вирішення ситуації щодо державного перевороту. Міжнародні організації займають особливу нішу у вирішенні конфліктів та чинять істотний вплив на дотримання миру. М'янма, перебуваючи у військовому стані, відчуває на собі значний вплив міжнародних організацій та про демократичних країн на ситуацію в умовах воєнного стану, зокрема для чинення дипломатичного тиску на військову хунту, де вплив міжнародних акторів може виявитися вирішальним.

Метою статті є дослідження та класифікація змін розвитку міжнародних відносин у М'янмі в контексті громадянської війни.

Поточна ситуація в М'янмі висвітлюється у дослідженнях і працях науковців, серед них Мері Каллаган, Андреа Пассер, Девід Стайнберг та ін. Які розглядають важливість військового режиму його вплив на зовнішню політику та політичні трансформації у М'янмі.

За час після набуття М'янмою незалежності від Великої Британії практично не розвинула жодних інших інститутів правління, окрім армії. Влада запровадила багатопартійну систему на початку своєї незалежності, але потрапила в кризу управління. Після постійних проблем влади та військового втручання в політику країни у 1962 р. був встановлений військовий режим на чолі з генералом Не Віном. Він, окреслюючи своє бачення нового політичного руху, проголосив «соціалізм бірманського типу», запровадивши однопартійну диктатуру [8]. Зростаюча роль військової диктатури в країні сприяла все більшій її ізолюваності на політичній арені від міжнародного співтовариства, а військове правління не було зацікавлене у тому щоб розвивати економіку країни. Поступово воно зникало і формувався новий політичний устрій, ця трансформація в М'янмі розпочалася в рамках конституції 2008 р., що спричинила великі зміни в бік до демократичного ладу, які призвели до пом'якшення санкцій проти країни введених під час військового правління. Після інавгурації нового уряду в 2011 р. змінилася стратегія, вона надавала пріоритет геополітичній цінності М'янми, а зовнішня політика відступала від ізоляції.

Зокрема, члени від правлячої Національної ліги за демократію (далі – НЛД) ще у листопаді 2020 р. сформували опозиційний уряд національної єдності «NUG» із союзниками з етнічних меншин,

який в майбутньому відіграє важливу роль у повстанні. Шляхом демократичних виборів до парламенту М'янми у 2021 р., де кожен отримав свій відсоток місць, головна громадянська партія країни, НЛД, отримала 83% у парламенті, наголошуючи на продовженні розвитку прозахідного вектору зовнішньої політики країни [4]. Військові отримали меншу частину, тому і відмовилися визнати результати голосування. Виникли суперечки стосовно результатів виборів, які були нібито сфальсифікованими, невдоволені погрожували розправою та відправили солдатів аби ті оточили парламент. Варто зазначити, що армія М'янми нараховує близько 406 000 солдатів, які перебувають на дійсній службі, це одинадцята за чисельністю армія у світі [10].

Вранці 1 лютого 2021 р. Генерал Мін Аун Хлайнгу звернувся до громадян країни та іноземних політиків із заявою про затримання лідерів правлячої НЛД та цивільного керівництва М'янми, включаючи Аун Сан Су Чжі та президента У Він М'їнта, а також кабінету міністрів, головних міністрів кількох регіонів, опозиційних політиків та активістів [15]. Повідомлення в оголошені посилалося на конституцію 2008 р., яка дозволяє військовим оголошувати надзвичайний стан, що за планом мав тривати рік. Військові швидко взяли під контроль інфраструктуру М'янми та передали повноваження головнокомандувачу армії старшому генералу Мін Аун Хлайнгу. Пізніше вони призупинили більшість телевізійних трансляцій і скасували всі внутрішні та міжнародні рейси, а у великих містах припинив працювати телефонний зв'язок, фондові ринки та комерційні банки було закрито. 3 квітня 2021 р. опозиційні сили в М'янмі активно мобілізувалися як усередині країни, так і за кордоном, щоб кинути виклик військовим. Тисячі громадян різних етнічних груп підняли зброю проти хунти, назвавши це «Весняною революцією». Місцеві сили оборони «LDF» (Local Defense Forces), приєдналися до чотирьох озброєних груп етнічних меншин відомих як «КЗС» (Kachin, Karen, Chin Coalition). Організації незалежності Качіна «КІО» (Kachin Independence Organization), Національного союзу Карен «КНУ» (Karen National Union), Національної прогресивної партії Каренні «КНПП» (Karenni National Progressive Party) і Національного фронту Чина «CNF» (Chin National Front), вийшли на протести, що ознаменувало собою початок громадянської війни.

Військова хунта вперше почала стріляти по протестувальниках у Янгоні 28 лютого 2021 р. Надалі обстріли тільки зростали і 27 березня 2021 р., коли хунта святкувала День збройних сил у Найп'їдо,

війська вбили 114 людей по всій країні. Наступного дня в місті Калай, регіон Сагаінг, мітингувальники вперше відкрили вогонь у відповідь, використовуючи саморобні мисливські рушниці. Вже 9 квітня війська вбили щонайменше 82 цивільних в місті Баго [1]. Конфлікт у М'янмі призвів до руйнівних наслідків – з приблизно 55 млн. жителів М'янми 68% зазнали збройного насильства після перевороту, а бойові дії між силами хунти та опозиційними озброєними угрупованнями, що відзначалися невибірковими бомбардуваннями з повітря, підпалами сіл і стратами, призвели до переміщення понад 3 млн. людей усередині країни [11; 9]. У вересні 2021 р. «NUG» офіційно визнала та підтримала розпочате повстання, закликавши до війни проти хунти. Насильство зросло, особливо в зоні Бамара, де часто атакувалися конвої та об'єкти хунти. Армія Аракан «АА» і Армія національного визволення Таанг «TNLA» почали атакувати позиції зайняті хунтою в рідних районах цих етнічних груп [5].

На міжнародній арені ситуація набула важливого значення, зумовлюючи активізацію дипломатії на військове повстання. Такі країни як США, Велика Британія, Канада та ЄС оголосили санкції проти осіб, які є високопосадовцями в армії М'янми, або брали участь у перевороті і стали новими членами керівного органу військового режиму. Першими відреагували Сполучені Штати 28 лютого 2021 р. і заявили бірманській військовій хунті, що приймуть економічні санкції, аби впоратися з тиранією військової хунти. 1 березня 2021 р., президент США Джо Байден виступив із заявою, в якій засудив військовий переворот як напад на демократичний перехід у М'янмі та верховенство права, закликавши звільнити Аун Сан Су Чжі та інших затриманих під час перевороту [18]. Канада в координації з Великою Британією, США та ЄС, оголосили про «Положення про спеціальні економічні заходи (Бірма)» [6], яке спрямовано на запровадження санкційного режиму проти Бірми, зокрема 39 фізичних та 22 юридичних осіб, військових офіцерів і організацій, пов'язаних із порушеннями прав людини та військовим захопленням влади, заборонаю видачі віз і заморожуванням активів. На зустрічі Ради Безпеки ООН «РБ ООН», обговорювалася ситуація щодо дій, які розвивалися всередині країни та опублікувано заяви, що засуджують захоплення влади військовими [13].

У свою чергу влада М'янмі знайшла собі союзників на міжнародній арені, які підтримують їх уряд, а саме росію та Китай. Незважаючи на те, що Китай залишається найбільшим джерелом торгівлі та інвестицій для М'янми, Росія є головним партнером у

політичному контексті. Саме їй Янгон надає перевагу. Важливо, що Росія була єдиною великою державою, котра визнала захоплення влади Татмадау у 2021 р. та чітко заявила, що виступає проти санкцій стосовно військових у М'янмі. Міністр оборони росії разом із головним дипломатом відвідали М'янму, а лідер хунти, старший генерал Мін Аунг Хлаїн, відвідав росію. Підтримка росією М'янми стосується багатьох аспектів, у тому числі експорту зброї, забезпечення військової підготовки та розвитку економічних відносин, торгівлі та інвестицій, разом вони відіграють важливу роль у допомозі М'янмі [17]. Роль Андаманського моря та Індійського океану є важливою як геополітичного району з точки зору торгівлі та оборони, тому Росія хоче посилити свою роль у регіоні, оскільки М'янма стає більш залежною від неї і сподівається на створення військового альянсу. Інтереси росії розглядаються як бажання поширити вплив в М'янмі та налагодити партнерство в Південно-Східній Азії. Москва планує ядерну співпрацю та згоду на будівництво малого модульного реактора (SMR) неподалік від столиці, спрямовуючи розширення свого «ближнього зарубіжжя» за межі пострадянського простору [12].

Описуючи стратегічне середовище М'янми в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, слід мати на увазі, що Китай розглядає країну як міст до Індійського океану. Китайсько-м'янманський економічний коридор «СМЕС», котрий сприймається як найкоротший шлях Китаю до Індійського океану, є стратегічним компонентом «BRI» (Один пояс, один шлях) [14]. Залежність Китаю від Малаккської протоки, через яку проходить більшість його поставок, створює серйозну прогалину в стратегічній конкуренції зі Сполученими Штатами. Китай вважає безперешкодний доступ до водних шляхів М'янми ключовим у подоланні своєї вразливості в цій сфері, включаючи доступ до більш ніж 2000 км узбережжя М'янми, стратегічно розташованого біля західного входу в Малаккську протоку. Прямий вихід до Індійського океану дав би Китаю величезну торговельну перевагу над його конкурентами. Таке двостороннє співробітництво слугує не лише геополітичним інтересам Пекіна, а й національним цілям уряду М'янми.

Після того, як військові почали придушувати внутрішні повстання, іноземні країни стали покладатися на Асоціацію держав Південно-Східної Азії «АСЕАН», оскільки М'янма є її членом та організація має зв'язок з державою. АСЕАН очолила дипломатичні відносини щодо встановлення стабільності в регіоні та його

майбутнім подоланням військового режиму. Міністри закордонних справ країн, які є учасниками «АСЕАН», зустрілися через відеоконференцію та закликали звільнити політичних ув'язнених і припинити насильство й почати вести діалог з про демократичним рухом [7]. Хунта надалі продовжувала наказувати своїм військам вести вогонь по демонстраціях протесту. Країни-члени АСЕАН зайняли різну позицію до хунти після перевороту. Загалом, країни Південно-Східної Азії: Індонезія, Бруней, Малайзія, Філіппіни та Сінгапур підтримали більш жорстку позицію щодо хунти, вимагаючи від неї зупинити насильство, та готові були виключити із зустрічей АСЕАН і співпрацювати з урядом у вигнанні «NUG», коли Таїланд, Камбоджа, Лаос і В'єтнам неохоче йшли на ці кроки. Останні стверджували, що хунта, швидше за все, буде співпрацювати в результаті взаємодії, і були більш чутливими до можливості того як негативні двосторонні відносини з хунтою можуть вплинути на їхні інтереси.

Ключовим етапом до знаходження миру став квітень 2021 р., де зі сторони М'янми Мін Аунг Хлаїн погодився взяти участь у спеціальній зустрічі лідерів АСЕАН у Секретаріаті організації в Джакарті 24 квітня [2]. До цієї події військова хунта вбила вже 748 цивільних. На зустрічі учасники організації домовилися про консенсус із п'яти пунктів «5РС», які містять найважливіші та фундаментальні елементи для будь-якого мирного процесу, а саме такі пункти:

- має бути негайно припинено насильство в М'янмі, і всі сторони проявлятимуть максимальну стриманість;
- повинний початися конструктивний діалог між усіма зацікавленими сторонами для пошуку мирного рішення в інтересах народу;
- спеціальний посланник Голови АСЕАН сприятиме посередництву в процесі діалогу за допомогою Генерального секретаря АСЕАН;
- АСЕАН надаватиме гуманітарну допомогу через Координаційний центр гуманітарної допомоги АСЕАН;
- спеціальний посланник і делегація відвідають М'янму для зустрічі з усіма зацікавленими сторонами.

Перший пункт Консенсусу щодо припинення насильства був відверто проігнорований хунтою, вони почали завдавати авіаудари та напади на цивільних осіб, але АСЕАН не вжила заходів для боротьби з ескалацією порушень та зменшенням кількості жертв. Посада Спеціального посланника АСЕАН в М'янмі, котру обіймає країна-

голова в АСЕАН, не виявилася ефективною, а новий Спеціальний посланник буде призначений тоді, коли держава-член візьме на себе головування. Щоб Спеціальний посланник міг ефективно сприяти діалогу важливо мати достатньо часу для розвитку та завоюванню довіри сторін у М'янмі, тому однорічний термін повноважень робить працю Спеціального посланника неефективною.

Основна частина ведення дипломатії АСЕАН керується принципами прописаними в «Шляху АСЕАН», які включають невтручання у внутрішні справи країн-членів організації, тільки прийняття рішень на основі консенсусу та мирному вирішенні конфліктів. Принципи щодо невтручання сформувалися на основі історичного досвіду зовнішнього впливу на регіон, тож тепер існує гарантія згідно з якою жодна держава не зможе домінувати над іншою. Зусилля АСЕАН щодо сприяння змістовному діалогу ще більше обмежуються тим фактом, що хунта не бажає брати участь у переговорному врегулюванні та чітко продемонструвала свою рішучість продовжувати свою боротьбу за збереження влади ціною життів народу М'янми [3].

Групи опору розглядають конфлікт як боротьбу за припинення десятиліть військового правління, бо особливістю політичної історії М'янми була постійна залежність влади від військових, що принесло населенню страждання від домінування збройних сил в національній політиці. Значні успіхи опозиційних сил на полі бою у М'янмі надають перевагу відмові від компромісного вирішення, яке передбачало збереження влади військових. Опозиційні сили наполягають на національному примиренні, перехідному легітимному цивільному урядові та послідовній правоохоронній діяльності проти порушень прав людини з метою досягнення сталого миру та політичної стабільності в регіоні. Глава хунти М'янми заявив, що в країні відбудуться вибори в грудні 2025 або в січні 2026 р. Голосування буде «вільним і чесним», вже 53 політичні партії, подали свої списки для участі. Запрошують приїхати на проведення виборів в якості спостерігачів представників країни Білорусь.

Таким чином, було коротко розглянуто інтереси регіональних та міжнародних суб'єктів на військовий переворот у М'янмі з 2021 р., який у результаті спричинив кризу для всього регіону. Усі суб'єкти виконували свої ролі в цій ситуації: США, Канада, Велика Британія та ЄС розірвали свої зв'язки з військовою хунтою та запровадили санкцій проти її вищих посадовців в економічній сфері. Водночас регіональний блок Південно-Східної Азії розробив п'ятипунктний

консенсус АСЕАН щодо М'янми, котрий залишається актуальним як головний орієнтир для вирішення політичної кризи в М'янмі. З іншого боку, Китай та Росія підтримують зв'язки з хунтою. Організація Об'єднаних Націй не змогла вжити комплексних заходів для вирішення затяжного конфлікту в М'янмі. Поточна ситуація свідчить про те, що не буде мирної ініціативи без сильнішого тиску на хунту з боку про демократичних країн та міжнародних організацій.

Джерела та література:

1. Mirza J.L.S.M.M.K.A. How Myanmar's military terrorized its people with weapons of war. *Washington Post*. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/interactive/2021/myanmar-crackdown-military-coup/>
2. Daily Briefing in Relation to the Military Coup. Assistance Association for Political Prisoners. URL: <https://aappb.org/?p=14567>.
3. ASEAN foreign ministers assert Five-Point Consensus remains main peace plan for Myanmar crisis. *CNA*. URL: <https://www.channelnewsasia.com/asia/asean-foreign-ministers-meeting-five-point-consensus-peace-plan-myanmar-crisis-3628391>.
4. BBC News. Myanmar: Aung San Suu Kyi's party wins majority in election. *BBC Home – Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-54899170>.
5. CABOT C. 'A real blow for the junta': Myanmar's ethnic groups launch unprecedented armed resistance. *France 24*. URL: <https://www.france24.com/en/asia-pacific/20231119-a-real-blow-for-the-junta-myanmar-s-ethnic-groups-launch-unprecedented-armed-resistance>.
6. Canada Gazette, Part 2, Volume 155, Number 5: Regulations Amending the Special Economic Measures (Burma) Regulations. *Canada Gazette – Gazette du Canada*. URL: <https://gazette.gc.ca/rp-pr/p2/2021/2021-03-03/html/sor-dors18-eng.html>.
7. Developments in Myanmar. *ASEAN Main Portal*. URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2021/08/Joint-Communique-of-the-54th-ASEAN-Foreign-Ministers-Meeting-FINAL.pdf>.
8. Military Coups in Burma. *GlobalSecurity.org*. URL: <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/myanmar1.htm#:~:text=In%201962%20General%20Ne%20Win%20led%20a%20coup,party%20was%20made%20the%20only%20legal%20political%20organization>.
9. Myanmar Humanitarian Update No. 40 | 16 August 2024. *OCHA*. URL: <https://www.unocha.org/publications/report/myanmar/myanmar-humanitarian-update-no-40-16-august-2024>.
10. Myanmar Military Size 1985-2025 | *MacroTrends*. *MacroTrends | The Long Term Perspective on Markets*. URL: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/MMR/myanmar/military-army-size>.

11. Myanmar situation. *Global Focus*. URL: <https://reporting.unhcr.org/myanmar-situation-global-report-2021>.
12. Russia and Myanmar sign agreement on small-scale nuclear plant construction in Myanmar. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/russia-myanmar-sign-agreement-small-scale-nuclear-plant-construction-myanmar-2025-03-04/>
13. Security Council. Statements made by the President of the Security Council in 2021. URL: <https://docs.un.org/en/S/PRST/2021/5>.
14. The China-Myanmar Economic Corridor and China's Determination to See It Through. *Wilson Center*. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/china-myanmar-economic-corridor-and-chinas-determination-see-it-through>.
15. Голубов О. Військові захопили владу в М'янмі – урядовці під арештом – DW – 01.02.2021. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/uk/viiskovi-zakhopyly-vladu-v-mianmi-uriadovtsi-pid-areshtom/a-56401588>.
16. Заява Голови АСЕАН щодо подій у Республіці Союз М'янма – Головний портал АСЕАН. <https://asean.org/asean-chairmans-statement-on-the-developments-in-the-republic-of-the-union-of-myanmar-2/>
17. Звіт спеціального доповідача Організації Об'єднаних Націй у М'янмі Тома Ендрюса. A/HRC/53/CRP.2. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/myanmar/crp-sr-myanmar-2023-05-17.pdf>.
18. Кондратенко М. Байден вимагає від військових М'янми віддати владу – DW – 01.02.2021. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/uk/baiden-vymahaie-vid-viiskovykh-mianmy-viddaty-vladu-i-pohrozhue-sanktsiiamy/a-56410118>.

Діана Грохольська

Хмельницький Національний Університет

ЗМІНИ В ПОЛІТИЦІ ТУРЕЧЧИНИ ПЕРІОДУ II РЕСПУБЛІКИ

У статті досліджуються ключові зміни в політичній системі Туреччини у період з 1961 по 1980 роки, що визначається як етап II Республіки. Проаналізовані внутрішні політичні трансформації, соціальні та економічні виклики, а також особливості зовнішньої політики країни. Метою дослідження є висвітлення політичних змін, що відбувалися в Туреччині після ухвалення Конституції 1961 року, і їх вплив на подальший розвиток країни.

Ключові слова: II Турецька Республіка, політичні реформи, Конституція 1961 року, Кіпрська криза 1974 року, зовнішня політика Туреччини.

Diana Hrokholska

CHANGES IN TURKEY'S POLITICS DURING THE PERIOD OF THE SECOND REPUBLIC

The article examines key changes in Turkey's political system during the period from 1961 to 1980, which is defined as the stage of the Second Republic. The analysis focuses on internal political transformations, social and economic challenges, as well as the country's foreign policy dynamics. The research aims to highlight the political changes that occurred in Turkey following the adoption of the 1961 Constitution and their impact on the country's further development.

Key words: Second Turkish Republic, political reforms, 1961 Constitution, 1974 Cyprus crisis, Turkish foreign policy.

Період II Турецької Республіки розпочався після військового перевороту 1960 р., який призвів до відставки прем'єр-міністра Аднана Мендереса та започаткував новий політичний курс. Одним із ключових результатів цього перевороту стало ухвалення нової Конституції 1961 р., яка мала на меті забезпечити демократичнішу

та стабільнішу політичну систему. Зокрема, нова Конституція впровадила низку інституційних змін, таких як двопалатну парламентську систему та нові механізми контролю над виконавчою владою, що сприяло обмеженню авторитарних тенденцій.

У січні 1961 р. Комітет національного порятунку передав владу Установчим зборам, які, у свою чергу, 27 травня прийняли нову конституцію країни. Конституція 1961 р. проголосила Туреччину національною, демократичною, світською та соціально-правовою державою. Утім, на тлі перманентних урядових криз і спроб військових переворотів, з другої половини 1960-х років уряду додавали труднощів підпільні угруповання ультраправих та ісламських фундаменталістів.

Отже, Конституція 1961 р., разом з іншими новими інституціями, такими як виборчий закон – спрямована була на забезпечення пропорційного представництва, була розроблена для запобігання мажоритарній демократії на кшталт тієї, що практикувалася між 1950 і 1960 рр. Це був радикальний відхід від попередньої системи [4, 241]. Було засновано двопалатний парламент, де нижня палата обиралася за принципом пропорційного представництва, а сенат – верхня палата – складався з 150 членів, частина яких обиралася більшістю голосів, а інша частина призначалася президентом. Крім того, було започатковано Конституційний суд для оцінки відповідності законів Конституції, що стало однією з ключових новацій, але водночас і об'єктом критики з боку політиків, чий необґрунтований рішення цей суд відмовлявся підтверджувати.

Далі слід зазначити, що Конституція 1961 р. гарантувала громадянам Туреччини свободу думки, вираження поглядів, вільні публікації та інші громадянські права, а також соціальні й економічні права, свободу праці й підприємницької діяльності. Військове командування отримало роль захисника нового режиму. Згідно зі статтею 111, була створена Рада національної безпеки (далі – РНБ), завданням якої було сприяти ухваленню рішень щодо національної безпеки та їх координації. Широке тлумачення терміну національна безпека наділило генералів значним впливом практично на всі питання уряду. У березні 1962 року повноваження РНБ були розширені, що дозволило втручатися в урядові рішення, а підзвітність Генерального штабу закріпили за прем'єр-міністром.

Період II Турецької Республіки також можна розглядати як початок етапу, коли почали зростати суперечки навколо світськості держави, що згодом стали визначальною характеристикою турецької

політичної арени. У конституції 1961 р. було закріплено принципи світськості та демократичних прав, однак на практиці значна частина консервативного суспільства не погоджувалася з такими змінами. Вплив релігійних організацій, хоч і був обмежений, поступово знаходив прояви у формі соціальних рухів, що прагнули повернути релігію до публічної сфери [5, 96]. У результаті, ці соціальні групи знаходили підтримку серед частини населення, незадоволеного світськими реформами.

Демократичні перетворення у Туреччині сприяли також розвитку правозахисних рухів. Наприклад, після ухвалення нової Конституції було створено незалежні правозахисні організації, які почали вимагати розширення прав і свобод громадян. Це збіглося із загальносвітовими тенденціями, що викликало хвилю ентузіазму серед студентів, інтелігенції та робітничого класу, які прагнули зміцнення соціальної справедливості та рівності. У відповідь на це військові та консервативні сили Туреччини вбачали в таких рухах потенційну загрозу стабільності [3, 79]. Подібні прагнення до розширення прав та свобод, з одного боку, сприяли демократичним процесам, а з іншого – ставали причиною для ще більших конфліктів з консервативними політичними групами.

З іншого боку, економічна політика цього періоду також потребує особливої уваги, оскільки вона відіграла важливу роль у формуванні сучасної Туреччини. Введення стратегії імпортозаміщення призвело до змін у структурі національної економіки, однак високий рівень залежності від зовнішнього фінансування залишався серйозним викликом для уряду. Більш того, зовнішня підтримка з боку США, обумовлена членством у НАТО, постійно диктувала свої умови, що нерідко викликало незадоволення серед частини турецького населення [4, 320]. Усе це змушувало Туреччину балансувати між модернізацією, вимогами міжнародних партнерів та власними економічними труднощами.

Тож можна стверджувати, що Конституція 1961 р. та інституційні зміни, запроваджені у Туреччині, були спрямовані на посилення демократії та стабільності. Проте соціальні суперечності, що загострилися в умовах різких економічних змін, а також зовнішні чинники, як-от тиск США, значно ускладнювали реалізацію цих планів. Таким чином, період II Турецької Республіки був неоднозначним і складним часом, коли Туреччина почала шукати власний шлях розвитку в умовах ідеологічних та соціальних конфліктів.

Суспільно-політичне життя у 1960–70-ті рр. характеризувалося активізацією лівих сил, що виявилось у виступах робітничого класу, створенні перших легальних робітничих партій [1]. Це підсилювало Конфедерацію революційних робітничих профспілок та інші громадські організації. Лівий рух був фрагментованим, що дозволило активізуватися правим силам, очолюваним Партією націоналістичного руху, яка мала назву Сірі вовки, які вдавалися до тактики терору.

У 1960-70-х рр. Туреччина також зіткнулася з серйозними економічними викликами. Зусилля з модернізації та індустріалізації країни призвели до зростання державної ролі в економіці. Уряд прагнув створити промислову базу та модернізувати аграрний сектор. Це викликало соціальні протести, страйки, а також загострення боротьби між лівими і правими політичними силами, що створювало додаткові труднощі для урядів у реалізації економічних реформ і сприяло зростанню радикальних рухів.

Для розширення аналізу варто додати, що у 1970-х роках на тлі економічних труднощів Туреччина зіткнулася з проблемою масової еміграції населення, особливо молоді, до країн Західної Європи, переважно Німеччини. Економічна нестабільність, високий рівень безробіття та обмежені можливості для соціального розвитку спричинили хвилю трудової міграції, що значною мірою змінила демографічну картину країни. Повернення цих робітників через кілька років сприяло поширенню ідей соціальної справедливості, прав робітників і бажання змін у політичній системі, що сприяло подальшій радикалізації соціальних рухів.

Крім того, у 1970-х рр. у Туреччині спостерігався підйом екологічного руху, пов'язаного із занепокоєнням громадськості через стрімку індустріалізацію, що нерідко відбувалася без урахування екологічних наслідків. Виникнення екологічних організацій та ініціатив на місцевому рівні стало новим явищем для турецького суспільства, відображаючи зростання свідомості щодо охорони довкілля. У великих містах організовувалися протести проти промислових забруднень, що стало проявом раннього екологічного активізму, який почав знаходити підтримку серед молоді та інтелігенції.

Ще одним значущим аспектом цього періоду було поступове посилення жіночого руху. Хоча традиційні цінності ще міцно трималися, розширення освітніх можливостей для жінок та їхня активна участь у робітничих і студентських рухах сприяли

зростанню жіночої свідомості й бажанню боротися за рівні права. Жінки в Туреччині почали вимагати рівного доступу до праці, захисту від дискримінації та права на політичну участь. Цей рух, хоч і був роздробленим, заклав основу для подальшої боротьби за права жінок у наступні десятиліття.

Варто зазначити, що міжнародний контекст також вплинув на політику Туреччини у період II Республіки. Туреччина залишалася активним членом НАТО, що обумовлювало тісну співпрацю зі США та західними країнами. Холодна війна поділила політичні сили на проамериканські та проросійські табори, що додавало напруги.

Важливою подією стала Кіпрська криза 1974 р., коли Туреччина здійснила військову інтервенцію на Кіпр, що призвело тоді до міжнародної ізоляції країни та погіршення відносин зі Заходом, ще більше загостривши економічне становище країни.

На додаток, період 1961–1980 років був позначений зростанням впливу військових у політиці та їхнім постійним контролем за дотриманням світських принципів держави. Така атмосфера супроводжувалася економічними труднощами, соціальними протестами та політичними конфліктами між лівими і правими силами, що часто призводило до загострення політичної кризи. Військовий переворот 1980 р. став кульмінацією нестабільності й призвів до чергового обмеження політичних свобод та встановлення контролю армії над державними інституціями.

Проте, хоча революція принесла значні зміни у політичну систему Туреччини, громадяни здобули розширені громадянські права, університети отримали автономію, а студентам дозволили створювати власні асоціації. В умовах такої політичної атмосфери деякі інтелектуали та профспілкові діячі заснували Робітничу партію Туреччини (WPT), яка представляла інтереси робітників та селян [4, 242].

Представником дослідження політичних змін цього періоду є Toygur Sinan Baykan [2], який вивчав трансформацію політичної системи Туреччини, зокрема механізми і виклики переходу до президентської системи правління. Ці політичні, соціальні та економічні перетворення роблять наше дослідження актуальним.

Важливим висновком є те, що період II Турецької Республіки (1960–1980) був визначальним етапом у політичній історії країни, що характеризувався значними змінами як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Прийняття Конституції 1961 р. започаткувало

низку інституційних реформ, що мали на меті зміцнення демократичних механізмів та обмеження авторитаризму, однак політична нестабільність та часті військові перевороти продовжували підривати розвиток демократії. Зростання соціальних протестів, економічні виклики та загострення конфліктів між лівими і правими силами призвели до посилення ролі військових у політичному житті країни.

Зовнішня політика Туреччини в цей період також зазнала важливих трансформацій, особливо після Кіпрської кризи 1974 р., що призвела до міжнародної ізоляції країни та погіршення відносин зі Заходом. Незважаючи на спроби модернізації, економічні труднощі і соціальні протести залишилися невирішеними, що стало причиною чергового військового перевороту у 1980 р. Період II Республіки відіграв ключову роль у формуванні сучасної політичної системи Туреччини, яка зазнала значних трансформацій у подальші десятиліття.

Джерела та література:

1. Дуднік О.П., Черніков І.Ф. Туреччина. *Енциклопедія історії України*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Turechchyna.
2. Baykan T. S. Understanding Turkey's Political Transformation. *Journals.openedition.org*. URL: <https://journals.openedition.org/ejts/8122>.
3. Polat N. Run-up to Change. *Regime Change in Contemporary Turkey: Politics, Rights, Mimesis*. Edinburgh University Press, 2016. P. 75–91.
4. Kasaba R. The Cambridge History of Turkey: Volume 4. Turkey in the Modern World. Cambridge University Press, 2008. 574 p.
5. Marszałek-Kawa J., Burak A. The Political System of the Republic of Turkey, Past and Present. *Przegląd Politologiczny* 3 (2018): 95–108.

Марія Лутченко

Національний університет «Острозька академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН

Статтю присвячено розгляду теми основних проблем українсько-польських відносин, які є актуальними на сьогодні та нерідко слугують провокативним інструментом у руках засобів масової інформації та урядів. Метою є проаналізувати такі елементи як: перешкоди на шляху до стабільного стратегічного партнерства, політичні виклики, проблема національних меншин на території країн і економічний розвиток між Польщею та Україною. Робота розкриває основні фактори політичних розбіжностей та відмінностей в інтерпретації спільного історичного минулого, які впливають на формування сприятливого політично-економічного клімату між Польщею та Україною сьогодні й потребують адаптації задля майбутнього успішного партнерства.

Ключові слова: українсько-польські відносини, проблеми, перспективи, стратегічне партнерство.

Maria Lutchenko

PROBLEMATIC ISSUES OF UKRAINIAN-POLISH RELATIONS

The article is devoted to the topic of the main problems of Ukrainian-Polish relations, which are relevant today and often serve as a provocative tool in the hands of the media and governments. The aim is to analyse such elements as: obstacles to a stable strategic partnership, political challenges, the problem of national minorities in the countries and economic development between Poland and Ukraine. The paper reveals the main factors of political disagreements and differences in the interpretation of the common historical past, which influence the formation of a favourable political and economic climate between Poland and Ukraine today and need to be adapted for a future successful partnership.

Key words: Ukrainian-Polish relations, problems, prospects, strategic partnership.

Впродовж останніх десятиліть партнерство України та Польщі зазнало чималої кількості суперечок та пережило наявність високого рівня міждержавної напруги, однак перспектива до подальшої взаємодії між державами залишалась. Так, за останні тридцять років ці відносини формувались та розвивались на основі проявів взаємної зацікавленості у військовій, економічній, освітній, культурній, гуманітарній, науковій та інших сферах. Розвитку цих відносин в позитивному напрямку сприяла інтеграція Польщі до європейського простору, що дозволило Україні реалізовувати свою діяльність у розвитку співпраці з євроструктурами. Однак, однією з умов безперешкодного розвитку українсько-польських відносин є вирішення питань національного характеру та відсутність або ж врегулювання політичних упереджень, сутичок та конфліктів. Звертаючись до події виборів президента України 2019 р., прослідковується й деяке оновлення українсько-польських відносин і покладання надій на якісну, плідну співпрацю з обох сторін, де першим кроком на шляху досягнення цієї мети стало скасування В. Зеленським мораторію стосовно пошуково-ексгумаційних робіт [1].

Необхідно зазначити, що навіть в умовах сучасності, безперечно, існують ризики під час розвитку й створення більш стабільних і перспективних відносин між Україною та Польщею, де має бути присутня й взаємна вигода, хоча й влада останньої зосереджена в руках консервативної партії «Право і Справедливість» (далі – ПС), яка іноді оголошує цілком антиукраїнські заяви. Одним з таких ризиків і виступає очевидна загроза з боку росії, що змушує Польщу поглиблювати ці взаємовідносини демократичного проєвропейського характеру, де особливий акцент робиться на забезпеченні спільної безпеки, що проявлялось у проведенні військових навчань, співпраці з НАТО. Наступним ризиком виступає вже згадана раніше економічна співпраця та ймовірні проблеми цієї сфери. Необхідно згадати і тему політичного загострення, в якій центром уваги виступають обговорення спільного трагічного історичного минулого, історичної пам'яті, спровоковані зазвичай політикою партії ПС. Під час її перебування при владі став очевидним факт наявності одних проблем щодо історичних суперечностей двох народів, але які з кожним роком зазнавали нової інтерпретації та ширшого розголосу серед польського населення [8]. За допомогою виступів, політичного поля можливостей, кінематографії та мас-медіа цей конфлікт тривалий період посилював свій динамічний розвиток, а проблема національної польської пропаганди, де основним

аргументом виступала кількість жертв Волині, нікуди не зникала. Підсумовуючи, слід сказати, що всі ці факти, які є водночас ризиками під час становлення взаємовигідної ефективної українсько-польської політики, показують, що більшість суперечностей між сусідніми державами виникають безпосередньо не на основі формування сучасних проблем, а через загострення старих, але дещо видозмінених, що проявляється в спотворенні вже підтвердженої науково-історичними колами інформації, відкритому загостренні націоналізму польської влади.

Якщо говорити про Україну, то тут основною причиною загострення, під час розвитку національної політики пам'яті, було і залишається зіткнення протилежних налаштувань і настроїв у політичному просторі. Якщо в Польщі риси націоналізму гіперболізуються зі сторони влади, то в Україні ситуація діаметрально протилежна: громадяни не мають достатньої кількості елементів, які б формували їх спільні інтереси на користь держави; гарно оновлена та якісно пропрацьована політика національної пам'яті та зосередження на унікальності української історичної спадщини, на противагу російській пропаганді зі Сходу, дозволило б змінити дану ситуацію.

Необхідно акцентувати на тому, що у перший рік повномасштабної війни на території України роль Польщі у військово-гуманітарній підтримці була справді вагомою, однак продовження війни на теренах сусідньої держави несе для Польщі загрозу «економічного або військового виснаження», що зумовлює повторну політику віддалення від співпраці. Наразі громадяни та владні кола Польщі розуміють всю повноту небезпеки й загрозу, яку несе Росія, проте очевидним залишається факт того, що одного осмислення недостатньо і, незважаючи на досі присутню польську підтримку, виникають все нові виклики, приводом для яких є війна. Гостро обговорюваною на теренах Польщі є тема «невдячності українців за допомогу, яку надали поляки» [5]. З одного боку, Польща має розуміння того, що у разі програшу України у війні гарантії на збереження стабільності в європейському регіоні знижуються, а інтереси самої Європи кардинально різняться з московськими. Але з іншого – заяви польських політиків та експертів про «українську невдячність», підбурюють українську громаду та її очільників, створюючи міцніші підвалини протистояння за інтересами. У відповідь на подібні заяви від українською сторони йдуть запити на тлумачення

того, як має проявлятися «вдячність» до надання підтримки, якщо не на президентському або урядовому рівні [2].

На початках повномасштабного вторгнення серед українців доволі активно поширювались симпатії до Польщі, на політичному рівні лунали регулярні заяви про подяку у сфері економічної, військової та гуманітарної допомоги від Польщі, було ухвалено спеціальний закон щодо додаткового спектру прав для громадян Польщі в Україні, надання офіційного дозволу на пошукові польські роботи щодо полків, вбитих Українською повстанською армією, однак і цього виявилось недостатньо [2]. Наступною сферою загострення, про яку широко стало відомо в середовищі обох суспільств, стала блокада кордону. І хоча факт кризового становища українсько-польських відносин був очевидним й до цього етапу, проте загальне розуміння цього прийшло після накладання Польщею ембарго на українську сільськогосподарську продукцію. Оскільки сфера українського експорту була обмеженою ще до початку повномасштабного вторгнення, а після нього загострилась за рахунок відсутності можливості експортування продукції до інших країн за допомогою портів та морських шляхів, то дане рішення змусило українське суспільство переглянути пріоритетність українсько-польських відносин та відкрило нові переживання щодо загострення й так нестабільної економічної ситуації всередині держави. Фактором, який ще більше підбурив польське суспільство став виступ Президента України В. Зеленського на конференції Генасамблеї ООН, де він у своїй промові натякав на дії Польщі, спрямовані на «підігрування росії» [5]. Згодом польське суспільство та прем'єр-міністр Польщі оголосили про призупинення допомоги від держави для партнера, оскільки «самі мають зосередитись на збереженні й просуванні власної економіки» [2].

Незмінною темою для конфліктів залишається й історична. Вона є особливо вразливим місцем для міжнаціональних відносин країн та почала використовуватись не лише у дослідницько-науковій діяльності, але й виступати елементом пропаганди політиків. Абсолютне й беззаперечне прийняття української стороною «правди» подій є однією з провідних думок польського політикуму, а тема офіційної заборони зі сторони України на ексгумацію жертв польської нації під час подій на Волині досі активно поширюється серед суспільства, хоча насправді подібної заборони не існує і дана тема виступає лише провокацією. Але існувала часткова заборона на дозвіл щодо пошукових робіт польських дослідників, оголошена

у 2017 р. в якості відповіді на знищення місць пам'яті українців, однак оновлена у 2019 р., коли було надано розширені дозволи щодо цього питання. Звісно, за такий період часу в польському суспільстві встигло сформуватись єдине бачення подій Волині, а тому навіть за умови повторного оновлення політичного складу Польщі питання навряд чи буде позбавлене акценту в найближчі десятиліття.

З підписанням між Україною та ЄС Угоди про Асоціацію активізувались процеси євроінтеграції та виникла потреба у поглибленні розвитку в сфері торговельно-економічних відносин, де найбільш оптимальним партнером задля ефективного розвитку міждержавної торгівлі та просування інвестицій виступала Польща. Певного статусу Польщі надавала й роль «адвоката України» в справах просування України під час переговорів з ЄС, що на рівні посилення бізнес позицій означало утворення спільних підприємств і компаній [7]. Однак, поряд із цим, навіть беручи до уваги протяжність міждержавного українсько-польського кордону, наявність систем транспортного сполучення, розвитку торгівлі, характерної для прикордонної зони, саме торгівля міждержавного характеру довгий період не була для нашої держави особливо вигідною чи прибутковою, тому що за рахунок різниці економічних рівнів розвитку обох держав сальдо торговельного балансу все одно несло негативний характер. Необхідно сказати, що для самих громадян просування міждержавної торгівлі було позитивним чинником, адже з'явилась можливість купувати товари більш вищої якості, але за нижчими цінами і також, не менш важливий для сучасного етапу пункт, працювати в Польщі та отримувати вищу заробітну плату [13].

Одним з актуальних питань в сьогоденні економічних відносинах України та Польщі є захист і підтримка національних інтересів при побудові зовнішньополітичної діяльності, адже через аграрно-сировинну економічну спеціалізованість Україна переважно сприймається лише як одна з тих країн, які перебувають на значно нижчому за більш розвинуті держави рівні. Тут мова не обов'язково має йти про заходи із підвищенням протекціонізму, які б гарантували безпеку українській торгівлі, однак в даному випадку одночасно виникають питання економічної вигоди для України, посилення інвестування торговельними партнерами держави у розвиток її процесів виробництва та проблема забезпечення рівноцінного обміну з відсутністю того торговельного сальдо [14].

За часів відновлення української незалежності національній економіці України та її торговельній співпраці з іншими країнами були притаманні такі риси, як засади неолібералізму в економічній ідеології, появу яких можна пов'язати з виходом України на міжнародну економічну арену, у статусі незалежної держави, яка займається пошуком нових іноземних партнерів та інвесторів. Однак, попри це було й місце фактичній відсутності української структурованої торговельної політики, де чіткі пріоритети не були розставлені, а попередня нестабільна економічна політика колишньої УРСР призвела до гальмування розвитку високотехнологічної економіки. Саме тому, перед проведенням аналізу українсько-польської торговельно-економічної співпраці слід окреслити момент того, що політика «вільного ринку», при якій держава не повинна втручатись у торговельно-економічні відносини з іншими, мала ряд недоліків при розгляді її як теоретичного підґрунтя для створення атмосфери злагодженого співробітництва між Польщею та Україною.

Говорячи про надходження до Польщі українських інвестицій, слід зазначити, що через наявність кризового періоду в національній економіці країни, в рамках 2015–2017 рр., фактичний ресурс інвестування було вичерпано і зменшено обсяг загального вкладання українських підприємців у цю співпрацю. У такий спосіб, на тогочасному етапі розвитку економічних відносин цих двох держав доречно буде говорити про невикористані запаси транскордонної співпраці й наявність нестабільності стосовно товарної торгівлі, де більша вигода перебувала на стороні Польщі [13]. На той момент пріоритетною думкою української сторони було сприяння розвитку більш гнучкої та ефективної адаптації української економіки до стандартів, запропонованих ЄС, а також: побудова структурованої, чітко розпланованої макроекономічної політики, підвищення економічної складності української економіки тощо. Проведення подібних заходів могло б зумовити відсутність необхідності обговорення та створення спільних нових митно-тарифних обмежень щодо Польщі, тому що розуміння несповна використаного інвестиційного потенціалу України досі існувало. Відтак, основним завданням уряду було сприяння стабільного економічного, особливого інвестиційного клімату та стимулювання розробки та реалізації нових проєктів, де основною була умова взаємного інвестування [13].

Способом, який гарантував би збереження товарного балансу було сприяння кількісного збільшення обсягів польських інвестицій в Україну, не звертаючи увагу на факт припадання основної частки

цих вкладень саме в галузь переробної української промисловості, що врешті могло посилити частку вже представленої виробленої продукції, за умови підвищення вартості продукції українського експорту. Чималий вплив на розвиток українсько-польських економічних відносин справило створення спеціального спільного Експортно-кредитного агентства, основне завдання якого полягало в ефективному просуванні та популяризації товарів вітчизняного виробництва на території Польщі.

У зовнішньополітичній діяльності важливе значення має встановлення та розширення дипломатичних зв'язків між державами та урядами для вирішення питань, пов'язаних із задоволенням потреб національних меншин. Протягом багатьох років поляки в Україні та українці в Польщі виконували роль надійного мосту для українсько-польського порозуміння, співпраці та партнерства. Польський опозиційний рух, що почав формуватися в середині 1970-х рр. з метою протистояння комуністичному режиму, зіткнувся з необхідністю розробки концепції своєї політики щодо нової системи безпеки в Центральній-Східній Європі, можливості створення української держави та формування політики стосовно української меншини в Польщі [3]. Питання розробки концепції політики польської антитоталітарної опозиції щодо української меншини стало предметом наукових досліджень лише нещодавно [11].

На початку відновлення власної незалежності Україна, ухваливши Закон про національні меншини та інші нормативно-правові акти, утворивши спеціальний орган, Раду національних товариств, розпочала становлення власного національно-культурного відродження. Слід зазначити, що мали можливість приєднатись до процесів розвитку культурного життя і поляки, адже Україна почала активну діяльність шляхом заснування нових громадських об'єднань, запереченні реалізації різнопланової дискримінації, відстоювання своїх офіційних прав щодо ідентичності. Звертаючись до історії та ролі в ній поляків, варто наголосити, що вони мешкали на території України впродовж тривалого періоду, але, більшою мірою, це відбувалось за рахунок існування такої умови як введення певних обмежень щодо їх перебування на історичній батьківщині. Паралельно зі становленням державної незалежності України та Польщі проводився й процес етнічної мобілізації громадян Польщі. У 80-х роках XX ст. стали помітними процеси одночасного створення польських національно-культурних спілок, в особливості заснування Спілки поляків України та Федерації польських організацій в

Україні, та процеси реформації тих колишніх радянських товариств, які були покликані виконувати ідеологічно спрямовані пропагандистські функції [15]. Як Спілка, так і Федерація довгий час якісно функціонували та ефективно впливали на розвиток польського руху на території України в його позитивних проявах, а також на укріплення позицій обидвох сторін у сфері політично-історичних взаємин. Головним завданням обох структур було національне відродження польської громади, своєчасний вплив на піднесення цієї національної свідомості, залучення до суспільного та культурного розвитку країни, поширення якісної та правдивої інформації про спільне історичне минуле українсько-польських відносин.

Важливим є факт позитивного ставлення уряду до регулярно зростаючої появи польських громадських об'єднань, адже саме вони мали на меті пошук нових підходів до питань освіти та шкільництва, а також до питання мови; всі ці складові національно-культурного розвитку зазнали впливу тоталітарного радянського режиму та мали потребу у реформуванні [15].

З початком ХХІ ст. подібні польські утворення, спілки, організації та цілі громади розгорнули процес активізації своєї діяльності, яка стосувалась збереження їх культурної ідентичності на території сусідньої держави й забезпечення стабільного функціонування самих організацій задля їх впливу на сприйняття польського місця в спадщині історичної батьківщини [10]. Їх основними цінностями поставали демократія та проєвропейська позиція, що підтвердилось фактом участі поляків у подіях Помаранчевої революції та Революції Гідності та інших, однак не менш важливих державотворчих процесах України. Поляки активно підтримували позицію ефективної та результативної співпраці з українським урядом й іншими державними структурами у полі тих питань розвитку соціально-культурної сфери, які були найпершими на українському порядку денному, що і дозволило б також продемонструвати свою підтримку у процесі розвитку демократичних перетворень, збереженні державної цілісності України від агресивних дій з боку росії, залучення до теми ролі національних меншин в політично-культурному житті. Тому необхідно зауважити, що саме етнокультурний чинник та безпосереднє творення української політичної нації з її свідомістю, яке логічно було б пов'язати й з роллю національних меншин, відіграли не останню роль в загальному відстоюванні інтересів та державотворенні України [12].

Під час процесу реалізації державної політики у сфері міжетнічних відносин вона мала нести спільно визначений характер, забезпечувати наявність скоординованої діяльності усіх державних структур щодо питання міжнаціональних відносин і здійснювати регулярний аналіз стану цих відносин, а тому це завдання було покладено на Державний комітет України у справах національностей та міграції, який був покликаний, окрім раніше перерахованих завдань, розробляти нові рекомендації стосовно уникнення можливих конфліктів етнічного характеру. Відтак це стосувалось і поляків та збереження їх мови, культури на території України, тому було прийнято рішення створити культурно-освітні центри для національних меншин, відкрити нові польські школи; хоча й було б нелогічно заперечувати лексичну подібність української та польської мов, але цей процес все одно ніс за собою і низку проблем: тогочасні фінансові труднощі молодой держави, існування залишків радянського консерватизму та негативного ставлення до «ополячення» закладів освіти, нерівномірне розселення поляків тощо [10].

Згодом розгорнулась активна популяризація загальноосвітніх шкіл, окремих груп, культурно-освітніх товариств та інших польськомовних закладів на території України, що сприяло й залученню до вивчення польської мови й інших національно-етнічних груп і свідчило про відкриту повагу, відсутність етнокультурних обмежень дій поляків у питанні розвитку власної самобутності та мови зі сторони України, навіть в умовах поширення на її теренах російської мови та впливу [15].

Слід розглянути питання української національної меншини на території Польщі та створення відповідного національно-культурного середовища. На початках незалежності сусідньої держави політика Польщі щодо української меншини, існування якої в Польщі почало визнаватись на загальному рівні лише за часів «Солідарності», виступала об'єктом чималої кількості політичних суперечок та боротьби між опозицією і урядом [9]. Саме «Солідарність» наголошувала на постійному зростанні напруженої атмосфери дискримінації національної меншини. Подібне байдуже ставлення зі сторони звичайного польського населення до питання сприйняття української меншини та особливостей її культури було викликане, вочевидь, не стільки розбіжностями між політичними орієнтирами держав, скільки впливом російської пропаганди, яка намагалась знищити або хоча б призупинити будь-які прояви українського незалежного руху, особливо на території іншої держави.

Ця пропаганда виступає широким полем для обговорення, проте основним її завданням Росія ставила створити умови протистояння, використовуючи при цьому найбільш дискусійне питання – спільний українсько-польський історичний контекст. В умовах не такого давнього розпаду радянської тоталітарної системи та наявності у правлячих колах Польщі колишніх представників це завдання не викликало труднощів навіть на урядовому рівні [6].

Подібні процеси і стали підґрунтям для першого виклику на шляху толерування і популяризації збереження поваги до культури української національної меншини на території Польщі – подолання стереотипів. Звісно, основною точкою зіткнення стала тема акції «Вісла», яка, на думку деяких дослідників, могла бути охарактеризована як відповідний жест на процеси винищення поляків Галичини та Волині. Однак водночас у історико-дослідницькому просторі існують думки й про проведення даної акції за відсутності попередньо сформованого ставлення українців до поляків і позиціонування події як заключного етапу боротьби з українським населенням, яке мешкало на заявлених територіях впродовж віків [10]. Одним із кроків на шляху до подолання цих вразливих моментів українсько-польських відносин стало підписання 1992 р. рамкового Договору між Республікою Польща і Україною про добросусідство, дружні відносини і співпрацю, яке офіційно засвідчило визнання права національних меншин на збереження і незалежний розвиток власної культури, мови та релігії без застосування дискримінаційних дій [4]. Загалом національно-культурне життя української меншини на території Польщі мало зв'язок з низкою організацій, створених згодом та покликаних врегульовувати питання основних потреб меншин: Об'єднання українців Польщі та Підляшшя, Українське історичне товариство, Організація української молоді «Пласт» та інші, що все ж свідчило про розвиток процесу інституювання українських організацій [4].

Все сказане дає змогу зробити висновок: якщо Україна та Польща мають на меті відновити взаємний розвиток стратегічного партнерства, посилити співпрацю на різних рівнях та формувати міцні партнерські відносини, де питання політичних суперечок відійдуть на задній план, то першочергово їм необхідно докласти рівноцінні зусилля та зосередитись не на минулому, а на майбутньому. Тільки в разі підкріплення заяв та обіцянок фактичними діями можна досягти необхідного рівня партнерства, що наразі є питанням спільного бажання та усунення історичних образ, адже

більшість історичних питань все більше починають слугувати не реальними фактами, а лише інструментами для проведення пропагандистських операцій та маніпуляцій. Відповідні періоди напруги простежувались між цими сусідніми країнами неодноразово, проте після них зазвичай йде період плідної співпраці, зосереджені на пошуку спільних інтересів. І хоча протиріччя щодо історії або економічного розвитку держав періодично виходять на загальний план, однак необхідно розуміти можливість розвитку діалогу, особливо серед наукових кіл, щодо вирішення подібних питань.

Джерела та література:

1. Білобровець О. Прагматизм міждержавних відносин України і Польщі на сучасному етапі. *Дриновський збірник*. 2021. Т. 14. С. 85–89.
2. Бусленко В. Українсько-польські відносини в 2022-2024 рр. *Вісник Прикарпатського університету*. 2024. № 19. С. 36–39.
3. Глібов В. В., Горун О. Д. Українсько-польські відносини в пострадянський період. Деякі аспекти політичного й економічного співробітництва. *Політика і час*. 1997. № 5-6. С. 15–21.
4. Дрозд Р. Політика польських властей щодо української меншини в 1947–1960 рр. *З історії українсько-польських відносин другої половини XIX – початку XX ст.: кол. монографія / [за ред. П. С. Федорчака]*. Івано-Франківськ, 2011. С. 802–811.
5. Ерман Г. Як і чому посварилися Україна та Польща. *BBC News Україна*. URL: <https://w.b.c/ukr./ст/с9>.
6. Коцур В. Національні меншини України в умовах «гібридної війни» Російської Федерації. *Соціум. Документи. Комунікація. Серія «Історичні науки»*. 2019. Вип. 8. С. 211–223.
7. Куспись П. Україна-Польща: 20 років партнерства. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/08/110822_independence_poland_it.
8. Міжнародна група з дослідження відносин Польщі та України. Стан та перспективи стратегічного партнерства Польщі та України. Погляд з Польщі та України: Аналіт. доп. Люблін-Київ, 2021. 178 с.
9. Моцок В. І. Сучасні українсько-польські міждержавні відносини: політичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Чернівці, 2002. 17 с.
10. Калакура О. Я. Польська меншина як чинник українсько-польської співпраці на сучасному етапі. *Історичний архів. Наукові студії*. 2011. № 6. С. 73–79.
11. Стрільчук Л. Сучасний польський націоналізм та українсько-польські повідомлення – нове обличчя старих проблем. *Історичні і політологічні дослідження*. 2019. № 1. С. 192–200.

12. Тоценко Ж. М. Співпраця у галузі культури як складова українсько-польських гуманітарних відносин. Дис. на здобуття наук. ст. к. і. н.: 26.00.01 – теорія та історія культури. Київ, 2012. 211 с.

13. Філіпчук В., Івашко І., Капітоненко М. Польсько-українські відносини: потенціал – більший за проблеми. Київ: Міжнар. центр перспект. дослідж., 2019. 10 с.

14. Чорна Н. Еволюція польсько-українських відносин після вступу Польщі до Європейського Союзу. *Україна–Європа–Світ. Міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 9. С. 92–98.

15. Чорна Н. Українсько-польські політичні відносини наприкінці 80-х рр. XX ст. – 2010 р.: історіографічні інтерпретації. *Україна–Європа–Світ = Ukraine–Europe–World: міжнародний збірник наукових праць. Сер. Історія, міжнародні відносини*. 2013. Вип. 11. С. 253–263.

Вікторія Давидів

Національний університет «Острозька академія»

НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

*У статті розглядається трансформація німецько-українських відносин у контексті повномасштабної російсько-української війни. Проведено аналіз історичні передумови, еволюцію політичного діалогу, військово-технічну та економічну допомогу, а також зміну образу України у німецькому суспільстві. Особлива увага приділяється концепції *Zeitenwende*, яка ознаменувала поворот у зовнішній політиці ФРН, а також перспективам післявоєнної відбудови України за участі Німеччини. У тексті використано сучасні аналітичні й урядові джерела для ґрунтовного висвітлення теми.*

Ключові слова: Німеччина, Україна, війна, дипломатія, *Zeitenwende*, допомога, відбудова, біженці, європейська безпека.

Viktoriia Davydiv

GERMAN-UKRAINIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

*The article examines the transformation of German-Ukrainian relations in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war. The author analyses the historical background, the evolution of political dialogue, military-technical and economic assistance, as well as the changing image of Ukraine in German society. Particular attention is paid to the *Zeitenwende* concept, which marked a turn in Germany's foreign policy, as well as to the prospects for post-war reconstruction of Ukraine with German participation. The text uses up-to-date analytical and governmental sources to provide a thorough coverage of the topic.*

Keywords: Germany, Ukraine, war, diplomacy, *Zeitenwende*, aid, reconstruction, refugees, European security.

24 лютого 2022 р. стало не тільки переломним моментом у новітній історії України, але й подією, яка прискорила переосмислення

зовнішньої політики ряду провідних держав ЄС. До складу цих держав увійшла й Федеративна Республіка Німеччина, а особливо уваги в контексті цього набувають й німецько-українські відносини. Традиційно політика ФРН щодо України балансувала між підтримкою європейських цінностей та прагматичними відносинами із росією [10]. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну змусило Німеччину переглянути свою зовнішньополітичну стратегію і переорієнтуватися на глибше двостороннє співробітництво з Україною. Партнерство обох держав охоплює військову, гуманітарну, політичну та економічну сфери.

Серед дослідників, що висвітлювали німецько-українські відносини в контексті російсько-української війни, варто відзначити Ю. Кривоноса, С. Возняка, М. Кріж. У своїх працях вони розглядали динаміку політичного діалогу, вплив війни на зовнішню політику Німеччини, енергетичну взаємозалежність, військову допомогу і гуманітарний вимір партнерства. Також значний аналітичний внесок зробили фахівці Німецького інституту міжнародної політики й безпеки (SWP), Інституту східноєвропейських студій FU Berlin та українських аналітичних центрів, зокрема Adastra.

Коли у 1991 р. Німеччина була однією із перших країн, які визнали державність незалежної України, а на початку 1992 р. уже було встановлено дипломатичні відносини між двома державами. Проте, хоч за цим почали з'являтися посольства як в Києві, так і у німецьких містах, німецько-українська співпраця залишалась доволі стриманою до початку 2000-х рр. Берлін тоді зосереджувався на НАТО та ЄС, а у східному напрямі пріоритетом залишалась сусідня до України РФ [4].

Ще з часів Віллі Брандта й Гельмута Шмідта концепція Ostpolitik формувала східний напрямок зовнішньої політики ФРН. В умовах нової європейської геополітики, спричиненої розпадом СРСР, ця концепція зазнала реанімації. Зокрема важливим було налагоджувати стабільні відносини із росією, яка стала спадкоємицею СРСР. У цьому контексті Україна сприймалась як геополітично нестабільна країна з повільними темпами реформ, високим рівнем корупції та невизначеними зовнішньополітичним курсом. Як наслідок, ФРН уникала відкритої підтримки євроатлантичної інтеграції України [11].

Події Революції Гідності й водночас із цим початок російської агресії проти України у 2014 р. змусили Берлін частково переосмислити свою зовнішньополітичну стратегію. Попри підтримки

міжнародної коаліції, яка запровадила санкції проти РФ та допомоги у гуманітарних і технічних програмах, Німеччина все ж не обрізала свій російський вектор зовнішньої політики. Обумовлено цей було впливом росії на німецький ринок і внутрішньополітичною поляризацією німецького суспільства [7]. Сигналом того, що реальний вплив українського чинника на зовнішню політику ФРН залишався обмеженим і поступався стратегічним інтересам у діалозі з Москвою було продовження будівництва Nord Stream 2.

Крім цього, варто зазначити, що цей період німецько-українських відносин характеризувався певним дисбалансом. Україна наводила аргументи на користь політичної підтримки, тоді як ФРН надавала перевагу «м'яким» інструментам співпраці у сферах культури, освіти тощо, при цьому уникаючи військової чи безпекової допомоги напряму. Це зумовлювалося тим, що в Німеччині існувала стійка традиція пацифізму внаслідок історичних уроків Другої світової війни, а також правова заборона на експорт зброї в «гарячі точки» [8].

Отже, можна зробити висновок, що до 2022 р. німецько-українські відносини перебували у стані обмеженого і нерівного партнерства. Формальний політичний діалог та економічна взаємодія, проте відсутність елементів глибокої політичної підтримки, як й оборонної співпраці. Такий характер відносин був наслідком загальноєвропейської моделі обережної політики щодо країн пострадянського простору, а разом з тим і впливу німецької політичної культури. Саме така позиція призвела до глибших трансформацій у політиці Німеччини після початку 2022 р.

Як уже згадувалось вище, повномасштабне вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 р. стало новим викликом не тільки для України, а й для європейської безпеки. Уже 27 лютого федеральний канцлер Німеччини Олаф Шольц виступив у Бундестазі з промовою, у якій вперше озвучив концепцію *Zeitenwende* – «переломна епоха», що означала докорінну зміну зовнішньополітичного мислення ФРН. Це стосувалося сфери безпекової політики та підходів до оборонного бюджету, енергетичної залежності від росії, як і відносин із нею [12].

Такий крок став безпрецедентним випадком у повоєнній історії ФРН. Уперше держава погодилась надати летальну зброю іншій стороні, яка є частиною збройного конфлікту. Україна отримала ПТРК *Panzerfaust*, зенітні комплекси *Stinger*, а згодом і важку бронетехніку, включно з танками *Leopard 2*. Також у березні того ж року Німеччина ухвалила рішення про створення спеціального

оборонного фонду у 100 млрд. євро для модернізації Бундесверу. Це стало сигналом того, що країна відходить від політики пацифізму, яка десятиліттями була визначником її поведінки на міжнародній арені [10].

Однак, навіть такі зміни не викликали однозначно позитивної реакції як всередині держави, так й в Україні. Хоч Київ і підтримував зміни у німецькій політиці, все ж неодноразово критикував Берлін за надмірну обережність, затягування з постачанням озброєння тощо. Також частина критики стосувалась німецьких керівних кіл – особливо колишнього канцлера Герхарда Шредера – за багаторічне лобіювання російських інтересів, яке досі грає проти України [8].

Звісно ж, зміни, проголошені як *Zeitenwende*, не втілилися в один момент. На практиці адаптація зовнішньої політики Німеччини до нових умов виявилася поступово. У 2023 та 2024 рр. ФРН стала другим за обсягом допомоги донором України після США. Проте навіть так внутрішні політичні сили, особливо Ліві, продовжували виступати за «реалістичний підхід» до росії, а це своєю чергою стримувало повну консолідацію підтримки Києва [7].

Хоч би як там не було, саме *Zeitenwende* стало поворотним моментом, після якого Німеччина перестала уникати геополітичної відповідальності. Україна стала сприйматися не як периферія між Заходом і Сходом, а як частина майбутнього європейського політичного, безпекового та економічного простору. Про це свідчить й риторика офіційного Берліна, і практичні кроки, як-от укладення у 2024 р. двосторонньої безпекової угоди в межах формату G7 [4].

Таким чином, *Zeitenwende* стала не просто риторичним жестом, а початком глибокої трансформації зовнішньої політики Німеччини, у якій підтримка України почала розглядатися не як жест солідарності, а як стратегічна інвестиція у стабільність Європи. Це створило нові передумови для формування справжнього стратегічного партнерства між Берліном і Києвом.

Поступово Німеччина стала ледь не ключовим донором допомоги українцям у війні. Основна підтримка стосується військового, фінансового та гуманітарного напрямів. За даними, які надав уряд ФРН, загальний обсяг допомоги Україні за 2022–2024 рр. сягнув понад 28 млрд. євро [12].

Спеціальний урядовий сайт ФРН, присвячений військовій допомозі Україні, зазначає, що від початку повномасштабного вторгнення Німеччина вже передала озброєння, боєприпасів й оснащення на загальну суму приблизно 5,2 млрд. євро [13]. Загалом сьогодні

Німеччина посідає друге місце за обсягами військової допомоги після США.

Першим важливим поворотом у німецько-українських відносинах став 2014 р., анексія Криму та початок війни на Донбасі. Якщо раніше ФРН сприймала Україну крізь призму політики Східного партнерства ЄС, то російська агресія змінила контекст цих відносин. Зокрема Німеччина стала посередником у спробах мирного врегулювання подій на Донбасі у межах Нормандського формату [14].

Період 2014–2021 рр. у німецько-українських відносинах можна схарактеризувати поміркованою підтримкою росії. ФРН підтримувала санкції, але при цьому просував проекти як, наприклад, газопровід Nord Stream 2. Це своєю чергою призводило до неоднозначного сприйняття ролі Берліну в Україні. Здавалося б, союзники, та разом з цим держава часто діяла виходячи з власних економічних інтересів [6].

Як згадувалося раніше, ситуація ще раз змінилася після 24 лютого 2022 р. Уряд канцлера Олафа Шольца оголосив про у зовнішній політиці Німеччини. Це включало значне переосмислення підходу до України як в контексті безпеки, так й стратегічного партнерства. З того часу політичний діалог вийшов на якісно новий рівень.

Уже колишній Канцлер Німеччини Олаф Шольц регулярно зустрічався із Президентом України Володимиром Зеленським. Зустрічі відбувалися як на двосторонньому рівні, так і у межах міжнародних форматів. Крім цього, ФРН підтримала Україну у статусі кандидата на вступ до ЄС, активно сприяє санкціям проти росії та координує роботу з відновлення українських регіонів.

Нещодавно новим канцлером став Фрідріх Мерц. Ще у лютому на третю роковину повномасштабної війни РФ в Україні він заявив, що «для досягнення справедливого миру Україна повинна бути частиною мирних переговорів» [9].

Також варто зазначити, що Ф. Мерц став першим німецьким політиком, який приїжджав в Україну ще у травні 2022 р. після деокупації Київщини. Під час другого свого візиту у грудні 2024 р. він запевняв Володимира Зеленського, що усіляко підтримує і підтримуватиме Україну й пропонує створити альянс або контактну групу найбільших європейських союзників української держави для вироблення спільного погляду на майбутній мир [9].

Таким чином, за останнє десятиліття відносини між Києвом та Берліном пройшли шлях від стриманого партнерства до

стратегічного союзу. Цей процес ще далекий від завершення, однак він задає нову рамку не лише для двостороннього діалогу, а й для переосмислення всієї європейської архітектури безпеки.

Вторгнення російської армії в Україну зачепило й економічну архітектуру всієї Східної Європи, змусивши Київ і його партнерів шукати нові моделі співпраці. Німеччина є одним із головних економічних партнерів України, тому із початку війни переформатовалось багато механізмів двосторонньої взаємодії. До 2022 р. ця співпраця будувалась в основному на інвестиціях та енергетиці, то тепер пріоритетами є стабілізація української економічної сфери гуманітарна допомога і підтримка критичної інфраструктури. Разом з цим увага приділяється формуванню довгострокового плану відбудови.

За перші кілька місяців війни українська економіка зазнала катастрофічного падіння. ВВП скоротився майже на 30%, тисячі підприємств було зруйновано, як і логістичних вузлів. ФРН активізувала двосторонні й європейські програми підтримки. Понад 1 млрд. євро було спрямовано на гуманітарні та інфраструктурні проекти [3].

Водночас слід визнати: попри зусилля, обсяги економічної підтримки поки що значно поступаються масштабам потреб. Значна частина анонсованих коштів реалізується повільно, а український бізнес стикається з бар'єрами — зокрема, митними обмеженнями, сертифікацією, недостатньою координацією між відомствами. Також спостерігається дисбаланс між підтримкою великих інфраструктурних проєктів та малих локальних ініціатив.

Попри це, німецько-українське економічне партнерство не лише встояло перед викликами війни, а й заклало основу для стратегічної взаємодії у майбутньому. Йдеться не лише про відбудову, а й про глибшу інтеграцію України у європейську економіку – з німецьким капіталом, технологіями та досвідом як її ядром.

До 2022 р. образ України у німецьких медіа часто будувався на стереотипах про пострадянську державу, де панує корупція, недосконалі демократичні інститути та політична нестабільність. Це все було наслідком глибоко вкорінених уявлень про Східну Європу та недостатнім інтересом з боку німецького суспільства до регіону в цілому [1].

Повномасштабне вторгнення значно змінило цей наратив. Спротив українського народу у цій війні, лідерство Володимира Зеленського та багато інших подій змусили німців подивитися на

Україну з іншого погляду й стали об'єктами симпатії і захоплення в німецьких медіа. Популярні видання як *Süddeutsche Zeitung*, *Der Spiegel* та *Die Zeit* почали регулярно публікувати репортажі про Україну і її суспільство, проблеми біженців тощо.

Як наслідок, сформувався новий наратив – Україна бореться не тільки за себе, а й за цінності демократії, свободи й міжнародного права. Активно ці тези підтримують й такі культурні канали як виставки, переклади українських письменників чи кінопокази. Усе це сприяє образу України як європейської нації, замість «сірої зони» між Сходом і Заходом [2].

При цьому варто розуміти, що й тут не усе так просто та позитивно. Частина суспільства Німеччини виявляє втому від війни, хоч вона і не зачепила їх напяму. Особливо це проявляється у зростанні підтримки правопопулістських сил, які виступають проти допомоги Україні. Таким чином, імідж України може супроводжуватися більш негативними асоціаціями-біженці, економічні витрати, ескалація з РФ [7].

Таким чином, трансформація образу України в Німеччині має подвійний характер. З одного боку, – помітне зростання інтересу, емпатії та солідарності. З іншого, – збереження або повернення певних скептичних наративів, особливо в політичних дебатах щодо доцільності подальшої підтримки. Така амбівалентність є природною для демократичного суспільства, однак вона створює виклики для сталості українсько-німецького партнерства.

Окремо варто тако згадати про сприйняття українських біженців як на політичному рівні Німеччини, так і у суспільстві. Перш за все, ФРН стала однією з основних країн притулку для українських біженців. За статистикою Федерального міністерства внутрішніх справ, станом на лютий 2025 р. на території Німеччини перебувало приблизно 1,25 млн. біженців з України. Близько 63% із них – жінки та діти [5]. Це стало найбільшим переміщенням населення в Європі після Другої світової війни.

Завдяки тимчасовому механізму захисту, активованому ЄС у березні 2022 р., українці отримали в Німеччині спеціальний правовий статус – дозвіл на проживання без потреби проходити стандартну процедуру отримання притулку. Цей статус надає право на легальне працевлаштування, доступ до медичного обслуговування, соціальної допомоги та освіти для дітей. Такий підхід відрізняється від стандартної політики щодо шукачів притулку з інших країн

і був широко підтриманий німецьким суспільством у перші місяці війни [14].

Наразі в Німеччині ведуться дебати щодо переходу від режиму екстреної допомоги до стратегії довготривалої інтеграції українців. Обговорюється розширення доступу до професійної освіти, сертифікація українських дипломів, адаптація ринку праці та вдосконалення програм соціалізації. Уряд Шольца наголошував, що Україна й надалі потребуватиме підтримки, а перебування українців у ФРН може затягнутись, тому важливо закласти основу для їхнього повноцінного включення в німецьке суспільство [11].

Вагомими чинником, який впливає на динаміку політики Німеччини щодо України є громадська думка в державі. З початку повномасштабного вторгнення відбулась помітна трансформація настроїв від традиційного пацифізму. Зокрема у перші місяці повномасштабної війни більшість німців підтримували політику допомоги Києву. Опитування Forschungsgruppe Wahlen у травні 2022 р. показало, що 67% німців вважали надання Україні оборонної допомоги виправданим кроком [12].

На жаль, така підтримка суспільства тривала не так довго, як би цього хотілось. Причиною стали як економічні наслідки для самих німців – зростання цін на енергоносії, інфляція, невизначеність у сфері безпеки, так і певна втома від затяжного конфлікту. За даними опитування ZDF Politbarometer у 2023 р., більш як 40% респондентів вважали, що Німеччина вже надає достатньо допомоги Україні й не варто посилювати її надалі [8].

Особливо відчутним є регіональний поділ: у Східній Німеччині, де історично сильні проросійські настрої та економічна залежність від російських енергоносіїв була більшою, рівень скепсису щодо підтримки України залишається вищим.

Попри це, значна частина суспільства продовжує демонструвати солідарність з українським народом. Широко поширені ініціативи підтримки біженців, збір гуманітарної допомоги, проведення мітингів на підтримку України в Берліні, Гамбурзі, Мюнхені. Ці акції організовують як українська діаспора, так і німецькі громадські об'єднання, церкви, студенти, культурні кола. Саме на рівні громадської активності Німеччина стала одним із лідерів у Європі.

Сьогодні одним із головних зовнішньополітичних та економічних пріоритетів для України є її післявоєнна відбудова. У цій сфері ФРН є одним із провідних стратегічних партнерів, зокрема через

свій унікальний досвід післявоєнної реконструкції, модернізації та сталого розвитку.

21-22 червня 2023 р. в Лондоні відбулась конференція *Ukraine Recovery Conference*, на якій канцлер Олаф Шольц заявив, що «Україна не має бути відновлена такою, якою вона була-вона має стати кращою», а це своєю чергою засвідчує, що ФРН готова не тільки допомогти, а й стати рушієм трансформацій у нашій країні.

Зараз уряд ФРН координує низку програм у межах ініціативи «*ReBuild Ukraine*», зосереджених на п'яти стратегічних напрямках: енергетична стійкість, житлове будівництво, відновлення інфраструктури, освіта та наука, муніципальне партнерство.

Важливим є те, що німецька допомога у відбудові має довгостроковий горизонт. Аналітики підкреслюють, що ключовою умовою для ефективної відбудови є прозорість управління ресурсами, посилення верховенства права в Україні й боротьба з корупцією. Німеччина вже підтримує створення системи цифрового моніторингу за використанням донорських коштів, що має забезпечити довіру міжнародних партнерів [10].

З огляду на величезний масштаб завдань і обмежені ресурси, Україна та Німеччина вже зараз працюють над створенням стійкої моделі післявоєнного розвитку, що поєднує відновлення інфраструктури з модернізацією державного управління та переходом до зеленої економіки.

Таким чином, німецько-українське партнерство у відбудові – це не лише про «будівництво», а й про нове бачення України як частини європейського простору, яка стане сильнішою, сучаснішою і ближчою до ЄС завдяки підтримці одного з найвпливовіших партнерів.

Німецько-українські відносини за останнє десятиліття зазнали суттєвої трансформації – від обережного і формального партнерства до системної політичної, військової та економічної підтримки України з боку ФРН. Вторгнення Росії стало каталізатором глибоких змін у зовнішній політиці Німеччини, зокрема через проголошення концепції *Zeitenwende*, яка символізує відхід від пацифістської традиції до активної участі в європейській безпековій архітектурі.

Попри початкову нерішучість, Німеччина стала другим за обсягом донором допомоги Україні після США, надаючи військову техніку, фінансову підтримку, гуманітарну допомогу та сприяючи інтеграції українських біженців. Разом із тим, у відносинах

зберігається низка обмежень-вплив проросійських сил, політична обережність, внутрішні дебати щодо меж підтримки.

Особливо важливою є участь Німеччини у післявоєнному відновленні України, яка сприймається вже не як «сіра зона» між Заходом і Сходом, а як частина спільного європейського майбутнього. Двостороннє партнерство набуває стратегічного характеру й відіграє ключову роль у переосмисленні континентальної безпеки та співпраці в умовах тривалої війни.

Джерела та література:

1. Возняк С. Чому Німеччина так нерішуче підтримує Україну у війні // Українська правда. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/voznuyak/61ed29da2135b/>
2. Виставка «Російсько-українська війна в німецькомовних виданнях» // Львівська наукова бібліотека. URL: <https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/2024/04/03/vidkryttya-tematychnoyi-knyzhkovoyi-vystavky-rosijsko-ukrayinska-vijna-v-nimetskomovnyh-vydannyah/>
3. Дипломатичний щорічник-2023 / МЗС України. URL: https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/11_2023.pdf
4. Політичні відносини між Україною та Німеччиною // Офіційний сайт МЗС України. URL: <https://germany.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/politichni-vidnosini>
5. Скільки українців перебуває у Німеччині у 2025 році: актуальні дані // Факти ICTV. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20250424-skilky-ukrayincziv-perebuvaye-u-nimechchini-u-2025-roczni-aktualni-dani/>
6. Українсько-німецькі відносини в умовах війни. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Вип. 90. С. 215–221. URL: <https://derzhava-i-pravo.com.ua/files/issues/State%20and%20Law.%20Issue%2090.pdf#page=215>
7. Партнери чи суперники? Еволюція російсько-німецьких відносин та їхній сучасний стан. *Adastra*. URL: <https://adastra.org.ua/blog/partneri-ci-hi-superniki-evolyuciya-rosijsko-nimeckih-vidnosin-ta-yihnij-suchasnij-stan>
8. Чому Німеччина так нерішуче підтримує Україну у війні. *The Ukrainians. Нове зернятко*. URL: <https://nzl.theukrainians.org/chomu-nimechchyna-tak-nerishuche-pidtrymuje-ukrayinu-u-vijni.html>
9. Як змінилися німецько-українські відносини після 2022 року. *BBC Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c62zppxdx30o>
10. Kryvonos Y. Zeitenwende: Deutschland zwischen Verantwortung und Realpolitik. *Berliner Osteuropa-Info*, 2022. URL: https://www.oei.fu-berlin.de/media/publikationen/boi/boi_14/28_kryvonos.pdf
11. Kríž M. Ukrajinsko-nemecké vzťahy v kontexte zmeny nemeckej zahraničnej politiky. URL: https://is.muni.cz/th/pkexn/Kriz_BP.pdf

12. Diplomatie im Kontext des russischen Überfalls auf die Ukraine // Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP). URL: <https://www.swp-berlin.org/publikation/diplomatie-im-kontext-des-russischen-ueberfalls-auf-die-ukraine>

13. Lieferungen an die Ukraine // Die Bundesregierung. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/lieferungen-ukraine-2054514>

14. Dynamics of Ukrainian-German Relations in the Context of Changes in German Politics. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/356858009_DYNAMICS_OF_UKRAINIAN-GERMAN_RELATIONS_IN_THE_CONTEXT_OF_CHANGES_IN_GERMAN_POLITICS

Дар'я Борисенко

Хмельницький Національний Університет

ПОЛІТИЧНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОГНІТИВНИХ УПЕРЕДЖЕНЬ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

У статті досліджується вплив когнітивних упереджень та соціальних стереотипів на політичні процеси у США. На основі емпіричних даних проаналізовано, як гендерні стереотипи впливають на результати виборів, зокрема у сфері освіти, та як партійні упередження поглиблюють суспільну поляризацію. Метою статті є виявлення механізмів впливу когнітивних упереджень і соціальних стереотипів на електоральну поведінку громадян.

Ключові слова: когнітивні упередження, стереотипи, виборчі процеси, гендерна нерівність, вибори у США, електоральна поведінка.

Daria Borysenko

POLITICAL POLARIZATION THROUGH THE PRISM OF COGNITIVE BIAS IN THE UNITED STATES OF AMERICA

The article explores the influence of cognitive biases and social stereotypes on political processes in the United States. On the basis of empirical data, it is analyzed how gender stereotypes affect election results, in particular in the field of education, and how party prejudices deepen social polarization. The article is aimed at identifying the mechanisms of influence of cognitive biases and social stereotypes on the electoral behavior of citizens.

Keywords: cognitive biases, stereotypes, electoral processes, gender inequality, elections in the USA, electoral behavior.

Упередження та стереотипи – невід’ємна частина людського суспільства, яка суттєво впливає на наше життя та життя оточуючих. Когнітивні упередження це систематичні відхилення в мисленні, які призводять до нелогічних висновків, спотвореного сприйняття реальності та ірраціональних рішень. Вони виникають, коли людина

покладається на емоції або ментальні «ярлики» замість аналізу та об'єктивної оцінки.

Стереотипи, в свою чергу, це часто спрощені уявлення про людей, явища чи групи, які рідко відповідають реальності. Вони виконують роль «ментальних скорочень», але часто стають основою для забобонів і несправедливих суджень. Прикладом розгляду впливу когнітивних упереджень та стереотипів стануть вибори в США різних рівнів.

Вибори до шкільних рад.

Чому жінки частіше обираються до шкільних рад у США? Дослідження показують, що на виборах до шкільних рад у США жінки перемагають значно частіше за чоловіків [2]. Ця тенденція пов'язана з глибоко укоріненими соціальними стереотипами та когнітивними упередженнями. Ключовими факторами виступають:

1. Гендерний стереотип про те, що жінки «більш турботливі» та «природно схильні до педагогіки», сприяє їхньому сприйняттю як ідеальних кандидаток для керування освітою.

2. Ефект «соціальної ролі»: багато виборців на підсвідомому рівні асоціюють жінок із вихованням дітей, що підсилює довіру до їхньої компетентності в цій сфері.

3. Підтверджувальне упередження: якщо жінка вже займала подібну посаду, виборці частіше інтерпретують це як доказ її «природної придатності», ігноруючи інші фактори.

Дослідження виборчих процесів у США виявляють суттєву гендерну асиметрію:

1. У «традиційно жіночих» сферах (освіта, соціальні служби, охорона здоров'я) жінки мають перевагу через позитивні стереотипи про їхню «турботливість» та «емпатію».

2. У «чоловічих» політичних ролях (мер, радник з питань інфраструктури) переважають негативні упередження щодо жіночої компетентності.

Ключові закономірності:

- на виборах мерів, жінки стикаються з «ефектом подвійних стандартів»: їхні професійні якості частіше піддають сумніву;

- локальний рівень посилює вплив стереотипів через:

- інформаційні бульбашки (замкнуті медіа-екосистеми);

- соціально-економічний розподіл («міські ліберали» vs «сільські консерватори»);

- традиційні уявлення про «прийнятні» гендерні ролі [3].

У сільських районах із консервативним електоратом жінки-кандидатки отримують на 12-15% менше голосів за аналогічну програму, ніж чоловіки [1].

Дослідження Pew Research Center (2016) демонструють глибокі стереотипні уявлення прихильників республіканської та демократичної партій про своїх політичних опонентів. Ці упередження формують поляризоване середовище, де кожна сторона приписує протилежній негативні якості та мінімізує її позитивні риси.

Ключові стереотипи:

1. Моральність vs аморальність:

– 47% республіканців вважають демократів «аморальними», тоді як лише 3% демократів так характеризують опонентів;

– демократи, навпаки, частіше описують себе як «моральних» (56% vs 3% у республіканців).

2. Інтелект та працьовитість:

– 32% республіканців називають демократів «нерозумними», але лише 3% демократів так думають про республіканців;

– обидві сторони приписують собі «працьовитість» (59% республіканців і 58% демократів), але лише 3-5% визнають цю якість у опонентів.

3. Закритість vs відкритість:

– 70% демократів вважають республіканців «закритими до нового», тоді як лише 23% республіканців так характеризують демократів.

З інформації поданої вище можна зробити короткий висновок, що в американській системі виборів наявні:

– асиметрія стереотипів: Демократи частіше підкреслюють «недостатню відкритість» республіканців, тоді як республіканці акцентують «аморальність» опонентів;

– ефект «дзеркала»: Обидві групи описують себе через позитивні якості (працьовитість, моральність), а опонентів – через негативні;

– поляризація: Такі упередження посилюють розкол у суспільстві, ускладнюючи діалог і компроміси [1].

Ці дані підтверджують, що стереотипи є потужним інструментом політичної ідентичності, але водночас – серйозною перешкодою для конструктивного співробітництва.

Далі будуть розглянуті упередження, які найбільш поширенні у світі, зокрема на американських виборах. Люди схильні до упередженості підтвердження – вони шукають інформацію, яка лише підтверджує їхні існуючі переконання. Це робить їхні політичні

погляди надмірно жорсткими, навіть коли їм представляють суперечливі ідеї чи докази.

Коли ця упередженість поширюється в масах, це перешкоджає вирішенню складних соціополітичних проблем. У двохпартійній системі, такій як американська, ефективні рішення вимагають співпраці обох сторін. Однак сьогодні багато американців не готові шукати компроміси. Згідно з опитуванням 2019 року:

- 70% демократів вважали, що їхні лідери мають «протистояти» Дональду Трампу, навіть якщо це уповільнить законодавчий процес;

- 51% республіканців, у свою чергу, наполягали, що Трамп має «твердо діяти» проти демократів [4].

Щоб оцінити масштаби проблеми, дослідники провели експеримент: учасники обирали позицію з певного питання, після чого їм показували протилежні, підтверджуючі або змішані докази. Результати показали:

- лише 20% змінили свою думку після суперечливих даних.
- ті, хто залишився при своїй позиції, стали ще впевненішими у своїй правоті – що яскраво демонструє силу упередженості підтвердження.

Ця когнітивна упередженість посилює політичну поляризацію, ускладнюючи діалог і спільні рішення. Для подолання цього потрібно свідомо прагнути аналізувати різні точки зору, а не лише ті, що відповідають нашим уподобанням.

Ще одним прикладом може стати, упередженість висвітлення подій у контексті політики – це форма упередженості ЗМІ, коли певні політики або теми непропорційно висвітлюються. У деяких випадках ЗМІ можуть навіть перекичувати історії, щоб вони відповідали певному наративу. Наприклад, дослідження, проведене Університетом Південної Флориди [6], проаналізувало висвітлення в ЗМІ заборони на в'їзд президентом Трампом у 2017 р. Було виявлено, що ведучі прайм-тайм висвітлювали заборону з абсолютно різних точок зору. «Кожен ведучий разюче відрізнявся тоном, формулюванням та акцентами, представляючи кожне питання таким чином, щоб воно відповідало певному партійному порядку денному» [6]. Відображення ідеологічної позиції аудиторії кожного джерела може допомогти нам краще зрозуміти упередженість висвітлення інформації.

Упередженість щодо лаконічності – це тип упередженості, коли політики або ЗМІ вибірково зосереджуються на аспектах інформації,

які легко донести. У процесі більш нюансовані та делікатні погляди опускаються з громадського дискурсу.

Поширеним застосуванням упередженості лаконічності є використання звукових фрагментів, тобто коротких уривків, які можна вирвати з промови політика. При відтворенні окремо ці фрагменти можуть не помітити важливий для аудиторії контекст. Без належного контексту багатогранні питання можуть стати надзвичайно полярними та можуть бути причиною зростаючого партійного розколу в США. Фактично, політичні цінності республіканців і демократів перетинаються менше, ніж будь-коли раніше вимірювалося.

У 1994 р. лише 64% республіканців були більш консервативними, ніж середній демократ. До 2017 р. цей відрив значно зріс до 95% серед республіканців. Таку ж тенденцію можна побачити і на іншому кінці спектра. У той час як у 1994 р. 70% демократів були більш ліберальними, ніж середній республіканець, до 2017 р. ця частка зросла до 97% [5].

Проведені дослідження засвідчують, що когнітивні упередження та соціальні стереотипи суттєво впливають на політичні процеси, зокрема в контексті виборів у США. Гендерні стереотипи, як продемонстровано на прикладі виборів до шкільних рад, формують виборчі переваги на користь жінок у «традиційно жіночих» сферах, тоді як у сферах, що вважаються «чоловічими», жінки-кандидатки стикаються з бар'єрами, зумовленими упередженням сприйняттям їхньої компетентності.

Крім того, поляризація політичного дискурсу посилюється через ефекти підтверджувального упередження та медійної упередженості, що сприяють зростанню міжпартійної недовіри та зниженню готовності до компромісу. Емпіричні дані свідчать про те, що виборці схильні інтерпретувати інформацію відповідно до вже сформованих переконань, що ускладнює конструктивний політичний діалог.

Таким чином, когнітивні спотворення та стереотипи не лише впливають на індивідуальну політичну поведінку, але й мають системний ефект на функціонування демократії. Подолання цих викликів потребує впровадження освітніх ініціатив, спрямованих на розвиток критичного мислення, медіаграмотності та формування культури політичної відкритості.

Джерела та література:

1. Pew Research Center, 2016. URL: <https://www.pewresearch.org/politics/2016/06/22/4-partisan-stereotypes-views-of-republicans-and-democrats-as-neighbors/>
2. Gender Stereotyping and the Electoral Success of Woman Candidates: New Evidence from Local Elections in the United States, Sarah F. Anzia, Rachel Bernhard, 2021. URL: https://gspp.berkeley.edu/assets/uploads/research/pdf/Anzia_Bernhard_June2021.pdf
3. Gender Stereotypes in the American Electoral Process, Samantha Stinedurf. URL: <https://www.bemidjistate.edu/academics/political-science/wp-content/uploads/sites/40/2022/03/samantha-thesis.pdf>
4. Pew Research Center, 2019. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2019/02/04/state-of-the-union-2019-how-americans-see-major-national-issues/>
5. Pew Research Center, 2017. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2019/02/04/state-of-the-union-2019-how-americans-see-major-national-issues/>
6. Political Media Bias in the United States: Immigration and the Trump Administration, Bryce Josepher, 2017, Digital Commons University of South Florida. URL: <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=8238&context=etd>.

Ангеліна Макогнюк

Хмельницький національний університет

ГЕОПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Стаття досліджує складні геополітичні трансформації Великобританії в контексті Brexit, зміни глобальної міжнародної системи, переосмислення національної стратегії та пошуку нової ролі на світовій арені. Аналізуються ключові виклики зовнішньої політики, відносини з ЄС, США та Commonwealth, а також внутрішньополітичні процеси, що впливають на міжнародну позицію держави.

Ключові слова: Великобританія, Brexit, геополітика, зовнішня політика, міжнародні відносини, Європейський Союз, глобальна стратегія.

Anhelina Makohniuk

GEOPOLITICS OF CONTEMPORARY UNITED KINGDOM

This article explores the complex geopolitical transformations of the United Kingdom in the aftermath of Brexit, with a particular focus on its evolving role in the global arena. It delves into the UK's shifting foreign policy strategies, including its changing relations with the European Union, the United States, and the Commonwealth, as well as the internal political dynamics that influence its international position. The study analyzes how Brexit has catalyzed the UK's rethinking of its geopolitical identity, fostering new diplomatic engagements and diversifying international partnerships. Key attention is given to the UK's increasing focus on the Indo-Pacific region, climate diplomacy, and technological innovation as part of its broader geopolitical strategy. The article further explores how these transformations are reshaping the UK's role in global politics amidst rising geopolitical tensions.

Key words: United Kingdom, Brexit, geopolitics, foreign policy, international relations, European Union, global strategy.

Сучасна геополітична реальність Великобританії є надзвичайно складною та динамічною, позначеною фундаментальними трансформаціями, що кардинально змінюють її міжнародну роль та стратегічне позиціонування. Вихід з ЄС (Brexit) став переломним моментом, який змусив британську політичну еліту переосмислити

традиційні зовнішньополітичні парадигми та шукати нові формати міжнародної взаємодії. Зокрема, Brexit став не просто адміністративним актом виходу з наднаціональної європейської структури, а глибоким геополітичним феноменом, який суттєво трансформував британську зовнішню політику. Референдум 2016 року та офіційне завершення членства в ЄС у 2020 р. продемонстрували складні внутрішньополітичні процеси та амбіції відновлення повного державного суверенітету [1, 45-47].

Рішення Великобританії вийти з ЄС мало не лише економічні та політичні наслідки, а й значний вплив на глобальну стратегію. Традиційно сприймаючись як частина європейської наднаціональної структури, Великобританія раптом виявилася змушеною самостійно визначати свою роль на міжнародній арені, шукати нові торговельні партнерства та стратегії впливу, що враховують нові реалії глобалізації. Пошук нової геополітичної ідентичності змушує Великобританію активно диверсифікувати міжнародні зв'язки. Особливого значення набувають відносини з країнами Співдружності, зокрема Індією, Канадою та Австралією, які розглядаються як стратегічні партнери в контексті реалізації концепції «глобальної Британії». Індія, з її зростаючим економічним потенціалом, а також Канадою та Австралією, що мають значні політичні та економічні впливи в глобальних питаннях, стають важливими партнерами для Лондона. Співдружність, як стратегічний актив, надає Великобританії важливі переваги у зміцненні її міжнародних позицій та політичного впливу в Азії, Північній Америці та Тихоокеанському регіоні [2, 112-115].

Одним із ключових напрямів геополітичної стратегії Великобританії залишаються трансатлантичні відносини зі Сполученими Штатами Америки. Незважаючи на певні трансформації у двосторонніх відносинах під час президентств Дональда Трампа (минулого та теперішнього) та Джо Байдена, США продовжують розглядатися Лондоном як ключовий стратегічний союзник у військово-політичній та безпековій сферах. Сполучене Королівство та США активно співпрацюють в питаннях міжнародної безпеки, зокрема через розширене використання інтелектуальних ресурсів і технологій. Крім того, США залишаються найбільшим економічним партнером Великобританії, а взаємні військові та розвідувальні зв'язки стають ще тіснішими в умовах сучасних глобальних загроз, таких як тероризм та кіберзагрози [3, 87-89].

Російське вторгнення в Україну в 2022 р. докорінно змінило безпекову архітектуру Європи та суттєво вплинуло на геополітичну

позицію Великобританії. Лондон зайняв чітку проукраїнську позицію, ставши одним з найактивніших постачальників військової допомоги Україні та послідовно підтримуючи санкційний режим проти Росії. Великобританія стала одним з лідерів міжнародних зусиль із забезпечення оборони України, відправляючи не лише фінансову та гуманітарну допомогу, але й сучасні системи озброєнь. Заява Великобританії про невизнання анексії Криму та підтримка суверенітету України стали важливими аспектами її міжнародної політики в умовах російської агресії [4, 56–59]. Така позиція також дозволяє Великобританії зміцнити свою роль як одного з основних гравців на європейській безпековій арені, підтримуючи ЄС та НАТО в питаннях забезпечення стабільності в Європі.

Внутрішньополітичні виклики також мають потужний геополітичний вимір. Питання шотландської незалежності, а також суперечності в Північній Ірландії, що виникли через Brexit, створюють додаткову напругу та невизначеність щодо територіальної цілісності Сполученого Королівства. Під час референдуму щодо незалежності Шотландії, яке може бути проведене найближчим часом, питання геополітичної стабільності Великобританії буде на порядку денному. Внутрішня політика, зокрема процеси сепаратизму в Шотландії та Північній Ірландії, вимагають серйозної уваги, адже ці питання можуть значно вплинути на єдність держави та її міжнародний статус [5, 203–206].

Важливим трендом є переорієнтація зовнішньополітичної стратегії Великобританії на Індо-Тихоокеанський регіон. Великобританія посилює свою військово-морську присутність в регіоні, а також розширює економічні зв'язки з країнами цього регіону, намагаючись створити альтернативні канали впливу поза ЄС. У цьому контексті, Британія активізує свої відносини з країнами Азії, Тихоокеанського регіону, зокрема Японією та Південною Кореєю, маючи на меті зміцнити свою присутність в регіональних політичних та економічних процесах. Це дозволяє Великобританії бути більш гнучкою у глобальному контексті, враховуючи нові економічні та політичні реалії [6, 134–137].

Технологічна дипломатія та кіберполітика стають дедалі важливішими складовими геополітичної стратегії Великобританії. Розвиток технологій, таких як штучний інтелект, кібербезпека та цифровізація, дозволяє Великобританії зберігати конкурентні переваги на міжнародній арені та використовувати технологічне лідерство як важіль впливу у глобальних питаннях. Великобританія активно працює над вдосконаленням технологічних стандартів,

а також зростає її роль у формуванні міжнародної нормативно-правової бази для розвитку технологій. Важливою складовою цієї стратегії є також посилення технологічних союзів з країнами, які мають передові наукові та технічні ресурси [7, 112–115].

Кліматична дипломатія стала ще одним важливим інструментом «м'якої сили» Великобританії. Амбіційні цілі щодо декарбонізації та зменшення викидів парникових газів підвищують авторитет Великобританії на міжнародній арені, що робить її важливим гравцем у боротьбі з глобальними кліматичними викликами. Програма «Зеленого Нового курсу» допомагає не тільки зменшити екологічний вплив країни, але й покращити її глобальну репутацію, підвищуючи значення Великобританії як важливого учасника глобальних екологічних ініціатив. Зокрема, Великобританія активно просуває міжнародні кліматичні угоди та працює над зміцненням зелених технологій [8, 89–92].

Отже, геополітика сучасної Великобританії характеризується пошуком нової ідентичності, диверсифікацією міжнародних зв'язків та адаптацією до складних глобальних трансформацій. Brexit став каталізатором глибоких зовнішньополітичних змін, змусивши британську політичну еліту переосмислити традиційні стратегії та активно формувати нові формати міжнародної взаємодії. Великобританія намагається підтримувати свою роль глобального гравця, посилюючи зв'язки з новими економічними та стратегічними партнерами, водночас стикаючись із серйозними внутрішньополітичними викликами.

Джерела та література:

1. Baker D. Brexit and the Politics of Global Britain. London: Routledge, 2021. 256 p.
2. Kavanagh D. The Future of British Foreign Policy. Cambridge: Polity Press, 2019. 224 p.
3. Хома Н. Геополітичні трансформації Великої Британії початку XXI сторіччя. Львів: ЛНУ, 2020. 342 с.
4. Wallace W. British Foreign Policy After Brexit. Oxford: Oxford University Press, 2022. 188 p.
5. Gamble A. Brexit and the British State. London: Palgrave Macmillan, 2020. 312 p.
6. Menon A. British Foreign Policy since 1990. London: Routledge, 2021. 276 p.
7. Бжезінський З. Світова шахівниця. Львів: Кальварія, 2000. 236 с.
8. Keohane R. Global Power Shifts. Cambridge: Harvard University Press, 2018. 204 p.

Максим Ситник

Національний університет «Острозька академія»

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО ВЕЛИКОБРИТАНІЇ І США У СФЕРІ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У XXI ст. стратегічне партнерство Великобританії та Сполучених Штатів Америки залишається важливим елементом глобальної системи безпеки. Ці дві держави, об'єднані спільними історичними зв'язками, взаємними інтересами та цінностями, продовжують поглиблювати співпрацю в умовах зростаючих геополітичних викликів, зокрема агресії Росії проти України, нестабільності в Індо-Тихоокеанському регіоні та загроз з боку авторитарних режимів. Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану стратегічного партнерства між Великобританією та США у сфері безпеки, виявлення основних викликів, що постають перед ними, а також окреслення перспектив подальшого розвитку їх двосторонніх відносин у контексті глобальної безпеки.

Ключові слова: стратегічне партнерство, безпека, Велика Британія, США, НАТО, AUKUS, Україна, геополітика, виклики, перспективи.

Maksym Sytnyk

THE UK-US STRATEGIC SECURITY PARTNERSHIP: CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS

In the 21st century, the strategic partnership between the United Kingdom and the United States remains an important element of the global security system. The two countries, united by common historical ties, mutual interests and values, continue to deepen their cooperation in the face of growing geopolitical challenges, including Russia's aggression against Ukraine, instability in the Indo-Pacific region, and threats from authoritarian regimes. The purpose of this study is to analyze the current state of the strategic partnership between the United Kingdom and the United States in the security sector; identify the main challenges they face, and outline the prospects for further development of their bilateral relations in the context of global security.

Keywords: *strategic partnership, security, UK, USA, NATO, AUKUS, Ukraine, geopolitics, challenges, prospects.*

Стратегічне партнерство між Великобританією та США має глибоке історичне коріння, яке формувалося переважно під час Другої світової війни в умовах спільної боротьби проти нацизму. До цього періоду відносини між двома країнами були неоднозначними. Вони пережили періоди конфліктів, таких як:

- війна за незалежність США (1775–1783 pp.) [9];
- війна 1812 р. [18].

Лише наприкінці XIX – на початку XX ст. відносини почали поступово нормалізуватися. Справжня основа особливого партнерства була закладена саме в роки Другої світової війни, коли США і Велика Британія виступили союзниками у боротьбі проти спільного ворога, що стало початком тісної стратегічної співпраці, яка триває до сьогодні.

14 серпня 1941 р. була проголошена Атлантична хартія, як спільна заява США та Великобританії, в якій окреслювались бачення і цілі цих країн щодо повоєнного устрою світу. Хартію було підписано прем'єр-міністром Великобританії Вінстоном Черчиллем і президентом США Франкліном Рузвельтом. Документ містив такі принципи як відмова від територіальних захоплень, недопущення зміни кордонів без згоди народів (дотримання права на самовизначення), повернення самоврядування тим, хто його був позбавлений, зменшення торговельних бар'єрів, глобальна співпраця для покращення економічних і соціальних умов, свобода від страху й нужди, вільне судноплавство, відмова від застосування сили та роззброєння агресивних держав [10].

Через 80 років, 10 червня 2021 р. лідери обох країн – Прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон і Президент США Джо Байден, підписали Нову Атлантичну хартію, яка оновила зобов'язання щодо захисту демократії, прав людини та міжнародного правопорядку, адаптуючи їх до сучасних викликів, таких як кіберзагрози, зміна клімату та пандемії. Зокрема, Велика Британія і США взяли на себе спільну відповідальність за підтримку безпеки, стабільності та стійкості НАТО перед сучасними загрозами. Вони підтвердили роль ядерного стримування для оборони Альянсу та запевнили підтримувати союзників, одночасно заохочуючи зміцнення їхніх національних сил [11].

США та Велика Британія є одними з держав-засновниць НАТО і традиційно відіграють ключову роль в Альянсі з моменту його створення у 1949 р. Сполучені Штати забезпечують найбільший фінансовий внесок до НАТО, який у 2024 р. становив 64% від загальних оборонних витрат Альянсу. Частка внеску Великої Британії складала 5,8% [7].

Обидві країни є ядерними державами в рамках колективного стримування НАТО і спільно розробляють стратегічні концепції Альянсу, включно з Стратегічною концепцією НАТО 2022 р. [6].

У контексті підтримки України після початку повномасштабного вторгнення Росії обидві держави були серед ключових рушіїв мобілізації міжнародної допомоги, сприяючи зміцненню обороноздатності України та її зближенню з НАТО. Однак із поверненням Дональда Трампа на пост президента США у 2025 р. виникли побоювання щодо можливого ослаблення гарантій колективної оборони країн-членів Північноатлантичного альянсу, особливо щодо тих, які не досягають встановленого рівня витрат на оборону в 2% ВВП [4].

У відповідь на ці виклики Велика Британія активізувала зусилля зі зміцнення власної обороноздатності та посилення двосторонньої співпраці зі США, а також почала приділяти більше уваги розвитку європейських оборонних ініціатив для забезпечення стабільності та безпеки в регіоні.

У межах розширення стратегічного партнерства у сфері безпеки Велика Британія та США активно співпрацюють в рамках тристороннього оборонного об'єднання AUKUS, створеного у 2021 р. разом із Австралією. Метою AUKUS є поглиблення оборонної взаємодії, зокрема у сферах будівництва атомних підводних човнів, розвитку передових технологій штучного інтелекту, кіберзахисту та гіперзвукових систем. Хоча установчі документи об'єднання не фіксують основної загрози для англосаксонських держав у акваторії Тихого океану, але оборонний союз скерований проти КНР, яка в останні роки серйозно посилсила свій військово-морський потенціал [8].

Участь у цьому альянсі спрямована на посилення військово-технічної сумісності між партнерами, зміцнення колективної стійкості до глобальних викликів та гарантування стабільності в Індो-Тихоокеанському регіоні, де зріс вплив Китаю. Співпраця в межах AUKUS є важливим компонентом стратегічного партнерства Великої Британії і США, що відображає їхню спільну

прихильність підтриманню міжнародного права, свободи навігації та безпеки у глобальному вимірі.

Комітет з оборони парламенту Великої Британії розпочав нове розслідування щодо партнерства AUKUS [1]. У межах AUKUS передбачається, що за участі британської промисловості для Австралії буде збудовано ядерні підводні човни нового покоління SSN-AUKUS. Крім того, AUKUS охоплює співпрацю у сфері розвитку штучного інтелекту та квантових технологій [3].

Партнерство AUKUS сприяє зміцненню оборонної промисловості Великої Британії та США та посилює безпеку в Індо-Тихоокеанському регіоні. Його значущість зросла з моменту створення у 2021 р. [2].

Послідовним розвитком особливих відносин між державами стало проведення у вересні 2024 р. Стратегічного діалогу Великої Британії і США в Лондоні, за участі міністра закордонних справ Великої Британії Девіда Леммі та держсекретаря США Ентоні Блінкена. Під час діалогу сторони підтвердили свою незмінну підтримку України, обговорили шляхи мобілізації військових і фінансових ресурсів для її захисту, плани щодо обмеження доходів Росії, а також питання відновлення енергетичної інфраструктури України. Велика Британія і США виступили за інтеграцію України, Молдови та Західних Балкан до європейських і євроатлантичних структур, підкресливши незворотність євроатлантичного курсу України [15].

Окрему увагу було приділено загрозам, які становить співпраця Китаю з оборонною промисловістю Росії, та підтверджено готовність Сполученого Королівства і США вжити додаткових заходів у відповідь на ескалацію з боку Тегерана, зокрема шляхом запровадження нових санкцій проти Ірану та Росії. Велика Британія і США також висловили підтримку мирним ініціативам щодо припинення вогню у Секторі Гази.

Сторони обговорили спільні підходи до забезпечення стабільності в Індо-Тихоокеанському регіоні, поглиблення співпраці в межах партнерства AUKUS, а також протидію одностороннім спробам змінити статус-кво силовими методами, зокрема в Тайванській протоці. Крім того, діалог охопив питання стабілізації ситуації в Африці, посилення боротьби з іноземною дезінформацією та зміцнення демократичної стійкості [15].

Результати Стратегічного діалогу 2024 р. підтвердили єдність Великої Британії та США у протидії глобальним викликам і прагнення до подальшого зміцнення стратегічного партнерства.

Окрім політичної та військової співпраці, стратегічне партнерство між Великобританією та США має важливу економічну складову, особливо в оборонній галузі. Двосторонні військові контракти охоплюють широкий спектр спільних проєктів, включно з розробкою високотехнологічного озброєння, інтеграцією оборонних систем та інвестиціями в інноваційні технології.

Одним із ключових елементів є спільна участь обох країн у програмі винищувача п'ятого покоління F-35 Lightning II. Велика Британія є єдиним рівноправним партнером США у цій програмі, зробивши значний внесок у її фінансування та розробку. Зокрема, британські компанії, такі як BAE Systems, відіграють важливу роль у виробництві компонентів для F-35, а також у забезпеченні технічної підтримки та обслуговування літаків на базі RAF Marham [5].

Розвідувальна співпраця між Великобританією та США є ще одним важливим елементом партнерства. Обидві країни є членами альянсу «П'ять очей» (Five Eyes), який об'єднує Канаду, Австралію та Нову Зеландію. Цей альянс, сформований у 1946 р. через Угоду UKUSA, забезпечує координацію у галузі сигналової розвідки та обмін інформацією між країнами-учасницями [16].

У рамках «П'яти очей» Велика Британія та США тісно співпрацюють у сфері кібербезпеки, боротьби з тероризмом та протидії загрозам з боку авторитарних режимів. Наприклад, у 2025 р. США почали ділитися з Великобританією розвідувальною інформацією про космічні операції Китаю та Росії, що підкреслює зростаючу важливість співпраці в нових сферах безпеки [17].

З приходом Дональда Трампа на пост президента США у 2025 р. американська зовнішня політика зазнала суттєвих змін, що вплинуло на стратегічне партнерство з Великою Британією та іншими союзниками. Адміністрація Трампа акцентувалась на принципі “America First”. Це призвело до перегляду зобов'язань США в міжнародних альянсах, зокрема в НАТО, та до зміни підходів щодо підтримки України.

Одним із ключових елементів зовнішньополітичної стратегії адміністрації Дональда Трампа стало поступове скорочення обсягів військової підтримки України та перекладання основної відповідальності за європейську безпеку на союзників по НАТО. Трамп публічно заявляв про небажаність приєднання України до Північноатлантичного альянсу, вказуючи на це як на одну з передумов російсько-української війни [12].

Крім того, Трамп розглядає можливість зміни формату участі США в НАТО, зокрема, обмеження зобов'язань щодо колективної оборони для країн-членів, які не витрачають достатньо коштів на оборону. Ці ініціативи викликають занепокоєння серед європейських союзників, які побоюються ослаблення трансатлантичної єдності [13].

У відповідь на ці зміни Велика Британія вживає заходів для зміцнення власної обороноздатності. У 2025 р. було оголошено про значне розширення виробництва вибухових речовин та боєприпасів на території країни з метою зменшення залежності від імпорту зі США та Франції. Цей крок також спрямований на забезпечення стабільного постачання озброєння для підтримки України [14].

Таким чином, сучасний період характеризується переосмисленням стратегічного партнерства між Великою Британією та США у сфері безпеки, з урахуванням нових викликів та змін у зовнішній політиці Сполучених Штатів.

Як висновок, стратегічне партнерство між Великобританією та США у сфері безпеки має глибокі історичні корені й залишається одним із найстабільніших і найпотужніших елементів глобальної системи міжнародних відносин. Сформоване під час Другої світової війни і закріплене такими документами, як Атлантична хартія, воно було адаптоване до сучасних викликів через підписання Нової Атлантичної хартії у 2021 р.

Велика Британія та США продовжують співпрацювати в межах НАТО, AUKUS та через проведення регулярних стратегічних діалогів. Спільна підтримка України, посилення оборонної промисловості та прагнення до зміцнення демократичної стійкості є важливими складовими сучасного етапу їхніх відносин. Попри певні розбіжності, стратегічне партнерство залишається ключовим для гарантування глобальної безпеки.

Однак, партнерство США та Великобританії у сфері безпеки стикається з низкою викликів, що зумовлені як глобальними, так і внутрішніми факторами. Одним із ключових чинників є зростання загроз з боку авторитарних режимів, таких як у Китаї та Росії, що вимагає від обох держав консолідованих відповідей і стратегічної координації. Водночас певну напругу у відносинах спричиняє різне бачення підходів до вирішення регіональних конфліктів або розбіжності у пріоритетах зовнішньої політики. Додатковим чинником ризику залишається і внутрішньополітична динаміка в обох країнах,

яка може впливати на стабільність партнерських зобов'язань та готовність до довгострокової співпраці.

Попри ці виклики, прагнення обох держав до збереження ліберального міжнародного порядку залишається фундаментом їхнього стратегічного союзу. Перспективи стратегічного партнерства між ними є позитивними. Обидві держави поділяють спільні цінності демократії, верховенства права та захисту міжнародного порядку, що забезпечує міцну основу для поглиблення співпраці у сфері безпеки. Економічний та військовий виміри партнерства є взаємодоповнюючими, і забезпечують обох країнам переваги в галузі оборони та безпеки. Нові ініціативи, спрямовані на розвиток технологічних можливостей, кібербезпеки та зміцнення обороноздатності, відкривають додаткові можливості для взаємного посилення. Важливим є також прагнення до спільної протидії глобальним викликам, таким як зміна клімату чи гібридні загрози, що сприятиме подальшій еволюції стратегічного партнерства у відповідь на нові реалії міжнародної безпеки.

Джерела та література:

1. AUKUS. URL: <https://committees.parliament.uk/work/9068/>
2. AUKUS partnership strengthened with Prime Minister appointing new Special Representative. URL: <https://www.gov.uk/government/news/aukus-partnership-strengthened-with-prime-minister-appointing-new-special-representative>
3. Defence Committee launches inquiry into AUKUS. URL: <https://committees.parliament.uk/committee/24/defence-committee/news/206249/defence-committee-launches-inquiry-into-aukus/>
4. Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2024). URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2024/6/pdf/240617-def-exp-2024-en.pdf
5. Lockheed Martin Signs Contract for F-35 UK Fleet Support. URL: <https://www.f35.com/f35/news-and-features/lockheed-martin-signs-contract-f35-uk-fleet-support.html>
6. NATO 2022 STRATEGIC CONCEPT. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf
7. NATO IN 2024: AN AGILE AND INNOVATIVE ALLIANCE. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2025/4/pdf/sgar24-en.pdf#page=6
8. PM Statement on AUKUS Partnership: 15 September 2021. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-on-aukus-partnership-15-september-2021>

9. The American Revolution, 1763 – 1783. URL: <https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/american-revolution-1763-1783/>

10. The Atlantic Conference & Charter, 1941. URL: <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/atlantic-conf>

11. The New Atlantic Charter 2021. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/new-atlantic-charter-and-joint-statement-agreed-by-the-pm-and-president-biden/the-new-atlantic-charter-2021>

12. Trump: Ukraine can forget about NATO membership. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2025/02/26/7500319>

13. Trump considering major NATO policy shift. URL: <https://www.nbcnews.com/politics/national-security/trump-considering-major-nato-policy-shift-rcna195089>

14. UK set to ramp up weapons production to reduce reliance on US and French imports. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2025/apr/21/britain-set-to-increase-weapons-production-to-avoid-relying-on-us-imports>

15. UK-US Strategic Dialogue, September 2024: joint statement. URL: <https://www.gov.uk/government/news/joint-statement-uk-us-strategic-dialogue-september-2024>

16. UKUSA Agreement Release. URL: <https://www.nsa.gov/Helpful-Links/NSA-FOIA/Declassification-Transparency-Initiatives/Historical-Releases/UKUSA/>

17. US shares intelligence on China and Russia's space programs with allies. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/us-shares-intelligence-on-china-and-russia-1746181650.html>

18. War of 1812: A Resource Guide. URL: <https://guides.loc.gov/war-of-1812/digital-collections>

Катерина Коричак

Хмельницький національний університет

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ФРІДРІХА РАТЦЕЛЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

У статті досліджуються геополітичні концепції німецького географа Фрідріха Ратцеля та їхній вплив на розвиток політичної географії кінця XIX – початку XX століття. Аналізуються ключові теоретичні положення його праць, зокрема концепції «життєвого простору» та «законів просторового зростання держав». Розглядається вплив дарвінізму та органічної теорії на формування геополітичних поглядів вченого.

Ключові слова: геополітика, політична географія, життєвий простір, органічна теорія держави, просторове зростання, Фрідріх Ратцель.

Kateryna Korychak

FRIEDRICH RATZEL'S GEOPOLITICAL IDEAS: THEORETICAL FOUNDATIONS AND INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF POLITICAL GEOGRAPHY

The article examines the geopolitical concepts of German geographer Friedrich Ratzel and their influence on the development of political geography in the late 19th – early 20th centuries. The key theoretical provisions of his works are analyzed, including the concepts of “living space” and “laws of spatial growth of states”. The influence of Darwinism and organic theory on the formation of the scientist's geopolitical views is considered.

Keywords: geopolitics, political geography, living space, organic theory of state, spatial growth, Friedrich Ratzel.

Геополітичні ідеї Фрідріха Ратцеля (1844–1904) становлять фундаментальний внесок у розвиток політичної географії та геополітики як наукових дисциплін [5]. Його теоретична спадщина, сформована на перетині природничих і соціальних наук, заклала концептуальні

основи просторового аналізу політичних явищ та процесів. Актуальність дослідження ідей Ратцеля зумовлена їх значним впливом на розвиток геополітичної думки та можливістю застосування його методологічних підходів до аналізу сучасних міжнародних відносин та територіально-політичних процесів [12].

Історіографія досліджень теоретичної спадщини Ратцеля представлена широким колом праць як його сучасників, так і пізніших дослідників. Серед найбільш ґрунтовних досліджень варто відзначити роботи С. Холдера, який здійснив комплексний аналіз еволюції поглядів вченого, Ю. Меркеля, що досліджував вплив природничо-наукової методології на формування концепцій Ратцеля, та В. Колосова, який розглянув його внесок у становлення політичної географії як наукової дисципліни [4].

Становлення геополітичних поглядів Фрідріха Ратцеля відбувалося в складний період європейської історії, що характеризувався суттєвими політичними трансформаціями та науковими революціями [13]. Друга половина XIX ст. може розглядатися як епоха становлення нового світового порядку, позначена процесами національного державотворення, колоніальної експансії та стрімкого розвитку природничих наук [3]. Період формування наукових поглядів Ратцеля співпав з революційними змінами в природознавстві. Публікація праці Чарльза Дарвіна «Походження видів» (1859) та розвиток еволюційної теорії справили визначальний вплив на методологію суспільних наук. Принципи природного відбору та боротьби за існування почали розглядатися як універсальні закони розвитку не лише біологічних, але й соціальних систем [6].

Важливим фактором стало також становлення позитивізму як домінуючої наукової парадигми, що передбачала застосування методів природничих наук до вивчення суспільства. Це сприяло формуванню міждисциплінарного підходу Ратцеля, який поєднував географічні, біологічні та соціальні аспекти дослідження. Політична ситуація в Європі, зокрема процес об'єднання Німеччини під керівництвом Отто фон Бісмарка, мала безпосередній вплив на формування геополітичних концепцій Ратцеля. Створення Німецької імперії у 1871 р. та її швидке перетворення на провідну європейську державу актуалізувало питання про роль території та просторової організації в розвитку держав. Колоніальна експансія європейських держав та міжнародна конкуренція за території також вплинули на формування його поглядів щодо просторового розвитку держав та значення географічних факторів у міжнародній політиці.

Центральним елементом геополітичної концепції Ратцеля є розуміння держави як живого організму, що розвивається за біологічними законами [1]. У праці «Політична географія» він детально обґрунтовує цю аналогію, розглядаючи такі спільні риси між державою та біологічним організмом як наявність внутрішньої структурної організації, потреба в просторі для розвитку, здатність до росту та розширення, взаємодія з навколишнім середовищем, циклічність розвитку та наявність механізмів самозбереження [7]. Органічне розуміння держави дозволило Ратцелю розглядати її як динамічну систему, що перебуває у постійному розвитку та взаємодії з географічним середовищем.

Поняття «життєвого простору» (Lebensraum) є одним з найважливіших теоретичних внесків Ратцеля [10]. Він розглядав його як територію, необхідну для повноцінного розвитку народу та держави. При цьому життєвий простір включає не лише фізичну територію, але й сукупність природних ресурсів та умов, необхідних для розвитку [8]. Життєвий простір характеризується динамічністю, тобто здатністю до розширення або скорочення, комплексністю як поєднанням різних природних та соціальних елементів, ієрархічністю з наявністю центру та периферії, а також системністю, що проявляється у взаємозв'язку усіх елементів.

Особливе місце в теоретичній спадщині Ратцеля займають сформульовані ним закони просторового розвитку держав. Він стверджував, що простір держави зростає разом з розвитком її культури, територіальне зростання супроводжується іншими проявами розвитку, а держава розширюється, поглинаючи та об'єднуючи менші політичні одиниці. Кордон розглядається як периферійний орган держави, при цьому у своєму зростанні держава прагне охопити важливі для її розвитку регіони. Первинний імпульс територіального зростання приходить ззовні, а загальна тенденція до територіального зростання передається від держави до держави. Ці закони Ратцель розглядав як універсальні принципи просторового розвитку політичних утворень, що діють незалежно від історичної епохи та культурного контексту.

У своїй фундаментальній праці «Антропогеографія» Ратцель детально досліджував взаємозв'язок між географічним середовищем та людськими спільнотами [2]. Він розглядав населення як активну силу, що не лише пристосовується до природних умов, але й активно перетворює географічний простір [9]. Серед ключових аспектів взаємодії населення і території він виділяв вплив

природних умов на густоту населення, формування систем розселення, розвиток транспортних комунікацій, господарське освоєння території та культурну адаптацію до природного середовища.

Значну увагу Ратцель приділяв етнографічним дослідженням, вивчаючи етнічні групи та їх взаємодію з географічним середовищем. Його методологія етнографічних досліджень включала аналіз матеріальної культури, дослідження способів господарювання, вивчення традицій та звичаїв, аналіз форм соціальної організації та дослідження міграційних процесів. Цей комплексний підхід дозволив йому створити цілісну картину взаємодії людських спільнот з їхнім життєвим простором.

Теоретична спадщина Ратцеля справила значний вплив на подальший розвиток геополітичної думки [4]. Його ідеї були розвинуті в працях Рудольфа Челлена, який поглибив органічну теорію держави, Карла Хаусхофера, який розробив концепцію великих просторів, Отто Мауля, який досліджував політичну морфологію, та Хелфорда Маккіндера, який створив теорію Хартленду. Водночас деякі ідеї Ратцеля, особливо концепція «життєвого простору», зазнали критичного переосмислення через їх використання в експансіоністських ідеологіях. Сучасні дослідники відзначають проблематичність надмірного географічного детермінізму, абсолютизації ролі простору, біологізації соціальних процесів та євроцентричності його підходу [11].

Методологічне значення спадщини Ратцеля полягає у створенні системного підходу до аналізу держави як просторового феномену. Він розробив комплексну методологію дослідження територіально-політичних процесів, що включає аналіз географічних, демографічних, економічних та культурних факторів розвитку держав. Його підхід до вивчення взаємозв'язку між простором, населенням та політичною організацією заклав основи сучасної політичної географії та геополітики.

Таким чином, геополітичні ідеї Фрідріха Ратцеля являють собою цілісну теоретичну систему, що поєднує елементи географічного детермінізму, органічної теорії держави та антропогеографії. Його концептуальні розробки, незважаючи на певні обмеження та критику, залишаються актуальними для розуміння просторово-політичних процесів сучасності. Методологічний підхід Ратцеля до аналізу взаємозв'язку між географічним простором та політичним розвитком став фундаментом для подальших геополітичних

досліджень та продовжує впливати на розвиток політичної географії як наукової дисципліни.

Джерела та література:

1. Ratzel F. Politische Geographie. München: R. Oldenbourg, 1897. 715 p.
2. Ratzel F. Anthropogeographie. Stuttgart: J. Engelhorn, 1882-1891. 268 p.
3. Bassin M. Imperialism and the Nation State in Friedrich Ratzel's Political Geography. *Progress in Human Geography*. 1987. Vol. 11, no. 4. P. 473–495.
4. Hunter J.M. Perspective on Ratzel's Political Geography. *Journal of Historical Geography*. 1983. Vol. 9, no. 3. P. 271–295.
5. Wanklyn H. Friedrich Ratzel: A Biographical Memoir and Bibliography. Cambridge: Cambridge University Press, 1961. 96 p.
6. Steinmetzler J. Die Anthropogeographie Friedrich Ratzels und ihre ideengeschichtlichen Wurzeln. Bonn: Bonner Geographische Abhandlungen, 1956. 151 p.
7. Mercier G. The Evolution and Renaissance of Friedrich Ratzel's Organicism. *Progress in Geography*. 2009. Vol. 28, no. 4. P. 481–498.
8. Merkel J. Die geopolitischen Theorien Friedrich Ratzels: Eine wissenschaftsgeschichtliche Untersuchung. Berlin: Duncker & Humblot, 2019. 284 p.
9. Hölzel E. Das Fremde im Prozess der Raumwahrnehmung bei Friedrich Ratzel. *Die Erde*. 2000. Bd. 131. P. 97–116.
10. Smith W.D. Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum. *German Studies Review*. 1980. Vol. 3, no. 1. P. 51–68.
11. Murphy D.T. The Heroic Earth: Geopolitical Thought in Weimar Germany, 1918-1933. Kent: Kent State University Press, 1997. 338 p.
12. Schultz H.D. Friedrich Ratzel: Bellizistischer Raumtheoretiker oder Vordenker der Politischen Geographie? *Geographische Zeitschrift*. 2019. Bd. 107, no. 3. P. 181–201.
13. Buttmann G. Friedrich Ratzel: Leben und Werk eines deutschen Geographen, 1844-1904. Stuttgart: Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 1977. 215 p.

Анастасія Тернавська

Хмельницький Національний Університет

ЗАРОДЖЕННЯ ПЕРШОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ПЕРЕДІСТОРІЯ ТА СВІДЧЕННЯ ПИСЕМНИХ ДЖЕРЕЛ

У статті досліджено процес формування першої польської держави у контексті доісторичних та ранньоісторичних подій на території сучасної Польщі. Особлива увага приділена археологічним даним, що свідчать про безперервний розвиток матеріальної культури, а також аналізу письмових джерел – як античних, так і середньовічних. Простежується еволюція племінної організації західних слов'ян до централізованої держави під проводом династії П'ястів, зосереджуючись на постаті Мешка I та ролі хрещення 966 року у процесі інтеграції Польщі до західноєвропейського культурного простору. Окреслено ключові історичні гіпотези щодо витоків слов'ян та розглянуто джерельну базу, яка дозволяє реконструювати основні етапи становлення польської державності.

Ключові слова: *Польська держава, П'ясти, Мешко I, хрещення Польщі, слов'яни, писемні джерела, археологія, Віслянське князівство, полянське об'єднання, формування державності.*

Anastasia Ternavska

THE ORIGIN OF THE FIRST POLISH STATE: PREHISTORY AND EVIDENCE FROM WRITTEN SOURCE

The article examines the process of formation of the first Polish state in the context of prehistoric and early historical events on the territory of modern Poland. Particular attention is paid to archaeological data that testify to the continuous development of material culture, as well as to the analysis of written sources, both ancient and medieval. The study traces the evolution of the tribal organisation of the West Slavs to a centralised state during the Piast dynasty, with special attention paid to the figure of Mieszko I and the role of the baptism of 966 in the process of Poland's integration into the Western European cultural space. The author outlines the key historical hypotheses

regarding the origin of the Slavs and examines the source base that allows reconstructing the main stages of the formation of Polish statehood.

Keywords: *Polish state, Piast dynasty, Mieszko I, Baptism of Poland, Slavs, written sources, archaeology, Vistulan principality, Polanian union, state formation.*

Формування перших державних утворень на території сучасної Польщі є складним процесом, що сягає корінням глибокої давнини. Перехід від племінної організації до централізованої монархії під проводом династії П'ястів став ключовим етапом в історії польського народу та заклав підвалини для його подальшого розвитку. Розуміння передумов виникнення польської державності вимагає розгляду як доісторичного контексту заселення земель між Одрою та Віслою, так і аналізу перших письмових свідчень, що фіксують цей процес, хоча ці свідчення часто є фрагментарними та потребують ретельної інтерпретації.

Територія сучасної Польщі, розташована переважно в басейнах річок Вісла та Одра, характеризується переважанням низовин, що поступово підвищуються на південь у бік Карпатських та Судетських гір. На характер рельєфу значно вплинули льодовикові періоди. Найдавніші сліди перебування людини на цих землях датуються приблизно 500-м тисячоліттям до н. е. і локалізуються в південній частині, не покритій льодовиком. У післяльодовиковий період людина поступово освоїла всю територію аж до Балтійського узбережжя.

Кам'яна доба (бл. 500 тис. – 1,8 тис. р. до н. е.) змінюється добою бронзи (1,8 тис. – 700 р. до н. е.) та добою заліза (від 700 р. до н. е.). У неоліті (4,5 тис. – 1,8 тис. р. до н. е.) відбувається так звана неолітична революція: розвивається землеробство та тваринництво, що призводить до переходу до осілого способу життя та формування родового ладу, спершу матріархального, а згодом патріархального. Важливий вплив на розвиток регіону справила лужицька культура (XIII–V ст. до н. е.), носії якої займалися підсічним та орним землеробством, скотарством та будували укріплені городища, як-от відоме поселення в Біскупині. Занепад лужицької культури пов'язують, зокрема, з експансією племен поморської культури та нападами скіфів (VI–V ст. до н. е.) [1].

З IV ст. до н. е. на польській території з'являються кельти, носії високорозвиненої латенської культури, які принесли гончарне коло, нові знаряддя праці та карбували монети [2]. Пізніше ці

території заселяли племена пшеворської та оксивської (пізніше вельбаркської) культур. У I–IV ст. н. е. польські землі потрапляють у зону впливів Римської імперії, про що свідчать численні знахідки римських монет та імпортованих товарів, а також функціонування «бурштинового шляху» [3]. Римські автори (Пліній Старший, Тацит, Птолемей) згадують на цих територіях народ венедів, етнічна належність яких до слов'ян залишається дискусійною. На початку н. е. тут з'являються германські племена: готи, гепіди, вандали, лугії [1; 2]. Період Великого переселення народів (IV–VI ст.) значною мірою оминув ці землі, що дозволило зберегти певний рівень економічного розвитку та створило умови для консолідації слов'янських племен [1].

Проблема походження слов'ян є однією з найскладніших в історіографії через брак ранніх письмових свідчень [1; 2]. Існують гіпотези про прабатьківщину слов'ян між Віслою та Дніпром. На основі лінгвістичних даних, формування праслов'янської мови датують серединою I тис. до н. е., можливо, на території північної Великопольщі. Перша достовірна згадка про слов'ян (склавинів та антів) зустрічається у Йордана (VI ст.), який пов'язує їх з венетами, що населяли землі «від витоку Вісли на величезних просторах». Археологічні дані VI ст. також вказують на присутність слов'янських культур на території сучасної Польщі. Основою господарства слов'ян було землеробство та скотарство, доповнене ремеслами; суспільний устрій базувався на племінній організації з елементами військової демократії [1].

Протягом IX ст. на території сучасної Польщі відбувається процес об'єднання племен у більші союзи. Анонімний «Баварський географ» (середина IX ст.) згадує низку племінних союзів, зокрема віслян, слензян, ополян, лендзян та ін.. Цей перелік, однак, неповний і не охоплює всі польські землі, зокрема Великопольщу [2].

Особливу увагу привертають вісляни, що населяли верхів'я Вісли. «Житіє святого Мефодія» (кінець IX ст.) згадує «дуже сильного язичеського князя, що сидів на Віслі», який, можливо, був охрещений силою моравами близько 870-х років [2]. Англійський король Альфред Великий також згадує «Віслянську землю» (кінець IX ст.). На основі цих свідчень припускають існування держави віслян з центром у Кракові, яка пізніше увійшла до складу Великої Моравії, а потім Чехії.

Власне польська державність пов'язана з племінним союзом полян, що мешкали у Великопольщі над Вартою [2]. Назва «поляни»

(Polani), а згодом «Польща» (Polska, Polonia) походить, імовірно, від слова «поле». Центром держави стало місто Гнєзно.

Першим достовірно відомим правителем полян був князь Мешко I, згаданий німецьким хроністом Відукіндом близько 960 р. На той час його влада поширювалася на Великопольшу, Мазовію, Куявію, Любуську землю та Східне Помор'я. Існування держави такої площі свідчить про те, що вона сформувалася значно раніше 960 р. [3].

Найдавніша польська хроніка, написана Галлом Анонімом (поч. XII ст.), подає легендарний переказ про попередників Мешка: батька Сємомисла, діда Лешека (Лєстка) та прадіда Сємовіта, сина легендарного П'яста [3]. Вважається, що цей родовід може бути правдивим, а утвердження П'ястів при владі могло відбутися в середині IX ст. Таким чином, виникнення Полянської держави можна датувати не пізніше першої половини IX ст., що вписується в загальний контекст формування слов'янських держав у той період [1]. Династію польських правителів, що панувала до 1370 р., називають П'ястами.

Прийняття християнства Мешком I ознаменувало важливий етап в історії Польщі. Зовнішньополітичні обставини, серед яких тиск з боку Священної Римської імперії Оттона I та необхідність протистояти полабським племенам у боротьбі за Помор'я, спонукали польського правителя до пошуку підтримки. Встановлення союзу з Чехією, яка контролювала Сілезію та Малопольшу, стало логічним кроком. Крім того, ймовірно, бл. 963 р. Мешко уклав угоду з імперією, яка визнавала його владу на землях на схід від Одри за умови сплати данини. Ці кроки мали важливе значення для консолідації польської держави та її позиціонування на міжнародній арені.

Важливим кроком стало одруження Мешка I з чеською княжною Дубравою (Доброхною) 965 р.. За умовами шлюбної угоди, 966 р. Мешко разом зі своїм оточенням прийняв хрещення за латинським (римським) обрядом через чеське посередництво [3]. Церемонія, ймовірно, відбулася за участі духовенства з Регенсбурга (Ратизбони), якому підпорядковувалась тоді чеська церква [1].

Прийняття християнства інтегрувало Польщу до західноєвропейської цивілізації, надало їй рівноправного статусу серед християнських держав і відкрило шлях для культурних впливів. Це також зміцнило владу князя, подолато племінний сепаратизм, пов'язаний з язичницькими кльтами [2].

Важливим дипломатичним успіхом Мешка стало отримання для Польщі статусу місійної території, безпосередньо підпорядкованої

Папі Римському. Це дозволило уникнути підпорядкування новоствореному 968 р. Магдебурзькому архієпископству, яке прагнуло поширити свій вплив на схід [1]. У тому ж 968 р. до Польщі прибув перший єпископ Йордан, резиденцією якого стала Познань, із завданням поширювати християнство та організувати церковну структуру [2].

Вивчення початків польської державності ускладнюється обмеженістю письмових джерел. До найважливіших свідчень належать [1; 2]:

- «Баварський географ» (середина IX ст.): Анонімне джерело, що перелічує племінні союзи на схід від Ельби, зокрема ті, що населяли територію майбутньої Польщі (вісляни, слензяни, лендзяни та ін.).

- «Житіє святого Мефодія» (кінець IX ст.): Містить згадку про могутнього язичницького князя «на Віслі», що може свідчити про існування держави вісян та її контакти з Великою Моравією.

- Твір Альфреда Великого «Германія» (кінець IX ст.): Згадує «Віслянську землю» (Wisie lond).

- Ібрагім ібн Якуб (бл. 965/966 р.) – єврейський купець з Кордови, чия реляція, збережена у пізніших арабських географів, є найдавнішим описом держави Мешка I («короля Півночі»). Він відзначає багатство країни, військову силу князя (3000 дружинників) та деякі звичаї слов'ян.

- Відукінд Корвейський (сучасник Мешка I): Німецький хроніст, що вперше згадує Мешка (бл. 960 р.), описує його боротьбу з лютичами та називає його «приятелем імператора».

- «Dagome iudex» (бл. 991 р.): Документ, що зберігся у папських архівах у стислому вигляді, в якому Мешко I (імовірно, під ім'ям Дагоме) віддає свою державу під опіку Святого Престолу.

- Титмар Мерзебурзький (поч. XI ст.): Єпископ, хроніка якого містить цінні відомості про правління Мешка I та Болеслава Хороброго, згадує полян («Poleni»).

- Галл Анонім (поч. XII ст.): Автор найдавнішої польської хроніки, що описує легендарні початки династії П'ястів та правління перших історичних князів, зокрема Болеслава Кривоустого. Його праця, хоч і написана значно пізніше, спиралася на усні перекази та, можливо, архівні матеріали.

- Ранні агіографічні твори: Життя св. Войцеха (Адальберта), написані, зокрема, Бруно Кверфуртським на початку XI ст., містять згадки про Польщу того часу.

- **Аннали (рочники):** Найдавніші польські аннали (річніки), що фіксували найважливіші події по роках, почали складатися після прийняття християнства. Перший запис, що стосується Польщі, датується 965 р. (шлюб Мешка з Дубравою).

Формування першої польської держави було складним і тривалим процесом, що коренився в об'єднанні західнослов'янських племен, які проживали між річками Одрою та Віслою. Археологічні дані беззаперечно свідчать про безперервність розвитку матеріальної культури на цих територіях протягом багатьох століть. Ключовим фактором у становленні державності стало племінне об'єднання полян з центром у Гнезно та правління династії П'ястів, чийм першим історично засвідченим представником був Мешко I. Хрещення Польщі в 966 р. стало переломним моментом, який інтегрував її до кола європейських держав західної цивілізації та зміцнив князівську владу. Попри обмежену кількість ранніх письмових джерел, свідчення арабських, німецьких, чеських та польських авторів (хроністів та агіографів) дозволяють реконструювати основні етапи цього історичного шляху, підтверджуючи існування організованої держави під керівництвом Мешка I вже у 960-х роках.

Джерела та література:

1. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002.
2. Davies N. Боже ігрище: Історія Польщі. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2008.
3. Galicz J. Historia Polski w najważniejszych datach i streszczeniach od czasów najdawniejszych aż do najnowszych jako repetytorium do użytku szkoln. i podręcznego. Cieszyn, 1931.

Анна Фаринюк

Хмельницький Національний Університет

ЧИННИКИ ПОТУЖНОСТІ ЯНИЧАРСЬКОГО ВІЙСЬКА

У статті досліджується комплекс унікальних факторів, що забезпечили виняткову ефективність яничарського корпусу – елітного військового формування Османської імперії впродовж XIV-XVII ст. Проаналізовано системи відбору, виховання, військової підготовки, соціальної організації та культурних традицій, які перетворили яничарів на найпотужніше військове угруповання свого часу. Розкрито особливості внутрішньої структури корпусу, механізми підтримання бойового духу, інноваційні військові практики та соціокультурний вплив яничарів на розвиток османського суспільства.

Ключові слова: *яничарський корпус, Османська імперія, військова організація, бойова ефективність, військові інновації, девшірме, військові традиції.*

Anna Faryniuk

FACTORS OF THE JANISSARY CORPS POWER

The article explores a complex of unique factors that ensured the exceptional effectiveness of the Janissary Corps – an elite military formation of the Ottoman Empire during the 14th-17th centuries. The systems of selection, education, military training, social organization, and cultural traditions that transformed the Janissaries into the most powerful military unit of their time are analyzed. The peculiarities of the corps' internal structure, mechanisms of maintaining combat spirit, innovative military practices, and the sociocultural impact of the Janissaries on the development of Ottoman society are revealed.

Key words: *Janissary Corps, Ottoman Empire, military organization, combat effectiveness, military innovations, devşirme, military traditions.*

Яничарський корпус, елітне військове формування Османської імперії, протягом XIV–XVII ст. відігравав ключову роль у забезпеченні військової потужності імперії. Унікальна система

комплектування, виховання та організація цього корпусу дозволили йому стати одним з найефективніших військових угруповань свого часу. Метою дослідження є визначення чинників, що забезпечили таку ефективність, зокрема системи відбору, технологічних досягнень, соціальної структури та релігійної складової, які разом створили унікальний механізм формування та підтримки яничарського війська.

Система комплектування яничарів, відома як «девшірме», була фундаментальним інститутом, який став основою для формування еліти Османської імперії в XIV–XV ст. Цей процес, що став символом радикального відходу від попередніх форм соціальної організації та служби в армії, передбачав набір християнських хлопчиків з підкорених балканських територій – Албанії, Болгарії, Греції та інших регіонів, що входили до складу імперії після її розширення.

Процес відбору був складним і багатоступеневим, що включало в себе не лише фізичні випробування, а й психологічне тестування, що дозволяло оцінити потенціал дітей не тільки з фізичної, а й з інтелектуальної точки зору. Одним із важливих аспектів було також визначення здатності до адаптації в новому соціальному середовищі, оскільки обрані діти повинні були інтегруватися в турецьке суспільство, розриваючи зв'язки з родинами та рідною культурою [1, 15]. Вибірковий процес був настільки ретельним, що лише найкращі за всіма критеріями хлопчики ставали частиною яничарського корпусу, що створювало сильну зв'язок з імперією та її правителями. Важливою складовою «девшірме» було те, що діти, що проходили відбір, зазвичай не мали можливості повернутися до своїх родин. Це дозволяло формувати абсолютно лояльну групу, для якої єдність з османським державним устроєм та султаном була понад усе. Після інтеграції в нове середовище, хлопці проходили спеціальну підготовку, що включала військове навчання, оволодіння мовою та звичаями турецького суспільства, а також виховання в дусі ісламу та служби султану. Це сприяло не лише формуванню бойових якостей, а й зміцненню соціальної стабільності в державі, оскільки вони ставали невід'ємною частиною османської військової еліти, що сприяло зміцненню лояльності до султана [3, 70].

Яничарський корпус мав чітко організовану структуру, яка забезпечувала високий рівень дисципліни та ефективності. Кожен полк або орта мав свою спеціалізацію, що дозволяло оптимізувати бойові та адміністративні функції. Ця ієрархічна структура давала можливість швидко і ефективно реагувати на потреби війська та

забезпечувати високий рівень координації між різними підрозділами. Важливу роль у підтримці цього порядку відігравала система просування по службі, яка базувалася виключно на заслугах, військовому досвіді та бойових досягненнях. Це означало, що яничари мали можливість підніматися по службі на основі власних заслуг, а не через родинні зв'язки або інші фактори, що забезпечувало високий рівень мотивації та прагнення до професіоналізму серед вояків [3, 72].

Однак досягнення високих службових рангів супроводжувалося жорсткими обмеженнями, які допомагали підтримувати дисципліну та лояльність. Однією з найбільш суворих умов була заборона на шлюб та володіння приватною власністю до досягнення певного рангу. Це значною мірою обмежувало можливість яничарів формувати особисті інтереси, які могли б суперечити інтересам держави. Ця практика створювала умови для абсолютної лояльності до султана та держави, оскільки яничари не мали жодних матеріальних чи родинних прив'язок, які могли б відвернути їх від виконання військових обов'язків [1, 16]. Така організація дозволяла створювати солдатів, чий інтереси та лояльність були безумовно пов'язані з інтересами імперії, а це в свою чергу значно посилювало її військову могутність.

Не менш важливим чинником, що забезпечував ефективність яничарського корпусу, був технологічний прогрес. Від початку XVI ст. яничари стали першими в регіоні, хто активно почав використовувати вогнепальну зброю, зокрема аркебузи та мушкети. Це дало їм значну перевагу у боях, особливо на відкритих просторах, де вогнепальна зброя стала важливим елементом стратегічної переваги. Яничарський корпус мав власні збройові майстерні, що дозволяло не тільки підтримувати наявне озброєння в належному стані, а й постійно вдосконалювати його. Збройові майстерні виготовляли нові моделі зброї, що дозволяло яничарам зберігати технологічну перевагу над противниками, і, відповідно, зберігати свою позицію серед найсильніших військових сил того часу [2, 310]. Технологічна перевага яничарів була не лише у вдосконаленні зброї, але й у способах її використання на полі бою. Вони активно застосовували тактику вогневої підтримки, що забезпечувало вражаючий ефект у боях проти менш організованих і менш підготовлених супротивників. Це дозволило їм не тільки перемагати в битвах, але й розширювати території Османської імперії, що підвищувало її вплив у регіоні та за його межами.

Релігійна складова була невід'ємною частиною формування та функціонування яничарського корпусу. Яничари були тісно пов'язані з орденом бекташі, який надавав їм духовну підтримку та служив важливим елементом у їхньому світогляді. Орден бекташі мав вплив на духовне виховання вояків, формуючи у них відчуття святості та посвяти службі султану й імперії. Яничари вважали себе не просто солдатами, а частиною «нового війська», яке було покликане не лише захищати султана, а й поширювати іслам на завойованих територіях. Така релігійна ідеологія зміцнювала бойовий дух яничарів, оскільки служба в корпусі розглядалася як священний обов'язок, що забезпечувало додаткову мотивацію у виконанні їхніх завдань. Вони вважали свою місію не тільки військовою, а й духовною, що підвищувало відданість і лояльність до султана, а також готовність до самопожертви заради імперії та релігії [6, 30].

Соціальний статус яничарів був унікальним і значно відрізнявся від інших військових частин. Вони отримували високу платню, численні привілеї та були наділені особливим соціальним статусом у суспільстві. Це дозволяло яничарам підтримувати високий рівень матеріального добробуту. Крім того, вони активно брали участь у міській економіці, створюючи ремісничі гільдії та займаючись підприємництвом. Така економічна активність сприяла не лише їхньому фінансовому зростанню, але й допомагала зміцнювати економічну стабільність Османської імперії. Яничари стали важливими гравцями в економічному житті імперії, оскільки їхня діяльність поза військовою службою дозволяла створювати додаткові джерела доходу для імперії, що підвищувало її економічну могутність і політичний вплив на міжнародній арені. Вони активно брали участь у торгівлі, ремеслах, а також в аграрному виробництві, що надавало їм важливу роль не тільки як військових, а й як економічних учасників імперії [5, 96].

Не менш важливими були ритуали та традиції, які сприяли згуртованості та дисципліні в яничарському корпусі. Один із таких ритуалів, «Казан-бунт», став символом протесту проти несправедливих дій командування. Це був акт колективного протесту, що зазвичай мав місце у випадках, коли яничари вважали, що їхні права порушені, або коли вони не отримували обіцяних винагород чи вважали свої умови служби несправедливими. «Казан-бунт» був також способом утримання внутрішньої дисципліни: в разі порушення порядку або порушення умов служби командуванням, яничари висловлювали своє невдоволення через цей символічний акт.

Водночас, «Чорба-церемонія» – щоденний ритуал, під час якого яничари збиралися разом для спільного прийому їжі, нагадувала їм про братерство, рівність та єдність. Цей ритуал не лише зміцнював моральний дух, але й підтримував згуртованість серед військовослужбовців, що в свою чергу сприяло високій ефективності корпусу. Під час «Чорба-церемонії» яничари обговорювали військові плани, дії командування та інші важливі питання, що допомагало підтримувати злагодженість та взаєморозуміння у військовому колективі [4, 241].

Отже, успіх яничарського корпусу був результатом поєднання високої військової майстерності, чіткої організаційної структури, соціальної інтеграції та культурних традицій. Система відбору та виховання, дисципліна, технологічні інновації, релігійна відданість та внутрішні ритуали забезпечили яничарам не тільки ефективність у бою, а й їх важливу роль у соціальному та економічному житті Османської імперії. Завдяки цим факторам яничари стали одними з наймогутніших військових формувань свого часу, що забезпечило тривалу стабільність і могутність імперії.

Джерела та література:

1. Іналджик Г. Османська імперія: Класична доба 1300–1600. Київ: Критика, 1998. 286 с.
2. Срібняк І. В. Гвардія османських султанів у XIV–XVII ст. (уніформа і озброєння вояків, емблеми і прапори частин). *Пам'ятки: археографічний щорічник*. Київ, 2010. С. 67–76.
3. Срібняк І. В. Військова організація турків-османів (XIV–XVI ст.) Київ, 2010. 15 с.
4. Галенко О. Ясир для султана: два османські кануннаме про набіги з початку XVI ст. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.)* Київ, 2002. Вип. 2. С. 15–18.
5. Історія Туреччини: звідки почалася Османська держава, як вона зростала й розвивалася і як досягла апогею своєї слави й могутності / Агатангел Кримський; Ін-т сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України. [2-ге вид., випр.] Київ – Львів: Олір, 1996. 287 с.
6. Срібняк І. В. Яничарський корпус османської армії (1362 р. – кінець XVI ст.). *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.)*. 2010. Вип. 9-10. С. 26–41.
7. Ковальчук М. Становище рабів та характер рабства в Османській імперії. *Збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Етнічна історія народів Європи»*. 2016. № 48. С. 11–17.

Денис Приймак

Хмельницький національний університет

БОРОТЬБА ЗА ПРИХИЛЬНІСТЬ ЕЛЕКТОРАТУ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У XXI ст. інформаційні технології стали ключовим інструментом політичної боротьби. Виборча кампанія більше не обмежується білбордами, мітингами та теледебатами. Цифрові платформи, соціальні мережі, аналітика великих даних та цільова реклама формують нову реальність політичної конкуренції. У центрі цієї трансформації – боротьба за довіру та прихильність електорату.

Ключові слова: засоби масової інформації, медіа, технології, маніпуляція, електорат, поведінка виборців, політичний процес, вибори.

Denys Pryimak

THE STRUGGLE FOR VOTER SUPPORT THROUGH INFORMATION TECHNOLOGIES

In the 21st century, information technology has become a key tool in political struggle. Election campaigns are no longer limited to billboards, rallies, and televised debates. Digital platforms, social networks, big data analytics, and targeted advertising are shaping the new reality of political competition. At the heart of this transformation is the struggle for the trust and loyalty of the electorate.

Keywords: mass media, media, technology, manipulation, electorate, voter behavior, political process, elections.

Використання технологій для прогнозування поведінки користувачів та впливу на неї є предметом численних досліджень та навіть темою популярних документальних фільмів. Не є таємницею, що великі компанії (на кшталт Google, Meta та Apple) постійно збирають та зберігають дані своїх споживачів не лише для цілей маркетингу або реклами, а й задля вдосконалення обслуговування клієнтів та розвитку нових напрямків діяльності як-то створення віртуальної реальності. Наприклад, WhatsApp зберігає номери

телефонів, специфікації пристрою, інші дані користувачів та ділиться цією інформацією із компаніями мережі Meta. Facebook на основі цих даних покращує свій маркетинг та бізнес-ефективність, створюючи персоналізований контент та досвід для користувачів.

Персоналізація буденного досвіду взаємодії з платформами дозволяє користувачам легше знаходити контент та товари, які найточніше відповідають їх вподобанням. Проте у масштабах суспільно-політичних процесів на глобальному рівні, на рівні держави чи навіть місцевих громад, така «зручність» може мати неочікувані наслідки, що відображається на результатах волевиявлення. Наприклад, за результатами референдуму про вихід Великої Британії з ЄС у 2016 р., розрив у голосуванні склав всього 3% (51% – «за» та 48% – «проти»). Дослідники вважають, що така поляризація думок – наслідок активного поширення таргетованої реклами у Facebook як з боку кампаній на підтримку однієї з позицій, так і британських політичних акторів. Схожі тенденції мали місце і під час президентських виборів у США 2016 р., коли за крісло змагалися Дональд Трамп та Гіллари Клінтон. Вибори назвали найбільш «технологічно просунутими» за всю історію їх проведення. Так, під час виборчої кампанії кандидати активно використовували соціальні мережі – не лише традиційні Twitter та Facebook, а і наприклад, Pinterest, який дозволив Клінтон охопити потрібну цільову аудиторію серед жінок. Крім цього, кандидати залучали технології реєстрації виборців, аналітику великих даних, створювали мобільні застосунки. Все це дозволило командам кандидатів отримати не лише загальні дані про вік, матеріальний стан та культурні особливості потенційних виборців, але і моделювати агітаційні повідомлення на основі інформації про контент, якому надають перевагу користувачі, аналізу їх пошукових запитів та навіть опублікованих ними коментарів. Результатом обох політичних кампаній стало накопичення приватних даних мільйонів користувачів Facebook без їх згоди для подальшого використання та досі відкриті дискусії щодо легітимності «Брекзиту» і перемоги Трампа на виборах [1, 3].

Виявлено, що найпоширенішою формою є політична комунікація зі ЗМІ, яка під час виборів дозволяє стежити та вести діалоги між кандидатами та виборцями, між політичними партіями та ЗМІ, між політичними лідерами та ЗМІ, проводити технології маніпуляції та впливати на результат думки електорату. Дослідник Мішель Фуко розглядав маніпуляцію владних структур таким чином «Ідеться про таке використання дискурсу, яке здійснюють владні структури з

метою лімітування свободи громадян, ідеологічною орієнтацією, тотального контролю та маніпулювання свідомістю». Кожен засіб ЗМІ наділений знаковою системою. До знакової системи відносять візуальний образ, письмове слово. Вони відносяться до преси та друку. До знакової системи відносять усне мовлення, зображення, музику. Радіо чуємо, коли використовується усне мовлення, музика, рухливе зображення тощо.

ЗМІ – це соціальний інститут, який збирає та поширює інформацію. За видами інформації розрізняють офіційну та неофіційну. До типу інформації відносять новини, розваги, спеціальний випуск новин, професійну передачу та інше. Потужною силою впливу свідомість громадянина є засоби інформації. Вони є засобом впливу на поведінку електорату та здатні донести офіційну та неофіційну інформацію через онлайн та офлайн. ЗМІ є ефективним засобом переконання, впливу на людину. Вчений О. Кононов досліджує ірраціональну свідомість людини як можливість відтворювати в ідеальних образах об'єкти і властивості навколишнього світу, їх взаємозв'язки і взаємодії. Політична свідомість електорату дозволяє виявити здатність соціальної спільності виборця з довкіллям. У цьому виникають властиві ситуації традиції, ідеї, переконання, настрої, уявлення, норми. У суспільну свідомість входить політична свідомість, яка відображає світ у різних політичних аспектах. ЗМІ передає інформацію, зберігає її, може хвалити партію, кандидата, використовуючи напівправду та брехню, пропагують партію, пропонують ідеї програми якогось кандидата. Часто преса може створювати скандали та виконувати бажання, замовлення своїх замовників [2, 92–93].

Сучасні технології працюють з електоратом на основі встановлення партнерських відносин між політиками-управлінцями та їхніми підлеглими, що делегують свої повноваження за допомогою процедури виборів. Піднесенню виборчих технологій сприяв розвиток медіа-ринку, інтегровані маркетингові комунікації, що передбачають для вирішення маркетингових завдань застосування реклами, PR, просування продажів, самого маркетингу, Інтернет-технологій, створення єдиної багатоканальної синхронізованої комунікації. Це дає підстави говорити про виборчі технології як про комунікативну діяльність на політичному ринку. Поширення таких сучасних інформаційних технологій, як база даних та електронні таблиці, Інтернет і SMS-розсилка, соціальні мережі, мають невисоку вартість, що надає можливість майже кожному кандидату формувати

свою мережу прихильників. Мережа прихильників для кандидата є його ключовим активом [3, 112].

Більшість наукових досягнень, пов'язаних саме з цифровою політичною кампанією, стосуються політології (чесність виборців, політична поведінка, регулювання та партійна організація), комунікаційних досліджень (публічна сфера, афективна поляризація), правових досліджень (права людини), психології (дослідження, пов'язані з особистістю) або міжнародні відносини (загрози безпеці). Порівняльні політичні дослідження організації партії підкреслюють, що централізовані професійні партії, які раніше замінили масові партії також адаптувалися до технологічного прогресу і незважаючи на потенційну небезпеку, вони можуть використовувати штучний інтелект для моніторингу та застосування демократичних процесів усередині партії. Сторони переходять від організаторів кампанії в традиційному середовищі до організаторів кампанії в цифровому середовищі та все більше оцифровують свою діяльність.

Нещодавні дослідження в галузі політичної психології перевіряють негативний вплив реклами, адаптованої до особистості, на поведінку при голосуванні. Мало того, що люди вважають рекламу, адаптовану до особистості, створену генеративним штучним інтелектом, більш переконливою, але й з невеликим відривом, ця реклама може вплинути на рішення щодо голосування. Дослідження політичної поведінки вже показують, що громадяни відкидають націлювання на основі індивідуальних особливостей і посилюють свій цинізм щодо виборів, якщо їхнє уявлення про те, що вони піддаються неправдивій інформації, зростає. Проблема, яка все ще потребує вирішення за допомогою регуляторних та освітніх засобів, полягає в розширенні можливостей громадян цифровими навичками, необхідними для виявлення небезпечного вмісту, що поширюється через цифрове мікротаргетування [4, 681].

Штучний інтелект досяг величезних успіхів за останні кілька років, стаючи дедалі повсюднішим у способах, якими суспільство організовує та отримує доступ до інформації. ЮНЕСКО вказує на це як на один із найважливіших викликів для демократичних виборів, що в контексті, де «бракує належної прозорості та демократичного контролю – на алгоритми пошуку та системи рекомендацій можна вплинути».

Оскільки алгоритми для стрічок соціальних мереж та сортування особистої інформації стають все більш поширеними, виникає занепокоєння, що їхня здатність впливати на думки, політичні

вподобання та, зрештою, на виборчі моделі може вплинути на чесність виборів у короткостроковій та довгостроковій перспективі. Перетин технологій та виборчої політики сповнений зосередженням на соціальних мережах; проте менше уваги приділяється іншим формам технологій та їхньому впливу на демократію.

Розуміння інструментів на базі штучного інтелекту, які колись вважалися далекою футуристичною проблемою, стало нагальним у світлі карколомного прогресу в їх застосуванні за останні кілька років. Ці розробки особливо проявилися в поширенні моделей обробки природної мови (NLP) та доступності інструментів перетворення тексту на зображення, що викликало занепокоєння щодо їхнього впливу на вибори та демократії в цілому [5, 482]. Можливості використання штучного інтелекту під час виборчих кампаній безмежні; проте сучасна література та дослідження загалом вказують на такі способи його використання: 1) сортування та категоризація більших наборів даних та особистої інформації для розробки кампаній, 2) прогнозування та прогнозування поведінки виборців і можливих результатів, 3) розробка контенту (тексту та зображень) для кампаній та 4) поширення виборчого контенту.

Джерела та література:

1. Людв А., Дворовий М. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС: стандарти ЄС на захисті демократичного вибору. Аналітичний звіт. Київ: ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2022. 30 с.
2. Фарафонова І. Вплив засобів масової інформації на електорат. *Політологічний вісник*. 2023. Вип. 91. С 88–101.
3. Смолянюк В. Ф., Бульбенюк С.А.; Манелюк Ю. М. та інші. Політичні технології в сучасних владних процесах: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2021. 328 с.
4. Gabriela Borz, Fabrizio De Francesco. Digital political campaigning: contemporary challenges and regulation. *POLICY STUDIES*. 2024. Vol. 45, no. 5. P 677–691.
5. Nighat Dad, Shmyla Khan. Reconstructing elections in a digital world. *SOUTH AFRICAN JOURNAL OF INTERNATIONAL AFFAIRS*. 2023. Vol. 30, no. 3. P 473–496.

Ростислав Ручко

Хмельницький Національний Університет

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ В ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТАХ

У статті розглядається роль інформаційної політики як засобу впливу на хід і результати політичних конфліктів у сучасному світі. Проаналізовано механізми формування інформаційних наративів, інструменти маніпуляції суспільною думкою та приклади реалізації стратегічної комунікації у межах міждержавних і внутрішніх конфліктів. Особливу увагу приділено гібридним загрозам та ролі цифрових медіа, включаючи соціальні платформи, у формуванні або деескалації конфліктів. Метою дослідження є виявлення ключових способів використання інформаційної політики як м'якої сили в умовах глобальної політичної нестабільності.

Ключові слова: інформаційна політика, політичні конфлікти, гібридна війна, стратегічна комунікація, інформаційна безпека, пропаганда, дезінформація.

Rostyslav Ruchko

INFORMATION POLICY AS AN INSTRUMENT OF INFLUENCE IN POLITICAL CONFLICTS

The article explores the role of information policy as a tool of influence in the context of political conflicts in the modern world. It analyzes the mechanisms of narrative formation, public opinion manipulation, and strategic communication practices applied in both domestic and international conflicts. Special attention is given to hybrid threats and the impact of digital media, including social platforms, in either escalating or resolving conflict situations. The study aims to identify the key methods of using information policy as a form of soft power in the face of global political instability.

Key words: information policy, political conflicts, hybrid warfare, strategic communication, information security, propaganda, disinformation.

Інформаційна політика у ХХІ ст. трансформувалася з інструмента державного контролю у потужний механізм політичного впливу. Сучасні конфлікти дедалі рідше обмежуються лише військовими діями – інформаційні атаки, фейкові новини, дезінформація стали важливою частиною гібридної стратегії. Прикладом цього є російсько-українська війна, де пропагандистський фронт не менш активний за реальний. Застосування медіа як зброї стає нормою у багатьох конфліктах: від внутрішньополітичних протестів до повномасштабних воєн.

Інформаційна політика виконує стратегічну роль у сучасних війнах. Вона включає кампанії з делегітимації опонента, нав'язування вигідного наративу, формування національної єдності. Держави використовують широкий спектр каналів для реалізації таких кампаній: від офіційних ЗМІ до соціальних мереж і приватних Telegram-каналів. Роль блогерів, інфлюенсерів та «аналітиків» часто прирівнюється до функції журналістів у часи гарячих конфліктів.

Одним із яскравих прикладів використання інформаційної політики як зброї стала ситуація з МН17 у 2014 р. У відповідь на звинувачення у збитті літака, Росія запустила декілька взаємовиключних версій подій, що мали на меті створити інформаційний хаос і знизити довіру до будь-якої офіційної версії. Подібна стратегія використовується системно і є частиною концепції «керованого хаосу» в інформаційному просторі [2].

Цифрова трансформація надала нові інструменти – алгоритми соціальних мереж дозволяють швидко поширювати контент серед цільової аудиторії. Так, фейкові новини можуть набрати мільйони переглядів у лічені години, впливаючи на масову свідомість. Роль таргетованої реклами у виборчих кампаніях, як це було з Brexit чи виборами в США у 2016 р., підтверджує, що інформаційна політика має безпосередній вплив на політичні рішення громадян [2].

Ще один важливий аспект – нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки. Європейський Союз активно працює над ініціативами протидії дезінформації, наприклад, Code of Practice on Disinformation, тоді як Україна впроваджує механізми блокування ворожих інформаційних ресурсів і підвищення рівня медіаграмотності населення [7].

Інституційна складова стає критично важливою: формуються структури, як-от East StratCom Task Force при ЄС або Центр стратегічних комунікацій НАТО, що здійснюють моніторинг та оперативне реагування на інформаційні загрози. В Україні діють Центр

стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Національна рада з питань телебачення та радіомовлення, а також незалежні ініціативи на кшталт StopFake [6].

Усе вищезазначене дозволяє зробити висновок, що інформаційна політика у XXI ст. є не лише способом комунікації, а й потужним геополітичним інструментом. Її ефективне застосування може змінити хід конфліктів, впливати на зовнішньополітичні рішення країн та формувати міжнародну легітимність. У перспективі майбутнього, саме здатність до інформаційної стійкості визначатиме рівень безпеки та незалежності держави у глобалізованому світі [5].

Застосування інформаційної політики у контексті міждержавного протистояння стало звичною практикою не лише для авторитарних режимів, але й для демократичних країн. Сполучені Штати Америки, наприклад, активно використовують публічну дипломатію для формування позитивного образу в інших державах, а також для просування стратегічних наративів через глобальні медіа-канали, такі як Voice of America чи Radio Free Europe [1]. У цьому контексті варто звернути увагу на зростання значення так званих інформаційних операцій (Information Operations), які застосовуються не лише у військовий, а й у передвиборчий, дипломатичний або економічний періоди. Наприклад, численні дослідження вказують на вплив іноземних інформаційних кампаній на вибори у США (2016), Франції (2017), Бразилії (2018) та інших країнах [2].

Ще одним вектором інформаційної політики є протидія ворожим впливам. Це включає моніторинг інфопростору, виявлення ворожих впливових осередків, боротьбу з бот-мережами та тролерами. Окремі держави, як-от Литва, Естонія чи Фінляндія, мають національні стратегії протидії дезінформації, що передбачають також активну співпрацю з громадянським суспільством та освітніми установами [3]. На особливу увагу заслуговує питання довіри до медіа. Падіння довіри до традиційних ЗМІ сприяє зростанню популярності альтернативних джерел інформації, які, втім, не завжди діють у межах журналістських стандартів. Це створює ґрунт для маніпуляцій, псевдожурналістики та нав'язування суспільству хибної картини реальності. Згідно з дослідженням Reuters Institute, у багатьох країнах менше 40% респондентів заявили про довіру до новин, що вони споживають.

Зрештою, формування сталої та ефективної інформаційної політики вимагає міжгалузевої взаємодії – поєднання зусиль державних інституцій, експертного середовища, журналістів, освітян

і громадських ініціатив. Без усвідомлення цінності інформаційного суверенітету держава ризикує стати вразливою до зовнішнього впливу, втратити контроль над внутрішнім дискурсом і поступово втратити довіру громадян.

Джерела та література:

1. Nye, J. S. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs, 2004.
2. Rid, T. *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. Farrar, Straus and Giroux, 2020.
3. Pamment, J. *Strategic Communication in the EU's External Relations*. Palgrave Macmillan, 2016.
4. Tsygankov, A. P. *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Rowman & Littlefield, 2019.
5. Бекешкіна, І. Інформаційна війна: український фронт. *Дзеркало тижня*, 2015.
6. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: <https://spravdi.gov.ua/>
7. European Commission. *Code of Practice on Disinformation*. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

Денис Нижник

Хмельницький національний університет

ВІДЕОІГРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ КУЛЬТУРНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ

Упродовж останніх десятиліть відеоігри еволюціонували з простої форми аркадних розваг у потужний інструмент комунікації, здатний формувати суспільні наративи, впливати на ідентичність і навіть здійснювати, таку собі, політичну мобілізацію за певних обставин. Ураховуючи масштабність аудиторії, інтерактивність і здатність до емоційного занурення, відеоігри дедалі частіше стають платформою для просування певних культурних і політичних ідей. Ця стаття має на меті дослідити, як саме відеоігри можуть виконувати функцію пропаганди, опираючись на наукові джерела та приклади з реальної ігрової індустрії.

Ключові слова: відеоігри, пропаганда, наративи, Захід, орієнтири.

Denys Nyzhnyk

VIDEO GAMES AS A TOOL OF CULTURAL AND POLITICAL PROPAGANDA

Over the past decades, video games have evolved from a simple form of arcade entertainment into a powerful means of communication capable of shaping social narratives, influencing identities, and even enabling political mobilization under certain circumstances. Given their vast audience, interactivity, and emotional immersion, video games are increasingly becoming platforms for promoting specific cultural and political ideas. This article aims to explore how video games can function as a medium of propaganda, drawing on academic sources and examples from the real-world gaming industry.

Keywords: video games, propaganda, narratives, the West, ideological frameworks.

Питання пропагандистської функції відеоігор досліджувалося низкою вчених. Ієн Богост, один із провідних дослідників у галузі

ігрових студій, у своїй праці «Persuasive Games» [2] вводить термін «процедурна риторика» (procedural rhetoric) – явище у відеоіграх, де вони через свою ігрову механіку та структуру передають гравцеві певні меседжі, наративи й ідеології. За його словами, відеоігри можуть переконувати не лише через сюжет, а й через самі правила гри, які формують поведінкову модель гравця під час процесу гри.

Ніна Б. Хантеманн і Метью Томас Пейн у праці «Joystick Soldiers: The Politics of Play in Military Video Games» [4] наголошують, що відеоігри слід розглядати як ідеологічні артефакти, адже вони створюються в певному соціокультурному контексті та відображають (або нав'язують) систему цінностей. Також дослідники, як-от Мігель Сікарт [8], підкреслюють моральну відповідальність розробників у процесі створення ігор, адже навіть на рівні ігродизайну йдеться про трансляцію певного бачення світу.

Політичні режими, як авторитарні, так і демократичні, не залишають поза увагою потенціал відеоігор у сфері впливу на громадську думку. Яскравим прикладом є російська військова пропаганда, яка активно використовує ігрову естетику для популяризації війни, героїзації російських солдатів і дегуманізації «противника», себто місцевого населення. Наприклад, у грі «Syrian Warfare» (2017), створеній за участі прокремлівських розробників, гравець виступає на боці російських збройних сил у Сирії під час громадянської війни 2011 р., що демонструє чітке просування політичного наративу Москви про «миротворчу місію».

У США також використовували відеоігри з пропагандистською метою. Гра «America's Army» (2002), розроблена Пентагоном, стала не просто інструментом якісного рекрутингу, залучивши чимало молоді до армії, а засобом популяризації образу американського солдата як доблесного героя. Згідно з дослідженням Ніка Робінсона «Videogames, Persuasion and the War on Terror: Escaping or Embedding the Military – Entertainment Complex?» [6], ця гра не лише сприяла формуванню позитивного іміджу армії, а й створювала у гравців відчуття безпосередньої причетності до військових/бойових дій.

Інший приклад – китайська «стрілянка» від першої особи «Glorious Mission» [5], яка за сумісництвом розроблялася безпосередньо Народно-визвольною армією Китаю (НВАК), прямо транслює меседжі Компартії КНР і формує образ ворога у вигляді умовного Заходу. Такі ігри слугують засобом внутрішньої мобілізації населення, конструювання національної ідентичності та політичних орієнтирів [1].

Окрім відкритої політичної пропаганди, відеоігри також є інструментом культурного впливу. Через сюжетні лінії, персонажів і світоглядні установки вони здатні транслиувати певні цінності. Західні ігри, як-от серія «Call of Duty» чи «Medal of Honor», часто відтворюють історичні події з позиції західної цивілізації, що може підсилювати відчуття культурної, політичної переваги, викликати певні симпатії та нарошувати політичних прихильників/прибічників (електорат).

На думку Мері Фланаган у праці «Critical Play» [3], навіть на перший погляд «нейтральні» ігри можуть мати підсвідомий пропагандистський ефект або відтворювати стереотипи, якщо їхні творці не дотримуватимуться правила плюралізму.

Позитивною стороною використання відеоігор як засобу впливу є їхній потенціал для освітніх і навіть просвітницьких цілей. Ігри можуть привертати увагу до важливих соціальних проблем, сприяти емпатії та розумінню складних політичних процесів. Наприклад, польська індігра «This War of Mine» (2014), яка включена до поза-класної шкільної програми [7], демонструє життя цивільного населення під час війни, змушуючи гравця задуматися над моральними дилемами та наслідками війни.

Однак існує й низка ризиків. По-перше, надмірна ідеологізація може призвести до маніпуляцій. По-друге, якщо пропаганда маскується під розвагу, аудиторія може некритично сприймати вкладені меседжі. Це особливо небезпечно для молоді, яка ще не сформувала стійких механізмів критичного мислення.

Відеоігри перетворюються на впливовий культурно-політичний інструмент, здатний формувати ідентичність, впливати на політичну свідомість та мобілізувати суспільство/електорат. Як свідчать праці, принаймні, Богоста, Фланагана, Сікарта й інших дослідників, відеоігри вже давно перестали бути «невинною» розвагою. Натомість новим простором для боротьби наративів, де стикаються різні ідеології, цінності й інтереси. Усвідомлення цього факту є першим кроком до відповідального споживання та створення ігрового контенту.

Подальші дослідження в цій галузі мають зосередитися на методах виявлення прихованих ідеологем у відеоіграх, а також на розробці етичних стандартів для ігрової індустрії, що дозволить зберігати баланс між творчістю, розвагою і суспільною відповідальністю.

Джерела та література:

1. 《光荣使命》军用升级版15日上市 售价48元. URL: <https://web.archive.org/web/20140101143224/http://games.qq.com/a/20120810/000132.htm>
2. Bogost, I. «Persuasive Games: The Expressive Power of Videogames». MIT Press, 2010.
3. Flanagan, M. (2009). Critical Play: Radical Game Design. MIT Press, 2009.
4. Huntemann, N., & Payne, M. (2009). Joystick Soldiers: The Politics of Play in Military Video Games. Routledge, 2009.
5. John Sudworth. «Why China's military has turned to gaming?». URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-21999036>
6. Robinson, N. Videogames, Persuasion and the War on Terror: Escaping or Embedding the Military-Entertainment Complex? *Political Studies*. 2012. Vol. 60(3): 504–522.
7. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. Gry w edukacji. URL: <https://www.gov.pl/web/grywedukacji>
8. Sicart, M. The Ethics of Computer Games. MIT Press, 2009.

Збірник наукових праць

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія «Країнознавство і міжнародний туризм»

Випуск 13

**Комп'ютерна верстка Наталії Крушинської
Художнє оформлення обкладинки Катерини Олексійчук**

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 7,09. Зам. № 17–25.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.